

THE
LIFE
OF
SHEIKH MOHAMMED ALI HAZIN,
WRITTEN BY HIMSELF:
EDITED FROM TWO PERSIAN MANUSCRIPTS,
AND NOTED WITH THEIR
VARIOUS READINGS.

BY
F. C. BELFOUR, M.A. OXON. F.R.A.S. LL.D.

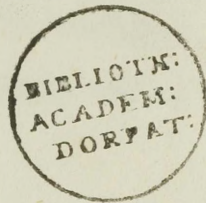

LONDON:

PRINTED FOR THE ORIENTAL TRANSLATION FUND:

SOLD BY J. MURRAY, ALBEMARLE STREET; PARBURY, ALLEN, & CO.,
LEADENHALL STREET; THACKER & CO., CALCUTTA;
TROUTTEL & WÜRTZ, PARIS; AND
E. FLEISCHER, LEIPSIG.

1831.

(II, 2210,7)

THE
LIFE

SHIRAZI MOHAMMAD ALI HANNA

4-xiii 6 A

19574

DEDICATION.

TO HIS MAJESTY

KING WILLIAM THE FOURTH.

SIR,

IN promotion of the more accurate knowledge of a language which is generally used as the medium of official communication over the vast extent of Your Majesty's Asiatic dominions, this is the first work in the class of History, which has been regularly edited in Persian print.

The learned author expresses his sincere admiration of the wise and paternal government of Your Majesty's ancestors, and his

DEDICATION.

ardent desire for the blessing of its extension to the remotest regions of the earth.

In the hope, therefore, that it will appear in some degree worthy of the gracious patronage with which Your Majesty has condescended to honour it, I beg to lay the expression of my gratitude for this distinguished favour at the feet of Your Royal Majesty, humbly subscribing myself,

Your Majesty's

Most faithful Subject,

And most dutiful Servant,

FRANCIS CUNNINGHAM BELFOUR.

London, Feb. 9th, 1831.

ADVERTISEMENT.

MANY double words, such as *آن شهر یکسال* &c. perpetually so coupled in the Persian manuscripts, have not been divided in the print, as in a reprint they may easily be, for fear of embarrassing the workman with too frequent and unimportant corrections. For the same reason, the accentual marks have not been constantly repeated as the syllables requiring them have occurred, but are only occasionally marked, as a rule for supplying them in other places.

ORIENTAL TRANSLATION FUND.

Patron,

His Most Excellent Majesty
KING WILLIAM THE FOURTH.

Vice-Patrons,

His Royal Highness the DUKE of SUSSEX.
His Royal Highness the DUKE of CAMBRIDGE.
His Royal Highness the DUKE of GLOUCESTER, Chancellor of the University of Cambridge.
His Royal Highness PRINCE LEOPOLD of SAXE COBURG.
His Grace the LORD ARCHBISHOP of CANTERBURY.
His Grace the DUKE of WELLINGTON.
The Most Noble the MARQUESS of LANSDOWNE.
The Right Honourable the EARL SPENCER.
The Right Honourable the EARL AMHERST, late Governor-General of India.
The Right Honourable LORD W. H. C. BENTINCK, G. C. B., Governor-General of India.
The Right Honourable LORD VISCOUNT MELVILLE.
The Right Honourable LORD VISCOUNT GODERICH.
The Right Honourable LORD GRENVILLE, Chancellor of the University of Oxford.
The Right Honourable LORD ELLENBOROUGH.
The Right Honourable C. W. WILLIAMS WYNN, M.P., President of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland.
The Right Honourable SIR ROBERT PEEL, Bart., M.P.
The Right Honourable S. R. LUSHINGTON, Governor of Madras.
Lieutenant-General SIR E. BARNES, K.C.B., Governor of Ceylon.
Major-General SIR JOHN MALCOLM, G.C.B., Governor of Bombay.
H. T. COLEBROOKE, Esq. Director of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland.

Officers.

Chairman :

The Right Honourable Sir GORE OUSELEY, Bart., Vice-President R.A.S.

Deputy-Chairmen :

The Right Honourable C. W. W. WYNN, M.P., President R.A.S.

Sir G. T. STAUNTON, Bart., M.P. Vice-President R.A.S.

Sir E. H. EAST, Bart., M.P.

Sir A. JOHNSTON, Vice-President R.A.S.

Col. MARK WILKS.

Col. FITZ-CLARENCE, Vice-President R.A.S.

Auditor, J. B. S. MORRITT, Esq.

Treasurer, Col. FITZ-CLARENCE, Hon. M.A.S. Cal.

Secretary, Mr. WILLIAM HUTTMANN.

REGULATIONS

FOR

THE ORIENTAL TRANSLATION COMMITTEE.

1st. THE Committee which is attached to the Royal Asiatic Society, for the purpose of selecting and superintending the translation and printing of Oriental works, is called the "Oriental Translation Committee."

2nd. The object of the Committee is to publish, free of expense to the authors, translations of the whole or parts of works in the Oriental languages, accompanied occasionally by the original texts, and such illustrations as may be considered necessary. These translations are to be generally printed in English, but in peculiar cases may be printed in Latin or French.

3rd. The Committee is empowered to add to its number, to purchase Oriental MSS. or printed books, to present copies of the works printed at the expense of the Oriental Translation Fund to Learned Societies and individuals, and to adopt all the means that it may consider to be necessary for promoting the objects for which it was appointed. No payment, however, exceeding twenty-five pounds, is to be made until approved at two successive Meetings of the Committee.

4th. The Meetings of the Committee are held as often as the Chairman or Secretary, or any two other Members of it, signing a requisition for that purpose, deem it necessary. All the Members of the Committee, resident within one hundred miles of London, are to be summoned to attend each of its Meetings; and five Members, including the Chairman or a Deputy Chairman, and the Secretary, are to constitute a quorum.

5th. The Secretary is charged generally with the business of the Committee, and is to record all the votes of the Committee in a Minute-Book, which every Subscriber has the right of inspecting on application to him.

6th. For the purpose of directing the attention of scholars to the literature of the East, and encouraging translations, the Committee is empowered to give annually, for such of the Manuscript translations that may be presented to it as it may consider deserving of distinction, four rewards in money, in sums not exceeding £100 each, and four gold medals of the value of twenty guineas each, inscribed with the names of the individuals to whom, and the titles of the translations for which, they are presented. The Committee is also empowered to give a sum of from £20 to £100 to any person who shall point out the Translation, in any Oriental language, of a lost Greek or Latin work, which shall be so circumstanced that the Committee may be able to obtain it for translation into English. Any Member of the Committee who sends a translation for approval, whether to obtain a reward or medal, or merely to have it printed at the expense of the Oriental Translation Fund, is to cease to act on the Committee until the adoption or rejection of his work is decided on.

7th. No work, although prepared for the press at the expense of the Oriental Translation Fund, is to be printed, until the imprimatur of the Chairman or a Deputy Chairman, and at least eight Members of the Committee, is obtained. The Translators of such works as are printed by the Committee, are entitled to twenty-five copies of their Translations for presentation.

8th. Every individual or institution subscribing ten guineas or upwards annually to the Oriental Translation Fund, is entitled to one fine paper copy of every work printed by the Committee, with the name of the individual or institution subscribing printed on an ornamental title-page. Individuals or institutions subscribing five guineas annually, are entitled to common paper copies of any of the works published by the Committee, to the amount of their subscriptions, at half the price paid for them by Non-subscribers.

9th. A General Meeting, to which every Subscriber and Member of the Committee resident in the United Kingdom shall be summoned, is held annually some time in the month of June. At that meeting Regulations may be proposed or rescinded; the Auditor reports the receipts and disbursements of the past year; and the Secretary reports the progress made in the works that have been commenced, and gives an account of those that are proposed for publication in the following year. A copy of each of these Reports will be sent to every Subscriber.—A Special General Meeting shall be convened by the Secretary at any time it is required in writing by nine Subscribers, the requisition stating the subject that is to be proposed for consideration.

LIST OF WORKS

PRINTED FOR

THE ORIENTAL TRANSLATION FUND.

AND SOLD BY

Mr. MURRAY, and Messrs. PARBURY, ALLEN, & Co., London; Messrs.
THACKER and Co., Calcutta; Messrs. TREUTTTEL and WÜRTZ,
Paris; and Mr. ERNEST FLEISCHER, Leipsig.

1.

THE TRAVELS OF IBN BATUTA,

Translated from the abridged Arabic Manuscript Copies preserved in the
Public Library of Cambridge, with NOTES illustrative of the History,
Geography, Botany, Antiquities, &c. occurring throughout the Work.

By the Rev. S. LEE, B. D., Professor of Arabic and Hebrew
in the University of Cambridge, &c. &c.

In Demy Quarto; price £1.

2.

MEMOIRS OF THE EMPEROR JAHANGUEIR,

Written by Himself, and translated from a Persian Manuscript,
By MAJOR DAVID PRICE, of the Bombay Army, &c. &c.

In Demy Quarto; 12s.

3.

THE TRAVELS OF MACARIUS, PATRIARCH OF
ANTIOCH,

Written by his attendant Archdeacon, Paul of Aleppo, in Arabic.

Part the First. Anatolia, Romelia, and Moldavia.

Translated by F. C. BELFOUR, A.M. Oxon. &c. &c.

In Demy Quarto; 10s.

4.

HAN KOONG TSEW, or, THE SORROWS OF HAN,

A Chinese Tragedy, translated from the Original, with Notes, and a Specimen
of the Chinese Text.

By JOHN FRANCIS DAVIS, F.R.S., &c.

In Demy Quarto; 5s.

5

5.

HISTORY OF THE AFGHANS,

Translated from the Persian of Neamet Ullah. Part I.

By BERNHARD DORN, Ph. D., &c.

In Demy Quarto; 14s.

6.

THE FORTUNATE UNION,

A Romance, translated from the Chinese Original, with Notes and Illustrations; to which is added, a Chinese Tragedy.

By JOHN FRANCIS DAVIS, F.R.S., &c.

Two Vols. Demy 8vo.; 16s.

7.

YAKKUN NATTANAWA,

A Cingalese Poem, descriptive of the Ceylon System of Demonology; to which is appended, the Practices of a Capua or Devil Priest, as described by a Budhist: and KOLAN NATTANAWA, a Cingalese Poem, descriptive of the Characters assumed by Natives of Ceylon in a Masquerade.

Illustrated with Plates from Cingalese Designs.

Translated by JOHN CALLAWAY, late Missionary in Ceylon.

In Demy Octavo; 8s.

8.

THE ADVENTURES OF HATIM TAÏ,

A Romance, translated from the Persian,

By DUNCAN FORBES, A. M.

In Demy Quarto; 16s.

9.

THE LIFE OF SHEIKH MOHAMMED ALI HAZIN,

Written by Himself; translated from two Persian Manuscripts, and illustrated with Notes explanatory of the History, Poetry, Geography, &c. which therein occur.

By F. C. BELFOUR, M.A. Oxon. &c. &c.

In Demy Octavo; 10s. 6d.

10.

MEMOIRS OF A MALAYAN FAMILY,
 Written by Themselves ; and translated from the original,
 By W. MARSDEN, F.R.S. &c. &c.
 In Demy Octavo ; 2s. 6d.

11.

HISTORY OF THE WAR IN BOSNIA,
 During the Years 1737-8 and 9.
 Translated from the Turkish by C. FRASER, Professor of German
 in the Naval and Military Academy, Edinburgh.
 In Demy Octavo ; 4s.

12.

THE MULFŪZAT TIMŪRY ; or, AUTOBIOGRAPHICAL
 MEMOIRS OF THE MOGHUL EMPEROR TIMŪR,
 Written in the Jagtay Tŭrky language, turned into Persian by Abu Talib
 Hussyny, and translated into English.
 By MAJOR CHARLES STEWART, late Professor of Oriental
 Languages in the Honourable East-India Company's College.
 With a Map of Transoxania. In Demy Quarto ; 12s.

13.

THE HISTORY OF VARTAN AND OF THE BATTLE
 OF THE ARMENIANS,
 Containing an Account of the Religious Wars between the Persians and
 Armenians ; by Elisæus Bishop of the Amadunians,
 Translated from the Armenian, by C. F. NEUMANN,
 Member of the Armenian Academy of the Mechitaristes at St. Lazaro, &c. &c.
 In Demy Quarto ; 10s.

---

*N.B. The Large Paper copies of these Works are printed exclusively for
 the Subscribers to the Oriental Translation Fund.*

LIST OF WORKS IN THE PRESS.

The Travels of Evlia Effendi ; translated by Mons. de Hammer.

This work contains an account, in Turkish, of the travels of Evlia in all parts of the Turkish empire, and in Turkestan, &c. in the middle of the seventeenth century.

Nipon u dai itsi ran ; translated by Monsieur Jules de Klaproth.

This Japanese work contains the History of the Dairis or Ecclesiastical Emperors of Japan from the year 660 Ante Christum.

The Tuhfat al Kebar of Kateb Chelebi al Marhoom ; translated by James Mitchell, Esq.

This Turkish History contains a detailed account of the maritime wars of the Turks in the Mediterranean and Black Seas, and on the Danube, &c. from the foundation of their empire in Europe to the commencement of 1640.

A History of Morocco ; translated by Walter Price, Esq.

This Arabic work contains a history of the establishment of the Mahomedan power in the Barbary States and Spain, between the 8th and 14th centuries.

The Mukhtasar fi hisáb el-jabr wa'l mokábeleh, by Mohammed ben Musa of Khovaresm ; translated by Dr. F. A. Rosen.

This is the earliest system of Algebra extant in Arabic ; and will be accompanied by the original text.

The Raghu Vansa ; translated by Dr. Stenzler.

This is a highly celebrated Epic Poem by Kalidasa. It will be accompanied by the Sanscrit text.

Miscellaneous Translations. Volume the First.

This volume will contain Mr. W. B. Hodgson's translation of a Journey into the Interior of Northern Africa, Dr. B. G. Babington's translation of a Tamul collection of Tales, &c. &c.

LIST OF TRANSLATIONS PREPARING FOR PUBLICATION.

Class 1st.—THEOLOGY, ETHICS, and METAPHYSICS.

The Sepher Jasher ; translated by the Rev. W. Adam.

This work, although of doubtful authenticity, is very interesting as furnishing many elucidations of Sacred History from the Creation to the time of the Judges. It is written in very pure and beautiful Hebrew, and is highly valued by the Jews in Poland, &c.

The Sánc'hya Cáricá ; translated by Henry Thomas Colebrooke, Esq.

This Sanscrit work contains in seventy-two stanzas, the principles of the Sánc'hya System of Metaphysical Philosophy.

The Akhlak-e-Naseri of Naser-ud-Din of Tus in Bucharia ; translated by the Rev. H. G. Keene, A.M.

This Persian system of Ethics is an elaborate composition formed on Greek models, and is very highly esteemed in Persia.

A Collation of the Syriac MSS. of the New Testament, both Nestorian and Jacobite, that are accessible in England, by the Rev. Professor Lee.

This collation will include the various readings of the Syriac MSS. of the New Testament in the British Museum, and the Libraries at Oxford, Cambridge, &c.

The Didascalia, or Apostolical Constitutions of the Abyssinian Church ; translated by T. P. Platt, Esq. A.M.

This ancient Ethiopic work is unknown in Europe, and contains many very curious opinions.

Class 2nd.—HISTORY, GEOGRAPHY, and TRAVELS.

The Travels of Macarius, Patriarch of Antioch ; written by his attendant Archdeacon Paul of Aleppo ; translated by F. C. Belfour, Esq., LL.D. Part II.

This Arabic Manuscript, which is of great rarity, describes the Patriarch's journey through Syria, Anatolia, Rumelia, Walachia, Moldavia, and Russia, between the years 1653 and 1660 of the Christian Era.

The Seir Mutakherin of Seyyid Gholâm Husein Khan ; translated by Lieut. Col. John Briggs.

This celebrated Persian work comprises the annals of Hindûstân from the time of the Emperor Aurungzebe to the administration of Warren Hastings in Bengal.

Sheref Nameh ; translated by Professor Charmoy.

This is a Persian History of the Dynasties which have governed in Kurdistan, written by Sheref Ibn Shems ud Din, at the close of the sixteenth century.

The History of Mazenderan and Tabaristan ; translated by Professor Charmoy.

This is a Persian History of part of the Persian empire, written by Zaher ud Din, and comes down to A.D. 1475.

The Tareki Afghan ; translated by Dr. Bernhard Dorn. Part II.

This is a Persian History of the Afghans, who claim to be descended from the Jews. It will be accompanied by an account of the Afghan tribes.

The Annals of Elias, Metropolitan of Nisibis ; translated by the Rev. Josiah Forshall, A.M.

This Syriac Chronicle contains chronological tables of the principal dynasties of the world, brief memoirs of the Patriarchs of the Nestorian church, and notices of the most remarkable events in the East, from the birth of our Saviour to the beginning of the eleventh century.

Ibn Haukul's Geography ; translated by Professor Hamaker.

This Arabic work was compiled in the 10th century by a celebrated Mohammedan Traveller, and is not the same as the Oriental Geography of Ebn Haukal that was translated by Sir William Ouseley.

Naima's Annals ; translated by the Rev. Dr. Henderson.

This Turkish History comprises the period between 1622 and 1692, and includes accounts of the Turkish invasion of Germany, the sieges of Buda, Vienna, &c.

The Tung hwa loo ; translated by Mr. William Huttman.

This is a Chinese History of the first three Emperors of the Tartar dynasty, that now governs China. It is very scarce through not being allowed to be printed in China.

The Chronicle of Abulfath Ibn Abulhasan Alsamou ; translated by the Rev. T. Jarrett, A.M.

This rare Arabic work, of which only one perfect copy is known to be in Europe, is a History of the Samaritans from the creation to the middle of the 14th century.

The Asseba as Syar of Syed Mohammed Reza ; translated by Mirza Alexander Kazem Beg.

This is a Turkish History of the Khans of the Crimea, written about A.D. 1740, and contains many interesting particulars relating to Turkey, Russia, Poland, and Germany.

A Description of Tibet ; translated by Monsieur Jules de Klaproth.

This will consist of extracts from various Chinese and Mandchu works, forming a complete account of Tibet, and of the Buddhist religion, of which it is the principal seat.

The San kokf tsu ran ; translated by Monsieur Jules de Klaproth.

This Japanese work is a description of Loo-Choo Corea and Jesso, with Maps and Plates: it was written in 1785.

Ibn Khaldun's History of the Berbers ; translated by the Rev. Professor Lee.

This is a rare and valuable Arabic work, containing an account of the origin, progress, and decline of the dynasties which governed the northern coast of Africa.

Ibn Koteiba's History of the Arabians ; translated by Dr. J. H. Möller.

This celebrated work contains the History of the Arabians from the time of Ishmael the son of Abraham to near the end of the third century of the Mahommedan, or the 9th of the Christian era.

The great Geographical Work of Idrisi ; translated by the Rev. G. C. Renouard, B.D.

This Arabic work was written A.D. 1153, to illustrate a large silver globe made for Roger, King of Sicily, and is divided into the seven climates described by the Greek geographers.

Makrisi's Khítat, or History and Statistics of Egypt ; translated by Abraham Salamé, Esq.

This Arabic work includes accounts of the conquest of Egypt by the Caliphs, A.D. 640 ; and of the cities, rivers, ancient and modern inhabitants of Egypt, &c.

Part of Mirkhond's Ruzet-as-Suffa ; translated by David Shea, Esq.

The part of this Persian work selected for publication is that which contains the History of Persia from Kaiomurs to the death of Alexander the Great.

Class 3rd.—BIBLIOGRAPHY, BELLES-LETTRES, and BIOGRAPHY.

The San kwo che ; translated by J. F. Davis, Esq.

This very popular historical romance is founded on the civil wars that raged in China in the third century, and is reckoned quite a model of Chinese style.

Haji Khalfa's Bibliographical Dictionary ; translated by Monsieur Gustave Fluegel.

This valuable Arabic work was written by the celebrated Kateb Chelebi al Marhoom, and contains accounts of above 13,000 Arabic, Persian, and Turkish works, arranged alphabetically.

Heft Peiker, an historical Romance of Behrám Gúr ; translated by the Right Hon. Sir Gore Ouseley, Bart.

This Persian Poem of Nizami of Ganjah, contains the romantic history of Behrám, the 5th of the Sassanian dynasty of Persian kings.

Meher va Mushteri ; translated by the Right Hon. Sir Gore Ouseley, Bart.

This Persian Poem, of which an abridgment will be published, was composed by Muhammed Assár, and celebrates the friendship and adventures of Meher and Mushteri, the sons of King Shapur and his Grand Vizier.

Ibn Khalikan's Lives of Illustrious Men ; translated by Dr. F. A. Rosen.

This is an Arabic Biographical Dictionary, arranged alphabetically, of the most celebrated Arabian historians, poets, warriors, &c. who lived in the seven first centuries of the era of Mahommed, A.D. 600 to A.D. 1300.

The Bustan of Sadi ; translated by James Ross, Esq., A.M.

This is a much-admired Persian Poem, consisting of Tales, &c. illustrative of moral duties.

*Royal Asiatic Society's House,
14, Grafton Street, Bond Street, London.*

الله الحمد والمنة که این نسخه جامع فنون محبوبی
 و این مجموع شرایف حسن و خوبی که بنذکره مولانای
 شیخ محمد علی حزین رحمة الله علیه موسوم است
 بتاريخ بیست و سیوم شهر صفر الظر صورت انصرام و
 اختتام پذیرفت سنة ۱۱۹۷ هجری المقدس نبوی صلی
 الله علیه و سلم کاتب الحروف میر نعمت علی

نوشته بهاند سیده بر سفید

نویسنده را نیست فردا امید

و این نسخه بتدبیر و تحت العین مراتب علم
 گرفته دارین اوکسفورد و اتر تپل فرانسیس کینکهم
 بالفور انکلیسی مطبوع و با انتخاب و تحشیه القراءتین
 بید الهدکور مصنف و مزین کردیده است

تمام

| This Epigraphe is subjoined by the copyist of Sir W. Ouseley's MS.

قوای نفسانی افسرده و عاطل سر در جیب خبول
 کشیده اند اکنون عاجز و ناتوان کوش بر ندای
 ارحیل نشسته ام رَبَّ اِنْ تُعَذِّبْنِي فَاَنَا مِنْ عِبَادِكَ
 وَاِنْ تَغْفِرْ لِي فَاِنَّكَ اَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ
 فطرت و جبلت را با بیگانه کشور کون و فساد
 آشنائی و مایه انستی نبود و چون نه ۲ در آمدن
 اختیاری بود و نه در رفتن چندی ۳ بخونین جگری
 ساختم

بر خیز حزین از سر دنیا بر خیز
 زین کهنه دمن تو ای مسیحا بر خیز
 تنها تو در این انجمنی بیگانه
 بر خیز ازین میانه تنها بر خیز
 نَسْأَلُ اللّٰهَ الْغَفْرَانَ   وَاَنْ يَّبْدِلَ بِالْفَرْحِ الْاِحْزَانَ
 اِنَّهُ جَوَادٌ كَرِيمٌ

تَمَّ

الالف واقع شد پس مدت سلطنت این سلسله
 علیه دو بیست و چهل و دو سال تمام خواهد بود
 که با عدد صفویون مطابق است

مجملاً چون شبه از این واقعات بالعرض بقلم
 آمد و خامه را دیکر سر التفات بذکر بقیة این حالات
 نیست اکنون چند کلمه از خاتمه احوال خویش
 نکاشته^۳ اختصار مینماید خَتَمَ اللّٰهَ بِالْحَسَنِيِّ وَجَعَلَ
 مُنْقَلِبِي فِي الْاٰخِرَةِ خَيْرًا مِّنَ الْاَوَّلِي

مجملاً از حین ورود بشاه جهان آباد تا حال تحریر
 که آخر سال اربع و خمسين و مائة بعد الف است
 سه سال و کسری گذشته که در این بلده اوقات
 بسر رفته و پیدوسته در خیال حرکت و نجات از این
 کشور که بغایت^۴ مسافر افتاده بوده ام و از کثرت
 مواج عایقه میسر نیامده از راه ناهوار زندگی پنجاه
 و سه مرحله بقدم استوار صبر و شکیب پیموده ام و
 کالبد عنصری از هجوم الام و اسقام در هم شکسته و

۱ Sir W. O. آن ۲ Omitted in Keene's ۳ Sir W. O. اختصار

۴ Keene مناقر

۵ Sir W. O. ناهواری

وَأَخْوَانًا حَسِبْتُهُمْ دُرُوعًا
 فَكَانُواهَا وَلَكِنَّ لِلْأَعَادِي
 وَخَلْتُهُمْ سِهَامًا صَائِبَاتٍ
 فَكَانُواهَا وَلَكِنَّ فِي فُرَادِي
 وَقَالُوا قَدْ صَفَتْ مِنَّا قُلُوبٌ
 لَقَدْ صَدَقُوا وَلَكِنَّ عَنِّ وَدَادِي

و از نوادر اتفاقات اینکه مرا در حالتی که اصلاً
 فکر و خیال متذکر و متوجه این حادثات و واقعات
 نبود ناکهان گویا بکوش دل گفتند که مدت دولت
 سلاطین صفویه لفظ صفویون است چون ملاحظه نمودم
 دیدم که مطابق^۲ بود چه خروج خاقان سلیمان شان
 شاه اسمعیل از دار السلطنة لاهجان اگرچه در اربع و
 تسعمایه است اما جلوسش بر سریر سلطنت در دار
 السلطنة تبریز بتاریخ سبع و تسعمایه روی داده و خلع
 عباس میرزا از نام سلطنت و جلوس نادر شاه
 چنانکه نکاشته شد در ثمان و اربعین و مایه بعد

۱ Sir W. O. واخوان

۲ Keene نبود

پادشاه نو جوان را با اینکه هرگز در عرض آن مدت بر سر داعیه سلطنت نیامده بود و پاسبانان بحراستش قیام داشتند منافی انتظام کار خویش دانسته اشارت بقتل وی نمود و او را از ایا در آورده بمشهد مقدس آورده مدفون ساختند و پسرانش عباس میرزا و سلیمان میرزا که هر دو صغیر بودند نیز وداع دیر فانی نموده اولاد از وی نماند

شعر

نَعَدُّ الْمَشْرِفِيَّةَ وَالْعَوَالِي
وَتَقْتُلُنَا الْمَنُونُ بِلَا قِتَالٍ
وَنَرْتَبِطُ السَّوَابِقَ مَقْرَبَاتٍ
وَلَا يُنَجِّينَ مِنْ خُبْتِ اللَّيَالِي

و قال ابو الدرّ جمال الدين ياقوت الخطاط و لقد

احسن و اجاد

۱ Sir W. O. پای

۲ Omitted in Sir W. O.'s.

۳ Keene جیت Sir W. O. خب

CHAP. XLVIII.

مقتول شدن پادشاه مرحوم شاه طهماسب مدت
سلطنت سلاطین صفویه اموسویه انار الله برهانهم
تتمه احوال راقم

و از سوانجی که در همین روز در ایران روی
داده مقتول شدن شاه طهماسب صفوی در بلده^۱ سبزوار
است

چون نادر شاه پسر بزرگ خود رضا قلی میرزارا
در ایران نایب گذاشته بهند آمده بود روزی که
عوام شاهجهان آباد بدروغ مرک وی را شهرت داده
بنیاد شورش کردند همان روز این خیر باطراف
انتشار یافته بایران سرایت کرد و هنوز کذب آن
معلوم نشده بود رضا قلی میرزا که در مشهد مقدس
اقامت داشت ب فکر کار خود افتاده حیات آن

---

^۱ Omitted in Keene's.

شتاب در معاودت داشت تمامی ملک سند و صوبه کابل را با بعض مجال پنجاب که به تفخواه صوبه کابل است از مملکت هندوستان و تصرف محمد شاه وضع نموده ملحق بهمالک ایران ساخت و محمد شاه و امرای هندرا طلبیده مجلسی بیاراست و محمد شاه را جیغه داده امرارا خلعت بخشید و نصاب نموده بسطنت بگذاشت

و دختری از احفاد اورنگ زیب ایدشاه را بحاله نکاح پسر کوچک خود نصر الله میرزا که همراه داشت در آورده بتاریخ هفتم صفر اثنا و خمسین و مایه بعد الالف از شاهجهان آباد طبل مراجعت کوفته باز گشت

نادر شاه را Sir W. O.

بایشان گفت که تا جائی که یکی از قزلباش کشته شده باشد احدی را زنده نگذارند لشکر قزلباش بنیاد قتل و غارت کرده بمنزل و مساکن آن شهر در آمدند و قتلی بافراط کرده اموال بیغما و عیال باسیری بردند و بسیاری از آن شهر خراب و سوخته شد چون ۲ نصفی روز بگذشت و تعداد کشتگان از حساب در گذشت نادر شاه ندای امان بقیة السیف در داده لشکریان دست کوتاه کردند و پس از چند روز که شوارع و مساکن پر از اجساد مقتولین بود و هوای عفونت یافته عبور نیز دشواری داشت حکم به ۳ تنظیف آن شد کوتوال شهر در هر کذر آنها را جمع آورده با خس و خاشاکی که از ۴ عمارات فرو ریخته بود بی آنکه تمیز مسلم و کافر شود همه را بسوخت

و نادر شاه ذخایر پادشاهی را بتصرف آورده از مردم نیز زرها حاصل شد و چون بسبب دواعی

۱ Sir W. O. احدی

۲ Keene نصف

۳ Sir W. O. تنصیف

۴ Both Mss. عمارت

رسید سپاه را امر نمود که هر کس در جا و مقام خود آرام گرفته بانقلم نپردازند و اگر هندیان بر سر ایشان هجوم آوردند مدافعه نمایند^۲ و در آن شب هیچ کس از امرای هند که واقف کار بودند اصلاً متعرض تسکین نایره^۳ آن فتنه و غوغا نکشت بلکه چند نفری که حسب^۳ الاستدعا از نادر شاه گرفته برای اطمینان و محافظت خود بخانه برده بودند در منازل ایشان مقتول شدند و با آنکه در جنگ کرنال قریب^۴ به بیست کس از قزلباش اندک بزخم هتیر مجروح و زیاده بر سه کس مقتول نشده بود در این هنگامه قریب به هفتصد کس از آن طبقه بقتل رسید

بالجمله چون روز شد همان آشوب در اشتداد بود نادر شاه^۵ صبح از قلعه سوار شده بقتل عام فرمان داد و فوجی از سوار و پیاده بان کار مامور گشته

۱ Keene نبرده

۲ Sir W. O. نمایند

۳ Sir W. O. الاستدعاي

۴ Omitted in Keene's.

۵ Sir W. O. نیز

۶ Omitted in Sir W. O.'s.

که بغدر و تمهید محمد شاه هلاک کردیده علی ای حال در يك ساعت موت او شهرت گرفت و وي صحیح و سالم با اجمیع کثیر در قلعه نشسته بود و ابواب آن شب و روز مفتوح و بفصل مهمات مشغول و برخی از سپاهش در حول قلعه و خانهای شهر ساکن و ۲ بعضی بر کنار رودی که متصل بشهر است فرود آمده بودند مجلاً بجزد این شهرت کاذبه در هر کوچه و کنار فوج فوج احقان کیفرست با اسلحه و یراق ۴ از دحام و شورش افکنده بقتل و تاراج قزلباش همت میباشند و این هنگامه تمامی شهر را فرو گرفت قزلباشیه که فهم زبان هندیان نمی کردند و خبر از جای نداشتند متفرق یکدو در هر کوچه و بازار در گذر بودند هندیان غافل بایشان رسیده میکشستند و با آنکه شب در رسید شورش انکیزان بد مآل اصلاً آرام نگرفتند و آن هنگامه در افزایش بود و چون مکرر حقیقت حال بعرض نادر شاه

۱ Sir W. O. جمع

۲ Keene بعض

۳ Sir W. O. رودخانه

۴ Sir W. O. از دحام

شعر عربی

إِذَا كَانَ الْغُرَابُ دَلِيلَ قَوْمٍ
فَنَادَوْسُ الْمَجُوسِ لَهَا مَقِيلٌ

القصة نظام الملك و محمد شاه با بعضی مقربان
بتوسل و اعتذار بمعسکر نادر شاه رفته امان یافتند
و نادر شاه محمد شاه را تسلی نموده نوید عدم تعرض
بجان و ملک و ناموس داد

القصة نادر شاه با هر دو لشکر بشهر در آمده در
قلعه شاهجهان آباد نزول نموده و محمد شاه نیز با
وی در قلعه بود و امرا و لشکریان هند بوضع معمول
سابق در مساکن خود قرار گرفتند و این بتاریخ نهم
ذی حجة الحرام ۳ احد و خمسين و مائة بعد الالف
بود و چون هنگام عصر روز یازدهم شهر مذکور شد
هندیان آوازه در افکندند که نادر شاه در گذشت
بعضی میگفتند ۴ که وفات یافته و برخی را سخن این

۱ Keene بعض

۲ Sir W. O. ذالحجة

۳ Sir W. O. آحدی

۴ Omitted in Keene's.

هندیان توپخانه بر کرد خویش چیده محصور بودند و فوجی از قزلباش نیز بر اطراف ایشان تاختن آورده راه آمد او شد بر ایشان مسدود و قحط و غلا در آن لشکر افتاده حالتی که در عالم غرور کمان نکرده بودند روی نمود و نادر شاه^۲ لشکر بدو قسمت کرده^۳ بعضی را در مضر بخیام خود گذاشت و با فوجی بر سر ایشان^۴ برانده برهان الملک زنده دستگیر شده خان دوران امیر الامرا و مظفر خان برادر وی و جمعی از امرای نامی با لشکر انبوه بقتل رسیده شب بیان آمد و محمد شاه و بقیة السیف که هنوز خلقي بیشمار بودند چون سواران قزلباش را منتشر یافته هراس داشتند طاقت و مجال قرار در خود ندیده بر جای نماندند و هر کس فرار کرد اگر بدست قزلباش نیفتاد رعایای آن حدود وی را زنده نیکداشتند و آنرا که از خویش میکداشتند عربان ساخته سر میدادند

۱ For these two words Sir W. O. has رفت ۲ Omitted in Keene's.

۳ Keene بعض

۴ Sir W. O. راند

CHAP. XLVII.

رسیدن نادر شاه در موضع کرنال و مصاف دادن با
 محمد شاه و غالب شدن نزول نادر شاه بقلعه
 شاهجهان آباد ۲ طغیان سکنه دهلی قتل عام
 دهلی گرفتن نادر شاه سند و کابل را بتصرف
 خود تعیین نمودن محمد شاه بیادشاهی هند
 و تاهل پسر نادر شاه

و نادر شاه دو سه نوبت نیز از لاهور تا رسیدن
 بلشکر هندوستان پیغام روانه ساختن محمد خان
 ایلیچی خود بمحمد شاه نمود و ایلیچی مذکور را همراه
 داشتند و رخصت نمی نمودند و در آن وقت معلوم
 نمیشد که غرض از نگاهداشتن او چیست تا آنکه نادر
 شاه رسیده در موضع کرنال که چهار منزلی شاهجهان
 آباد است تلاقی دست داده جنگ در پیوست

---

 ۱ Omitted in Sir W. O.'s.

۲ This head is omitted in Keene's.

و نادر شاه جمعی را در قلعه لاهور گذاشته بصوب
شاهجهان آباد در حرکت آمد و محمد شاه با جمیع
امرا و لشکر چند گاه بود که از شهر بر آمده بتای
تمام می آمد

من از سرهند که بغایت خراب و محصور لشکر
دزدان بود با جمعی پیادگان تفنگچی که فراهم آورده
با خود داشتیم بجانب دهلی^۲ روانه شدم و از میان
لشکر محمد شاه که قریب بدو ماه بود چهار^۳ منزل
راه طی نموده^۴ باردحام تمام بودند عبور نموده بشهر
در آمدیم و بعد از ۵ ایام چند از آن شهر شوریده
اوضاع^۶ با دو سه خدمتکاران گوشه گرفتم

۱ Keene جمعی

۲ Sir W. O. روان

۳ Sir W. O. منزلی

۴ Sir W. O. باژدهامی

۵ Sir W. O. آیامی

۶ These four words are omitted in Keene's.

بسرهند در آمدم و تمام آن ایام چه در راه و چه در منازل *الجنک* و جدال و مدافعة بگذشت و نادر شاه بکنار لاهور رسید ذکر^۲یا خان حاکم لاهور با چهارده پانزده هزار^۳ سوار سپاه و استعداد خود بر لب آبی که متصل^۴ بشهر میکذرد اطراف خود مضبوط ساخته صف آرا^۵ هکشته بود و کیفیت صلح و جنک هند هر دو^۶ نیز از غرایب است القصة نادر شاه با فوجی از لشکر اسپ در آب رانده بگذشت و چند سوار قزلباش بر سپاه لاهور تاخته شجاعان و بهادران ایشان که در سواری ماهرتر بودند بگریختند و باقی بهم بر آمده متلاشی و متحیر شدند آخر حاکم با منسوبان بقلعه در آمد و نادر شاه با سپاه متصل بشهر نزول کرد حاکم لاهور عریضه نیاز و اعتذار فرستاده التماس امان کرد و بحضور نادر شاه آمده عزت و خلعت یافت^۷ و بدستور سابق بر قرار ماند

۱ Keene only. ۲ Omitted in Keene's. ۳ Omitted in Keene's.

۴ Keene شهر ۵ Sir W. O. for these two words has کشت

۶ Omitted in Keene's. ۷ This clause is not found in Sir W. O.'s.

و بصوبه کابل در آمده بود و حرکت من اگر میسر
 آمدی ناچار بهمان راه بودی و طبیعت و بینش
 اهل این دیار مقتضی آنکه لا محاله رفتن مرا محرک
 آمدن او دانند و این معنی نیز^۲ مکروه خاطر و عایقی
 شده بود و قطع نظر از موانع بسبب شورش عبور از
 آن^۳ طرف تعسیر تمام داشت لهذا تا آن زمان در
 لاهور مانده بودم در آن وقت که آشوبی چنان
 افتاد و در صورت احوال آن مردم امید^۴ بهبود نبود
 و در خود طاقت ملاحظه اوضاع حال و مال ایشان
 نیافتم و بسبب اختلال احوال حالت معاشرت با
 لشکر قزلباش نیز نبود ناچار با ضعف و نقاهتی تمام از
 لاهور بصوب سلطان پور حرکت نموده آن مسیلت
 بهم بر آمده بود و هر کس دست بغارت و یغما بر
 آورده چندین هزار قطاع الطريق شوارع را فرو گرفته
 چند روز در قرای آن محال توقف روی داد پس

---

۱ محال Sir W. O.

۲ نکرده Sir W. O.

۳ طرق Sir W. O.

۴ فلاحي Sir W. O.

۵ خور و Sir W. O.

۶ نداشتم Sir W. O.

CHAP. XLVI.

بقیة احوال راقم حرکت راقم از لاهور ورود
 بسرهند آمدن نادر شاه بلاهور ۱ مغلوب
 شدن حاکم لاهور نهضت نادر شاه بصوب دهلی
 روانه شدن راقم از سرهند و رسیدن بدہلی

در مملکت پنجاب خاصہ شہر لاهور فرع قیامت
 بر خاست و من در آن شہر بہ بیماری صعب
 گرفتار شدہ ۲ بر بستر افتادہ بودم و چون خلق
 ہندوستانرا نیکو شناختہ از اوضاع ایشان ملول و از
 ادراک و تمیز ایشان یاس تمام داشتم بر حال ۳ عجز و
 زبردستان ۴ دل بسوخت و در ظرف آن مدت قدرت
 روانہ شدن بصوب خراسان نیافتہ بودم و چون بیقین
 میدانستم کہ اوضاع مقتضی ورود نادر شاه بہندوستانست

۱ منکوب Keene

۲ Sir W. O. بہ

۳ عجز Keene

۴ Omitted in Keene's.

از افغانه و فوج ناصر خان بوادی هلاک رفتند و
 خان مذکور زنده گرفتار شده بعد از چند روز اعزاز
 یافت و نادر شاه ببلده پیشاور نزول نموده از آب
 اٹک بکشتی عبور کرد

اٹک Sir W. O.

وی را امیر الامرای آذربایجان نموده در دار السلطنت تبریز اقامت داشت چون سفر قندهار و کابل دراز کشید جماعت لژکی مستعد شده بمملکت شیروان که قریب ابایشان است لشکر کشیدند ابراهیم خان مذکور بآن مملکت در آمده با آن قوم مصاف داد و بقتل نادر شاه چنان التفاتی باین قضیه ننموده فوجی از سپاه را رخصت نموده بحدود شیروان فرستاد و خود بصوب پیشاور در حرکت آمد

ناصر خان حاکم صوبه کابل که در پیشاور^۲ می بود با فوجی که داشت بر سر راه رفته جمعی از افغانه آن حدود را نیز فراهم آورده کریوهای صعب و وادیهای تنگ را باعتقاد خویش محکم و مسدود ساخته بود نادر شاه بوی پیغام کرد که من در فلان روز خواهم رسید بهتر آنکه از سر راه بر خیزی سخن در نگرفت^۳ و روز موعود نادر شاه برسد و خلقی انبوه

۱ Keene ایشان

۲ Omitted in Keene's.

۳ Keene در

و مدت اقامت نادر شاه در کابل تخمیناً بهفت ماه رسیده و افغانه آن حدود را قهر و قتل نموده بود از استماع خبر کشته شدن آن ده نفر بیقرار شده بصوب جلال آباد نهضت کرد و آن شهر را قتل عام فرموده خلقي انبوه^۲ ناچیز شدند و از غرایب این که برای رئیس قاتلان آن ده نفر خلعتی از سرکار محمد شاه معین شده بود که ارسال کردد و قتل عام جلال آباد عایق آن شد

و از آن روز که خیر ورود نادر شاه بکابل در هند شیوع یافته بود خان دوران امیر^۳ الامرا و نظام الملک بمحاربه وی معین شده در شاهجهان آباد اقامت داشتند و آوازه توجه خود را عما قریب بصوب کابل منتشر می ساختند و این نیز بزعم ایشان از تدبیرات ملکیه بود

و از سوانح ایران که در جلال آباد مسروع نادر شاه شد مقتول شدن برادرش ابراهیم خان بود که

۱ قتل و Sir W. O.

۲ باخیر Sir W. O.

۳ الامرای Sir W. O.

ايرجی فریاد بر آوردند محصوران امان یافته قلعه را خالی نموده برعیتی پرداختند و در آن حدود هر جا افاغنه فراهم آمده بودند لشکر بر سر ایشان رفته قتل می نمود

و نادر شاه از ^۳توقیف محمد خان بغایت آزرده شده چند کس از معتبرین کابل را زبانی پیغامها داده بشاهجان آباد روانه ساخت که بپادشاه و امرا برسانند و خود در کابل توقف داشت فرستاده کان بلاهور آمده بشاهجان آباد رفتند و کسی ^۴سخنی از ایشان نشنید و اگر شنید نفهمید باز از کابل یکی از لشکریان را ده سوار همراه نموده بسفارت فرستاد چون بجلال آباد رسیده در خانه فرود آمدند جمعی از تبه کاران آنجا بر کرد آن خانه هجوم نموده اول سلاح ایشان را در ربودند و آخر ده کس از ایشان را کشته یکی فرار بکابل نموده صورت واقعه باز نمود

۱ Omitted in Sir W. O.'s.

۲ Keene نمودند

۳ Sir W. O. توقف

۴ Keene سخن

۵ Sir W. O. دو

قوم پراکنده بهندوستان در آمده در هر جا سکني و
 در اکثر سرکارات ملازم شده داخل سپاه کشند و
 الحاق تکلیف مهانعي که بمحمد شاه مي نمودند بيرون
 از حوصله وسع و ضبط وي بود

و نادر شاه بتخریب قلعه قندهار فرمان داده مردم
 بازار و سکنه آنرا بنادر آباد سکني فرمود و بصوب
 غزنین و کابل در حرکت آمده کوتوال قلعه کابل را
 پیغام داد که مارا بمهلت محمد شاه کاري نيست
 اما اين حدود چون معدن افغان است و معدودي
 کريختگان نیز بايشان پیوسته اند غرض استیصال اين
 قوم است هراس بخويش راه نداده در مراسم
 مهانداری کوشد

و خود بکنار شهر کابل نزول نمود کوتوال و کابلیان
 مستعد جنگ و جدال شدند و نصیحت و پیغام
 ایشان را سود نکرد فوجي از قزلباش بقتل ایشان و
 تخریب قلعه مامور گشتند و بمجرد حمله و بنیاد تخریب

---

۱ اکثر در Keene

به Keene ۲

با ایشان Keene ۳

منهزم و آواره ساخته جواب نامه نوشتن حاجت نیاند چون محاصره قندهار بطول کشیده مراجعت محمد خان نیز بتعویق افتاد نادر شاه فرمانی بوی نوشته مصحوب چند نفر سواران سریع السیر فرستاده از وی سوال حقیقت حال و سعی در حصول جواب و امر بتعجیل^۳ عود نمود و چون جواب صادر نمی شد و رخصت نمی یافت اثری بر آن مرتب نکشت بالجمله چون محاصره قندهار قریب ۴ بیگ سال شد و شهر نادر آباد در جنب آن اتمام یافت نادر شاه بفرمود تا لشکر قزلباش بر آن حصار هجوم آورد بر بروج صعود نمودند و افغانه بی دست و پا شده آن حصن استوار مفتوح^۱ گشت و آن قوم مقتول گشته حسین مذکور مقید بهازندران فرستاده شد و در عرض چند سال از آن زمان باز که افغانه در شیراز منهزم شدند همواره از هر طرف جمعی از آن

۱ سازد و Sir W. O.

۲ Keene و

۳ Omitted in Sir W. O.'s.

۴ Keene یک

۵ Keene نیابند

۶ These five words are omitted in Keene's.

غارت کرده بهزار التماس نامه از ایشان بستند و
 بیشقت تمام خود را رسانیده ادای سفارت نمود اما
 خود قدرت مراجعت نیافته هنوز در این دیار
 است

و چون نادر شاه بقندهار رسیده آن قلعه را فرو
 گرفت محمد خان ترکمان را که از امرای صفویه
 بود باز بسفارت فرستاده سخنان گذشته را اعاده و کله
 از هنجار سابق نمود چون بشاه جهان آباد رسیده نامه
 ۱ برسانید ویرا ۲ توقیف فرموده از جواب ساکت شدند
 و چندانکه او اظهار رخصت میکرد سود نداشت
 گاهی در اصل نوشتن جواب تردد خاطر داشتند و
 گاهی در این که اگر نوشته شود نادر شاه را بچه
 القاب باید نوشت متحیر و سرگردان بودند حقیقت
 اینکه ۳ توقیف محمد خان ایلیچی را از تدابیر ملکیه
 شمرده توقع آن داشتند که شاید حسین افغان با
 متحصنان قندهار بر نادر شاه ظفر یافته ویرا ناچیز یا

۱ Sir W. O. رسانیده

۲ Sir W. O. توقیف

۳ Sir W. O. توقیف

اشعاری شده بود که چون مخاذیل افغانه خاین این
 آستان و دزد این دیار اند و الحال بسزای خود
 رسیده بقیة السیف در هزیت و فرارند و از بیم
 لشکر ظفر اثر ایشان را کریزگاهی سواي هندوستان
 نیست باید که آن مدیران را راه و جای نداده
 نگذارند که بآن حدود در آیند بالجمله محمد شاه
 پس از چندی نامه^۲ متضمن سخنان بیفروغ نوشته
 ایلیچی را متصرف ساخت

و بعد از جلوس شاهزاده عباس میرزا بجائی پدر
 والا کهر باز یکی از امرا بسفارت هند تعیین شده
 همین سخنان در نامه او نیز مندرج بود پس از
 مدتی ویرا نیز رخصت انصراف داده همان قسم
 کلیات که نفس الامریتی نداشت نگاشته بودند

و بعد از چندی نادر شاه یکی از معتبرین
 قزلباش را نزد برهان الیلک که اعظم امرای هند بود
 فرستاده بمحمد شاه^۳ و او هر دو نامه نگاشته بود فرستاده
 مذکور را بعد از ورود بمحدود این مملکت دزدان

۱ هم چنین Keene

۲ داد و Sir W. O.

CHAP. XLV.

فرستادن ایلچیان^۱ متعاقب بهندوستان نگاهداشتن
 محمد خان ایلچی در شاه جهان آباد فتح قلعه
 قندهار و خراب شدن آن آمدن نادر شاه
 بکابل^۲ کشته شدن ایلچی در جلال آباد آمدن
 نادر شاه بجلال آباد و قتل عام آن بلده^۳ عایتق
 باز دارنده و مانع منتخب کشته شدن ابراهیم
 خان در ه شیروان جنگ ناصر خان و گرفتاری
 وی ورود نادر شاه به پیشاور عبور نمودن
 از آب اتک

بهر حال شاه طهماسب بعد از فتح اصفهان و
 استیصال افغانه یکی از امرارا برسالت هندوستان
 فرستاده وقایع آن ایام را بمحمد شاه اعلام و در نامه

۱ Keene alone. کشتن Keene ۲ Keene نمودن Keene ۳ متعاقب هم Keene ۴

۴ This head is not found in Keene's.

۵ Keene شیراز

نوادر و غرایب روزگار است و این شیوه را بر طاق بلند نهاده کسی را از سلف و خلف با ایشان دعوی همسری نیست

و سلطان مغفور شاه سلطان حسین نیز در مدت سی سال سلطنت خویش این طریقه را با سلسله بابریه مرعی داشته در ارسال سفرا بتهنیت و تعزیت تاخیری نرفت چون عهد سلطنت آن پادشاه خجسته اخلاق سپری شده نوبت سلطنت بشاه طهماسب رسید و آن همه آشوب در مهالك ایران شیوع یافت پادشاه هند را بشیوه خویش هرگز رسم پرسشی بخاطر نکذشت بلکه با میر ویس افغان راه آشنائی و وداد مسلوک داشته و با حسین پسر ویس افغان مذکور نیز در اواخر که ضابط قندهار شده بود با آنکه بهلتان لشکر کشیده در قتل و غارت و خرابی آن دیار تقصیری نکرده باز کشت ادو نوبت طریق مراسله مفتوح شد

---

۱ For these two words Sir W. O. has نوبتی

کرت بگذرد چار موسم در آن
ز فرهنگ و مردی نیابی نشان

مجملاً حقیقت سلوک سلاطین صفویه با پادشاهان و شاهزادگان سلسله بابریه بر عالیشان مستور نیست و هر گاه سلاطین این طبقه بر عادت خویش در غیر وقت ضرورت تغافل و تاخیر در رعایت حقوق و مراسم آشنائی نموده بیکانگی آغاز می نهاده اند باز از آن جانب با فقدان جمیع اغراض و دواعی بمحض شیوه مردی و مردمی احیای نوازم اشفاق و اعطاف معمول میگردیده و الحق یکی از خصایص سلسله علیّه صفویه جوانمردی و وفا و پاس مروت و اوداد بوده و آنچه ایشان با متوسلان خویش از بیدانه و آشنا حتی دشمنان کینه‌ور در روز در ماندگی و التجا از احسان و امداد و انواع اعانت و یاری و دلجوئی و مهمان نوازی و غم خواری مقرون بکمال فروتنی و رعایت آداب مسلوک داشته اند از

در آن مرز و بوم بمعاشرت آن مردم گذراند دیگر
 مرا بکار نیاید ناچار باید بآن ملک رها کرد یا بقتل
 ارسانید و هر دورا روا ندارم چه لشکر دست منست
 نتوان برید

و استاد^۲ اسدی طوسی در کرشاسب نامه نیز این
 حکایت را بنظم آورده^۳

مثنوی

وصیت چنین کرد کرشاسب را
 که در هند بدرود کن^۳ خسپ را
 نداری ز خون سپاهان دریغ
 همی کار^۴ فرما درخشنده تیغ
 بچستی ده انجام کار سترک
 بر ایشان چنان زن که بر کله کَرک
 نمایی در آن بوم سالی تمام
 که لشکر کران گیرد از ننگ و نام

۱ Keene for these two words has ارسانیده^۱   ۲ Sir W. O. اسدی^۲

۳ Keene خواب^۳   ۴ Keene همین^۴   ۵ Keene فرمای^۵

احال اضطراب راضی بتوقف درین سر زمین نکردد و این معنی مشترکست در پادشاه و رعیت و سپاه و چنین است حال هر که اورا حس صحیح بوده در آب و هوای دیگر خاصه در ممالک ایران^۲ و روم تربیت یافته باشد مگر آنکه غافل و بیخبر باین دیار در آید و قدرت بر باز کشت نیابد و با آنکه بسبب موانع و عوارض ویرا مجال اقامت در جائی نمانده و سالف ایام خویش را بصعوبت و زبونی تمام گذرانیده درین دیار بیال و جاهی بی اعتبار رسد و بغایت ضعیف الاحساس و سفله نهاد بوده دل^۳ بر آن بندد و بتدریج عادت پذیر کشته انس و آرام گیرد

و در تاریخ مجوس دیده ام که ضحاک چون کرشاسب را سردار کرده بهند میفرستاد ویرا سفارش نمود که بزودی آن^۴ مملک را مسخر ساخته بهپاراج سپار و باز کرد چه اگر لشکر چندی اقامت کند و

۱ Omitted in Keene's.

۲ Keene با

۳ Keene در

۴ Sir W. O. مملکت

منوچهر است که بفرموده او سام بن نریمان بهند آمده^۳ کیسو راج را بایالت متبکن ساخت و آخر فیروز راجی پسر کیسو^۴ راجی مخالفت و خود سربانیاد کرده کیقباد رستم دستنرا بهند فرستاده^۵ و فیروز بهزیمت رفته در جنگلهای هند بهرد و رستم سورج را بایالت تعیین نموده باز کشت

و هم چنین در عهد سکندر و اردشیر بابک و کسری انوشیروان و غیر آن که مقام ذکر آنها نیست

و وجه عدم ضبط سلاطین عجم هندوستانرا بر ارباب بصیرت واضح است چه کسی را که مقرب و مقام اقامتی چون ممالک ایران باشد که با لذات اعدل و اشرف و بالعرض احسن و اکمل معبوره ربع^۶ مکشوفست هرگز باختیار خویش اقامت در هندوستان نتواند نمود و طبیعت مجبول است که بغیر از

۱ Omitted in Sir W. O.'s.

۲ Keene زبان

۳ Sir W. O. کیسوی را without راج ۴ Omitted in Keene's.

۵ Omitted in Keene's.

۶ Sir W. O. مسکونست

دیار با کسی بی غرض آشنا آیند و از پاستان نامها
 هویدا است که قبل از اسلام نیز رایان و فرماندهان
 این دیار را همین طبیعت بوده هر گاه ملوک عجم
 خود^۲ یا یکی از سپهبدان ایشان متعرض این صوب
 میشده اند هندیان^۴ نیروی ظفر و تلاش در وسع
 خویش ندیده نهایت مسکنت و ربوئی را کار فرما و
 بهر صورت مطیع و باج گذار بوده اند و چون باز
 کشت بایران زمین روی میداده باندک فاصله و
 فرصتی آن رایان تیره رای بلاحظه^۵ از دحام زاغ
 صفتان بی اعتبار و فراهم دیدن مشتکی درم و دینار
 ببلائی غرور مبتلا شده در خانه خود^۶ و عرصه خالی
 بنیاد لاف و کذاف نهاده احوال گذشته و عهد
 و میثاق را فراموش و تغییر سلوک مینموده اند
 و همان معامله از آنها و این شیوه از ایشان
 بکرات کثیره تکرار یافته از آن جمله در عهد

شهبدان^۳ Sir W. O. با^۲ Sir W. O. نیستند^۱ Sir W. O.

اژدهام^۵ Sir W. O. نبردی^۴ Sir W. O. یزدی^۴ Keene

^۶ Omitted in Sir W. O.'s.

پیر و بال داد و مورد انواع عنایت و امداد کردید و وی نیز مادام الحیوة چه در ایام دولت هندوستان و چه قبل از آن شیوة اعتقاد و اظهار خلوص و داد نسبت بآن دولت قاهره شعار ساخته گاهی باجرای خطبه و سکه اچنانکه در سمرقند و گاهی بارسال عرایض نیاز و التماس مطالب خاقان سلیمان شانرا خوشنود میداشت و اولاد و احفادش را همیشه شیوة توسل و اعتقاد بدودمان علیه صفویه در هنگام عجز و اضطرار و لحاظ اغراض معمول و مرکوز خاطر بوده و در وقت سنوح قضایای هایلہ در ایران با زوال اغراض ایشان بسبب آسودگی و عدم منازع قوی در گوشه مملکت هند آن شیوة را مبدل بانار نخوت و غرور موفور ساخته راه آشنائی مسدود میداشته اند و این عادت در ۲ طباع سلسله بابرہ استقرار یافته همانا رسوخ این شیوة از تاثیرات آب و هوای هند است چه ظاهر است که خلق این

۱ These three words are not found in Sir W. O.'s.

۲ Sir W. O. طبایع

مهمل ن گذاشته خود را از قتل و ایذای هم معاف نداشتند و خلیق بطفیل تنازع و ظلم ایشان همواره در رنج و عنا و باصناف محن و بلایا مبتلا بوده وجود آن طبقه بر خاطرها کران و همتها مصروف بدفع ایشان و بقدر قدرت و وقت فرصت خلیق نیز از قتل ایشان تقصیر نکرده اند و خوش معاشرترین این سلسله مغفرت پناه سلطان حسین میرزای^۲ بابفر است که بعد از استقرار دولت نسبت بدیکران بغایت سنجیده و آرمیده بود تا آنکه بعد از رحلت آن مغفور و استیلای شیبک خان اوزبک و اضحلال اولاد آن پادشاه بقهر و غدر وی و^۳ ارتفاع اعلام شوکت او کار بقیة منتسبان سلسله تیموریه از زبونی حال بجائی کشید که خلاصه آن بر متنبعان اخبار مستور نیست بالجملة نیروی همت و یرتو التفات^۴ خاقان مصطفوی نسب بیهال که صیت سطوتش خافقین را مالا مال داشت بابر میرزارا^۵ به عرصه ظهور در آورده

۱ Omitted in Sir W. O.'s.

۲ Sir W. O. بابفر or بایفر

۳ Sir W. O. اعتلای

۴ Sir W. O. خان

۵ Keene در

CHAP. XLIV.

ذکر سختی چند متعلق باحوال هندوستان

اکنون چند کلمه که متعلق بهندوستان است مرقوم
میکرد

بر واقفان حقایق احوال و منتبعان اخبار و آثار
پوشیده نیست که رهائی و اخلاص بابر میرزا ابن
میرزا عمر شیخ از خمول و سرگردانی و حیرت و
پربشانی و عروجش برتبه فرمان فرمائی نبوده الا بوسیله
تمسک و ۲ توسل باذیال دولت قاهره خاقان سلیمان
شان ابو البقا شاه اسمعیل صفوی ۳ چه بر واقفان
احوال اولاد و احفاد صاحبقران امیر تیمور کورکان مخفی
نیست که ایشانرا با خود و خلائق را با ایشان چه
سلوک بوده دقیقه از دقائق مخصوصه و مقاتله با یکدیگر

۱ خلاصی Keene

۲ Sir W. O. توصل

۳ Sir W. O. که

بود فرو گرفت و افاغنه در لوازم حزم و احتیاط و مدافعه و سرگذشتکی جهدی که در حوصله طاقت داشتند مبدول ساختند و سودی نکرد لشکر قزلباش توابع و لواحق آن شهررا متصرف شده هر جا افغانی بود طعمه شمشیر کشت

و نادر شاه در لشکر کاه خود حکم کرد که هر کس موافق حال خود منزلی عمارت کند و خود نیز به بر آوردن حصار و بروج و ساختن منازل و ابنیه عالیه اشارت نموده معماران و عمله که جمیع کثیر همراه داشت باندک مدتی در انجام آن کوشیده در جنب قندهار شهری عظیم آراسته پدید آمد و بنادر آباد موسوم کشت

و چندانکه تفحص کاتب نمودند معلوم نشد
 پس بهلکت عراق نهضت کرد و جماعت بختیاری
 باز سر بطنیان و شورش بر آورده بودند بعد از
 محاربه سخت بر ایشان استیلا یافته بسیاری از آن
 قوم مقتول و بقیه از اتوانائی طغیان بیفتادند از آن
 حدود عزیمت قندهار^۲ نبوده حسین برادر محمود
 قلزہ را کہ ضابط قندهار بود از اراده خود آگاه ساخته
 برای مهلت کرمان بآن صوب در حرکت آمد و حسین
 مذکور سامان موفور و لشکر آراسته داشت چون نادر
 شاه بحدود سیستان^۳ رسید فوجی از افغانه بفرمان
 حسین بعزم دست برد^۴ در رسیده مغلوب و منکوب
 منهزم شده بقندهار باز گشتند و چون بحوالی قلعه قندهار
 رسید باز^۵ لشکری آراسته از افغانه برزم پیش آمدند و
 بعد از محاربه منهزم گشته بقلعه متحصن شدند و نادر
 شاه آن قلعه را کہ در رصانت و متانت شهره آفاق

۱ Sir W. O. ناتوانائی^۶

۲ Sir W. O. نمود و

۳ Sir W. O. رسیده

۴ Omitted in Keene's.

۵ Omitted in Keene's.

۶ Keene لشکر

بریدیم از مال و از جان طمع
بتاریخ الخیر فیما وقع

و شاه طهماسب شاهزاده عباس میزرا را انزد
خود طلبداشته گاهی در مشهد طوس و بلده سبزوار و
کاه در ۳ مازندران بسر میبرد و مستحفظان بحراست
قیام داشتند و نادر شاه بتعمیر و تزئین عمارات
روضه منوره رضویه علی ساکنها التَّحِیَّةَ پرداخته بعضی
از ابنیه عالیه آن صحن مقدس را سراپا بخشتهای طلا
تزیین نمود و نهر آبی از کوه پایهای آن دیار آورده
بر نهر خیابان که از صحن آن روضه میگذرد افزود
و در آن شهر مقبره^۲ عالیه جهت خود عمارت نموده
انجام داد بعد از اتهام بر دیوار آن بقعه این
بیت نوشته دیدند

در هیچ پرده نیست نباشد نوای تو
عالم پر است از تو و خالیست جای تو

۱ نیز Sir W. O.

۲ مازندران Sir W. O.

مجمع مهیب سخن در امر سلطنت آغاز نهاد و همه آن خلائق را مخاطب ساخته سخنان سپاهیان مذکور شد و چون مهبد بود جمعی از مخصوصان سخنهای مخلصانه چاکرانه بر زبان راندند و از مردم مشورت میخواست که مناسب پادشاهی کیست و مصلحت حال در چیست مردم در یافتند و بهقتضای مقام زبان برکشادند و امچلکه متضمن اتفاق و اجماع خلائق نکاشته حاضران بر آن مهر نهادند^۲ و نام سلطنت از شاه عباس^۳ صغیر نیز منسوخ گشته خطبه پادشاهی خان معظم اجرا یافته تسبیح بنادر شاه قرار یافت و این قضیه در سال ثمان و اربعین و مایه بعد الالف بود و عبارت الخیر فیما وقع را تاریخ یافته حسب الحکم تغیر سکه سابقه شده بر یک طرف نقود اسم بلد دار الضرب و بر یک جانب آن بتاریخ الخیر فیما وقع منقوش گردید شنیدم که یکی از ظرفای موزونان ایران این چنین مصرع رسانیده بود

۱ Keene مجله

۲ For these two words Sir W. O. has زمام

۳ Omitted in Keene's.

CHAP. XLIII.

جلوس نادر شاه بسلطنت ایران   تزئین روضه
رضویه و اجرای نهر جدید   بنای مقبره محاربه
ابا بختیاری و قتل ایشان   روانه شدن بقندهار
محاصره قلعه قندهار   بنای نادر آباد

خان معظم بچول مغان از محال آذربایجان آمد
و از جمیع بلاد مهالك ایران اعیان و کدخدایان و
ریش سفیدان را طلب داشته باحضر^۲ ایشان محصلان
غلاظ کماشته بود همگی را در آن مکان حاضر ساختند
روزی خان^۳ معظم مجلسی مشحون بسرداران^۴ سپاه و
ایلچی روم که بالتماس صلح و مصادقت آمده بود
آراسته یکدو کس از مشاهیر را بیبانه بقتل آورده
هاسباب و ادوات سیاست جلوه کر ساخت و در آن

۱ Omitted in Sir W. O.'s.

۲ Sir W. O. در ایشان

۳ Omitted in Keene's.

۴ Omitted in Keene's.

۵ These two words are omitted in Keene's.

ایشان نماند و خوف و هراسی عظیم بسکنه آن دیار از سلطان و رعیت مستولی شده از جمعی مسافران هندوستان که از حجاز می آمدند استماع افتاد که در حدود مصر و شام و بلادی که* از نواحی ایران دور بود ساکنانش را از سپاهی و رعیت بخوف و هراسی مشاهده شد که مارا نیز در میانه ایشان خواب و آرام نبود و رومیه از خان معظم مکرر درخواست مصالحه نمودند و صورت قبول و استقرار نیافت پس از حدود روم عطف عنان بداغستان نموده ولات جماعت نژکی که در ایام افترت سر از اطاعت پادشاه ایران پیچیده با رومیان موافقت و هنوز راه متابعت و اعتذار نه سپرده بودند اول فراهم آمده مدافعه آغاز کردند و بعد از تنبیه و هزیمت ملتیس عفو و ملتزم اطاعت شده

تاریخ احوال

السیف ایشانرا باطراف کوچانیده از بلاد دیگر رعایا آورده در آن امکنه سکني فرمودند و خان معظم باصفهان رفته از آنجا بآذربایجان نهضت کرد و بالشکرهاي روم چه در حدود آذربایجان و چه در حدود ممالک ایشان بکرات مصافهاي سخت و محاربات صعبه نموده در هر بار ظفر یافت و سرداران بسیار و لشکر بیشمار از رومیه در آن معارك مقتول شده قلعه ایروان و کنجه و برخی از مملکت کرجستان و آن حدود که در تصرف ایشان مانده بود تمامی انتزاع شده جای از مملکت ایران بضبط آن جماعت باقی انباند و باین اکتفا نکرده چندی در حدود مملکت ایشان استقامت نموده کارزار کرد و اکثر آن دیاررا خرابي و ویراني تمام رسیده از شکستهای متواتر و ناچیز شدن سپاه بسیار و پاشایان نامدار و تلف شدن خزاین و سامان موفوره و خرابي اکثر حدود ضعف تمام بر احوال رومیان راه یافته رونقي در سلطنت

محمد خان مذکور هر چند کوشید اتفاق او همراهی از آن قوم ندید و چندانکه خواست ایشانرا بفهماند که بعد از من کسی بر شما ابقا نخواهد کرد و به تنهایی از تدبیر کار و محافظت خود عاجزید سود نکرد و لشکر خان معظم بان حدود در آمده آن قوم پراکنده در قلاع و قرای خود متحصن شدند و محمد خان با معدودی که داشت راه فراز پیش گرفت که شاید خودرا ببلوچستان یا قندهار رساند فوجی از لشکر قزلباش بر وی سر راه گرفته جماعتی از همراهانش مقتول و خود زنده گرفتار شده ویرا نزد خان معظم بردند و بعد از معاتبات درشت و بر آوردن چشمهایی وی بخنجر محبوس کردید چون میدانست که باقیه وجهی کشته خواهد شد در همان شب حربه بدست آورده خودرا هلاک کرد و لشکر خان معظم آن کرمسیررا لکدکوب حوادث ساخته آن طبقه شوافعرا مستاصل ساختند و معدودی بقیه

۱ Omitted in Keene's.

۲ Omitted in Keene's.

آشوب و استیلاي محمد خان بلوچ در فارس نموده
بعزم استیصال وي بکوه کیلویه آمد و بعد از محاربه
محمد خان مذکور منهزم شده بلار و کرمسیرات آن
حدود آمده در اندیشه کار خود بود مجملًا خان
معظم بشیراز رسیده کپاشکان خود را که بحکم محمد
خان مقید بودند رهانیده نوازش نمود و هر کس از
متوسلان محمد خان هر جا بدست افتاد مورد
سیاست و باز خواست شده لشکري بدفع محمد
خان بکرمسیرات لار افرستاد محمد خان شهر و قلعه
لار را گذاشته با فوجي که داشت بان حدودي از
لار که رعایاي آن شافعیه و در آن وقت معوري و
جمیعتي داشتند در آمده بفر ۲ و سامان لشکر و تهیه
مدافعه افتادان قوم بخيال باطل از وي هراسان شده
آن همه مخالفت و منازعت او را با خان معظم حل
بر مواضعه و تدبیر خان معظم در استیصال آن طبقه
که چند سال بود اطاعت شایسته نداشتند نموده

---

۱ Sir W. O. فرستاده

۲ Omitted in Keene's.

CHAP. XLII.

بقیة سواح ایران بعد از ورود بهندوستان فرار
 محمد خان و گرفتاری وی کشته شدن محمد
 خان بدست خود استیصال رعایای شافعیه از
 خطه لار محاربات با رومیه و شکستهای فاحش
 ایشان جنگ لژی و انهزام ایشان

اکنون مجمعی از وقایع ایران را که بعد از حرکت
 از آن مملکت بهندوستان مسیوع و معلوم شده بطریق
 ایجاز در این مقام می نگارم تا ذکر آن قضایا را نیز
 صورت انجामी پدید آمده منتظران حقایق اخبار را
 انتظاری نماید

نکاشته خامه وقایع نگار شده بود که خان معظم
 طهماسب قلیخان ترک محاصره^۲ ثانیه بغداد بسبب

---

۱ Sir W. O. تا و

۲ نهانده Sir W. O.

نفرت و کراهت وصول ببلده دهلی که مقر پادشاه هند است ناچار از لاهور حرکت نموده قهرمان قضا بدھلی رسانید و مدت يك سال افزون اقامت نموده هجوم اھوم بی آرام ساخت و عزم ۲ بر بیرون رفتن از این ۳ مملک مصمم شده مراجعت بلاهور کردم و پیش نهاد خاطر این که از صوب کابل بقندهار رفته در مملکت خراسان هر کوشه که اتفاق شود عزلت کزینم مقارن وصول بلاهور خبر رسیدن لشکر قزلباش بقندهار بقصد تسخیر و استرداد از ید افغانه و محصور ساختن آن قلعه رسید و مرا عارضه بیماری سخت بر بستر ناتوانی افکنده مدتی امتداد یافت و هوا گرمی گرفته ایام برسات و شدت بارش این دیار در رسید و اقامت در لاهور بطول انجامیده منتظر وصول خبر انفصال مقدمه قندهار بودم که آن عایق از سر راه بر خیزد و محاصره آن و آشوب در آن حدود امتداد یافت

۱ Sir W. O. ملال و اختلال احوال

۲ Omitted in Keene's.

۳ Sir W. O. مملکت

ایشان ملایم و کوارا و غیر ملحوظ و بہر حال محفوظند معیشت در این کشور بی استیجاع^۲ سے چیز میسر نیست و آن زر وافر و زور موفور و بلدیت تمام است و بر تقدیر استیجاع شرایط مذکورہ نیز اوضاع بغایت مختل و بی رونق و ادنی چیزی بی سعی و سرکردانی و انتظار مقدور^۳ نمی شود و آن قدر کاری کہ در مالک دیگر بیک نفر کار گذار سر برآہ تواند شد اینجا بدہ کس سر انجام نیاید و چندانکہ بر خدم و حشم و اسباب مکنت^۴ بیفزاید اوضاع ناہنجارتر و بی انتظام تر است

بالجملہ از ملتان ناچار در چنان شدتی روانہ لاہور شدہ بمشقت تمام بآن بلدہ رسیدہ بعد از چندی آن تب رفع شدہ صحتی رویداد و تخمیناً سہ ماہ اقامت نمودہ^۶ باسبابی چند ماندن در آن شہر مکروہ و مضطر بسفر شدم و طرق و شوارع تمامی این مہلت ہمیشہ نا امن و خطرناک است و با وجود

۱ Keene محضوند ۲ Sir W. O. شرط ۳ Sir W. O. نہ

۴ Wanting in Sir W. O.'s. ۵ Sir W. O. شد و ۶ Sir W. O. پاسبانی

گذشتند مگر بعضی که از آن دیار بیرون رفتند و یا در اجل ایشان تاخیری بود و این حادثه قریب به پنج ماه امتداد یافت و مرا هم این تب بشدت تمام عارض شده حالتی باقی نگذاشت و در آن قریه که اقامت داشتم کسی بر جا نمانده از آبادی بیفتاد و ضروریات لابدیه یافت نمی شد و از همه ضرورتر وجود خدمتکار بود که حکم عنقا داشت و اگر بندرت در اوایل آن حادثه شخصی یافت می شد که صحتی داشت بعد از دو سه روز مریض گشته محتاج به پرستار و خدمتکار دیگر بود تا آنکه ایبرد و صعوبت معیشت و زندگانی بهر حال در هندوستان بر کسی که سایر مهالك عالم را دیده باشد پوشیده نیست و اسباب و علل صعوبت از آن بیشتر است که معدود شود مجموع اوضاع و احوال این ملک مقتضی مشقت و تلخی معیشت است و این معنی بر مردمش مکشوف نیست بلکه خود را متعیش و مرفه تر از خلق عالم دانسته آن صعوبات و منافرات با طبایع

اکنون چون ذکر برخی از احوال بعد از ورود
 باین دیار می خواست بقلم آید اگر بطریق اجمال
 بقیة آن نیز صورت انجامی یابد باکی نیست
 چون مدتی اتفاق اقامت در ملتان واقع شد
 سائحه غریبه روی نمود و در تابستان رودخانه سند
 که از آن ناحیه می گذرد طغیان کرده صحرا و
 شوارع را فرو گرفت و خرابی بسیار بعمارات و مساکن
 آن دیار رسیده مدار تردد بر کشتی شد و جماعتی
 غریق گشتند چون موسم خریف رسید طغیان آب از
 صحاری و قری روی بکمی نهاده بعض زمینهای
 مرتفع خشکی گرفت و مردم سال خورده آنجا می
 گفتند که قبل ازین نیز بعهدهی چنین شده بعد از
 نقصان آب علت وبا عام کشته خلقی بی حساب هلاک
 گردیده اند و در آن سال نیز چنان شد مردم به تب
 لرزه مبتلا گشته اکثر بطریق غب بود و کمتر کسی از
 آن مرض صحت یافته باشد و اصلاً چاره پذیر نبود
 آنها که معالجه کردند و آنان که نکردند همه در

۱ آمد Sir W. O.

۲ در Sir W. O.

عربی

إِلَیَّ اللَّهُ الْمَشْتَكِي مِنْ دَهْرٍ عَنُودٍ
 وَخَلَقَ مَرْدُودٍ قَلِيلَ حَيَاءٍ وَهُمْ كَثِيرٌ
 شِقَاءٍ وَهُمْ عَلَمَاءٌ هُمْ جُهَلَاءٌ هُمْ أَمْرَاءٌ هُمْ
 سَفَهَاءٌ هُمْ اتَّخَذُوا الْهَوَى رَبًّا تَعَسَّ لَهُمْ
 وَتَبَّ رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا
 مُسْلِمِينَ

شعر

۱. أَلَا مَكَتَ اللَّهُ دُنْيَانَا فَقِيَمَتَهَا
 لَيْسَتْ تَفِي عِنْدَ ذِي لُبِّ بِقِيَرَاتٍ
 دُنْيَا تَابَتْ عَنِ الْأَحْرَارِ قَاطِبَةً
 ۲. وَطَاوَعَتْ كُلَّ صَفْعَانَ وَضَرَّاطٍ

فارسی

کران افتاد لنگر کوه^۱ درد سینه فرسارا
 خدا صبری دهد دل‌های از جا رفته^۲ مارا

۱ Sir W. O. آلا

۲ Sir W. O. طواعت

۳ Sir W. O. ضعفان

که شایان این بیمقدار نبود چه بعض سخنان بسا باشد که در نظر بیخبران^۲ متشبهه بشیوه^۱ خود نمایی که سرمایه^۳ فرومایگان و نزد این بیمقدار سر همه قباحت کرد و لله الحمد والهدیة افراط دوری و^۴ تجنب من ازین شیوه فطری و بحدیست که موجب زبونی و خمبول در دنیا شده اما باعث بر تسوید آن شد که درین اوان که آخر سال اربع و خمسین و مایه بعد الالف است و در بلده^۵ دهلی با شدت آلام و اسقام زاویه نشین اعتزال و خاطر شوریده لبریز ملال بود آسایش و آرام کرانه گرفته از تعطیل^۶ اقوا و هجوم اندوه خاطر بهیچ چیز مشغول نمیشد و شبها خواب نبود بی اختیار آنچه مجمل احوال بزبان قلم آمد در دو شب تا این مقام تسوید نمودم ناظران بذیل عفو و اغماض در پوشند که حوادث دهر ناسازگار را کارها و دل و دماغ شوریده آزرده را اثرها است

۱ مقدار Sir W. O.

۲ مشیبه Sir W. O.

۳ بخت Sir W. O.

۴ قوی Keene

آن ناموس می آید و اصلاً قابل تعرض و نقل نیست
و اگر عنان^۲ قلم بذکر^۳ شمه^۴ از بقیة سوانح ایام خویش
معطوف شود ناچار برخی از قبایح و فضایح احوال و
اوصاف این دیار کدورت آثار شنعت اطوار نمایش
خواهد گرفت و بر کلك و صفحه افسوس است
همان بهتر که ناظران چنانکه نکارش یافت بدایت
ورود مرا باین کشور نهایت و انجام زندگانی تصور
نمایند و نیز پوشیده نمایند که مجموع تحریر این اوراق
و التفات بنکارش خلاصه^۵ این احوال شیوه^۶ خامه
و پیشه^۷ همت و مناسب اوقات و مرغوب خاطر
و مانوس طبیعت این خاکسار نبود بلکه فکر و
رویت از این شیوه^۸ بغایت بیگانگی و احتراز داشته
بخاطر نمیکدشت چه قطع نظر از عدم مناسبت افسانه
کوئی با احوال و پستی^۹ رتبه و قلت فایده و
خساست این مقال موانع و معایب دیگر نیز داشت

۱ Sir W. O. نیت

۲ Omitted in Keene's.

۳ These two words are not in Keene's.

۴ Keene نمایند

۵ Omitted in Keene's.

۶ Sir W. O. پستی

و دیدن این میلکت زیاده بر همان مقدار بغایت
مکروه و پیوسته امیدوار نجات بوده عوارض احوال
ایران بر خاطر کوارا شد و همت مصروف بیعادت
بود و مقذور نسیکشت تا آنکه مدت اقامت در
آن قریه بتنهائی و ناکامی قریب بدو سال رسید و
گاهی در آن ملال و اختلال خود را بنوشتن مشغول
ساخته هوش رمیده و حواس پریشان شده را این ندا
میدادم

مطرب سماع بر کش و ساقی شراب ده

ایام را ایمال و فلک را جواب ده

و رساله کنه الہرام را کہ در بیان قضا و قدر و خلق
اعمال است با چند رساله دیگر در آن مقام تحریر
نموده ام

و مخفی نباشد کہ حالات ایام اقامت این دیار از
حوصله تحریر بیرون و مرا از التفات بذکر مجہلی ہم از

ابسواری کشتی بخدا آباد در آمدم و از شدت حرارت و ناخوشی هوا و هجوم احزان و شداید بامراض مختلفه صعبه گرفتار شده مدت هفت ماه در آنجا بیکس و بیمار بیفتام چون بعضی امراض را انحطاطی روی نمود و زیاده^۲ توقف باسباب مختلفه مقذور نبود حیرتی طرفه عارض شد بفرمان قهرمان تقدیر باز بسواری کشتی بشهر بهکر که چند روزه راه بر کنار همان آب سند است رسیدم و اصلاً طبع را ملایمت و طاقت بر تحمل اوضاع و اطوار^۳ اشخاص این دیار نبود و بیکسی و بی سامانی و قصور مقدرت علاوه وحشت و آلام بود قریب^۴ استیلا ماه توقف نموده نا توانی و اختلال بر مزاج استیلا داشت^۵ ناچار بحقه نشسته بصوب ملتان روان و آن منازل را بمشقت طی نموده بقریه که نزدیک^۶ بحصار آن شهر است رسیده مقام گرفتم

مکت^۲ Sir W. O. has only بکشتی^۱ For these two words Sir W. O. has only

^۳ Omitted in Keene's.

یک^۴ Keene

ناچار^۵ Sir W. O. نبود

حصار^۶ Keene

مدت هشت سال از آنجا تا بلده دهلی که معروف
بشاهجهان آباد است دیده ام و آنچه از اوصاف
و احوال و اوضاع این مملکت و ساکنانش شنیده
و یافته بودم همه امعاین و آنچه شنیده و بخاطر
خطر نکرده بود مشاهده و معلوم شد

از دو ماه افزون در تنه اقامت نموده از بی
صبری و حرکت از ایران خود را ملامت کردم و از
اختیار نکردن سفر بهمالک فرنگ ندامت کشیدم و
موسم سفر دریا گذشته تابستان در رسیده بود و در
مراجعت بایران یا بجای دیگر انتظار موسم آینده
بایست کشید بالجمله در آن بلده از بی آبی و بد
هوایی و اوضاع زشت که این مملکت را عرض
عامست بی آرام شدم مردم گفتند ببلده خدا آباد
از معوره‌های سند که چند روزه راهست باید رفت
و بچندان ماونتی احتیاج نیست بکشتی از راه
رودخانه که از نواحی تنه تا کنار آن شهر کشیده
می توان رفت و قسمت چنان بود

رسیدم جماعتی از تجار آن بلده که در فارس مرا دیده بودند آگاه شدند و جمعی از اهل ایوان نیز در آنجا اقامت داشتند و اکثر از آشنایان بودند بالجمله این معنی در هیچ شهر ازین مملکت صورت نبست و اگر مقدور شدی هر آینه موجب رفع بسیاری از مکاره و مصایب و آلام بیشمار من بودی و این مقدار که هستم مبتلا بکوناکون اندوه و ملال و زبونی حال نبودم چه صعوبت و غم تنهایی و بیکسی از آن روز تا حال تحریر که اواخر سال اربع و خمسین و مایه بعد الالف است همیشه مصاحب و مستوعب اوقات من بود و از نتایج روشناسی و گاه گاه ملاقات و مجالست ساعتی با اصناف خلق روزگار درین دیار که وارد منزل من گردیده اند تن و جان کداخته بیان چگونگی و وجوه و اسباب متکثره آن در خور نگارش نیست و من این مدت اقامت را درین مملکت از زندگانی محسوب نداشته همانا آغاز رسیدن بسواحل این ملک انجام عمر و حیات بود و در این

---

۱ These three words are omitted in Keene's.

جای برفت و عزیمت بر آمدن از آن ولایت کردم
 کشتی در همان وقت روانه سواحل بلاد سند بود من
 هم عزم روانه شدن مصمم نبودم و این ۱ در روز دهم
 رمضان المبارک ست و اربعین و مایه بعد الالف بود
 ۲ کپیتان جماعت ۳ انگلیس فرنگ چون از اراده من
 آگاه شد بمنزل من ۴ آمد و از رفتن به هندوستان
 ممانعت آغاز کرده برخی از زشتیهای اوضاع آن ملک
 برشرد و ترغیب رفتن بفرنگ مینمود و در آن باب
 مبالغه بسیار کرد راضی نشدم و در همان روز ترک
 همه چیز گفته خود تنها بکشتی در آمده روانه حدود
 سند گشتم

و بیکی از سواحل ۵ تنه رسیده غره شوال بود که
 بان بلده در آمدم و نمیخواستم که درین ۶ ملک
 کسی مرا شناسد میسر ۷ نشده و همان روز که ۸ بتنه

۱ Omitted in Keene's.

۲ کشتیان Sir W. O.

۳ انگلیس Sir W. O.

۴ آمده Sir W. O.

۵ تنه Keene

۶ ملک Sir W. O.

۷ نشد Sir W. O.

۸ به تنه Sir W. O. بتنه Keene

CHAP. XLI.

بر آمدن راقم حروف از ایران و سفر دریا از
بندر عباسی به تنگه روانه شدن از تنگه بخدا
آباد رسیدن به بهکر^۱ روانه شدن به ملتان و
اقامت در آن معذرت نکارش این اوراق
ساخته شیوع وبا در ملتان حرکت نمودن از
ملتان و ورود بلاهور حرکت از لاهور و رسیدن
بشاهجهان آباد^۳ رجعت قهقري بلاهور

و در بندر عباسی چند کس از عاملان خان معظم
بودند در آن وقت چند کس از محمد خان نیز
رسیده هر دو فرقه تطاول و تعدی مینمودند روزی بر
چند کس از بیچارهگان سستی سخت رفت و مرا خاطر
شوریده از ملاحظه آن^۴ احوال بی تحمل شده دل از

۱ Sir W. O. بهکهر ۲ For these two words Sir W. O. has رسیدن

۳ This head is omitted in Sir W. O.'s.

۴ Omitted in Keene's.

آمد شیوع یافته لشکریان فارس را دل از جای رفت
 و شب در رسیده بود اکثر آن سپاه ظلمت لیل را پرده
 حجاب خویش ساخته پراکنده شدند چون صبح شد
 چنان کسی با محمد خان نیانده بود معدودی از قوم
 او و نزدیکان و چاکرانش که بسه هزار تن نپرسیدند
 بر کرد خیمه او باقی مانده بودند محمد خان ناچار
 از آن مصاف عنان تافته بایلغار بلده لار در آمد و
 در آنجا یکی از اقوامش را با فوجی بحکومت گذاشته
 بود بر آن شد که فوجی از مردم آن^۳ کرمسیر نیز
 فراهم آورده دیگر باره مستعد کارزار شود

---

۱ Omitted in Sir W. O.'s.

۲ Omitted in Keene's.

۳ Sir W. O. بکرمسیر

و خان معظم بعزم دفع فتنه محمد خان از بغداد
 بسرعت برق و باد در حرکت آمده ببلده^۱ شوشتر
 رسید و سکنه آن بلده بانقیاد محمد خان معروف و
 بهواخوای وی متهم بودند در آن وقت ابو الفتح
 خان حاکم آن دیار بقتل رسیده بسیاری از اعیان
 و اهالی آنجا مقروض تیغ ایسا شدند و آنچه از
 خفت و خواری و ^۲نهب و غارت ^۳و قتل و ^۴اسیر
 نسبت بساکنان آن دیار واقع شد مجال ذکر نیست
 و خان معظم فوجی از لشکرا بجانب فارس روان
 کرد و خود نیز از عقب در حرکت آمد محمد خان
 نیز از شیراز با لشکری که داشت بعزم رزم نهضت
 نموده در حدود کوهکیلویه تلاقی دست داده و محمد
 خان پای ثبات فشرده جنگهای سخت کرد و نزدیک
 شد که آثار غلبه ظاهر سازد و در آن وقت آوازه
 وصول خان معظم که از دنبال مقدمه لشکر خود می

۱ پاشا Sir W. O.

۲ نهب Sir W. O.

۳ These two words are omitted in Sir W. O.'s. ۴ اسیر Sir W. O.

۵ Sir W. O. داد

و دیگر باره محصور شدن بغدادیان رسیده عایت حصول مقصود گشت

و محمد خان بلوچ بر فارس استیلا داشت و آوازهٔ عزم تسخیر اصفهان و عراق و استخلاص شاه طهماسب در افکنده بود و کماشکان خان معظم که در اصفهان و آن حدود اقامت داشتند بنا بر عدم استطاعت مقاومت^۲ با وی هراسان شده طغیان اورا بابلغ وجهی بخان معظم معروض و آن حادثه را بغایت عظیم و مینمودند و خان مذکور کار بغداد را نزدیک بانجام رسانیده^۳ و هراس بیقیاس بر احمد پادشاه و محصوران مستولی شده اصلاً حالت صبر و سامان قلعه داری نداشتند و در همان اوان قلعه کشاده می شد لیکن سوانح فارس و عراق خان معظم را بیقرار ساخته زیاده صلاح در اقامت آن حدود ندید و با احمد پادشاه سخن مواسا در میان آورده قول و قرار چند واقع شد او خود این معنی را هرگز امید نداشت از نعمتهای عظمی شهر

۱ Omitted in Sir W. O.'s.

۲ Two words not in Keene's.

۳ Omitted in Keene's.

CHAP. XL.

حرکت راقم از کرمان به بندر عباسی ترک
 محاصره بغداد و توجه بدفع محمد خان قتل
 اشوشتر و خرابی آن جنگ محمد خان هزیمت
 محمد خان بصوب خطه لار

مجملاً در کرمان بودم که شکست لشکر قزلباش و
 معاودت خان معظم از بغداد اتفاق افتاد بخاطر رسید
 که در این وقت از بنادر فارس شاید بصره و نجف
 اشرف رسیدن میسر تواند شد باین عزم روانه بندر
 عباسی شدم و در آن راه از ناتوانی و شدت تب
 ربع که مدت شانزده ماه بود عارض شده مشقتی
 سخت کشیدم تا آنکه ببندر مذکور رسیده هنوز راه
 دریا ببصره^۲ مسلوک نشده بود در آن بندر اقامت
 کردم پس از چندی خبر وصول خان معظم ببغداد

۱ ششتر Keene

۲ سلوک Sir W. O.

افتاده سردار آن با جمعی مقتول و برخی توبخانه
و سامان بر جای نهاده راه فرار گرفتند خان معظم
بصوب کرکویه راند توپال پاشای سردار نیز از آن
شهر برآمده با لشکر بیشمار صف آرا شد و پس از
کوشش بشیاری خان معظم بفتح و ظفر اختصاص یافته
خلقی انبوه از لشکر روم بحاک هلاک افتادند و سر
توپال پاشارا یکی از قورچیان قزلباش بریده نزد خان
آورد و تن او را نیز بموجب فرمان پیدا نموده آن
سر و تن را بهم دوخته یکی از افندیان اسیر بحکم
خان معظم ببغداد برده در مقبره ابو حنیفه دفن
کردند و بقیه السیف رومیان بحال تباہ راه فرار
گرفتند خان معظم آن حدود را لحد کوب حوادث نموده
ببغداد رفت و بار دیگر آن شهر را در میان گرفت

---

۱ These four words are wanting in Sir W. O.'s.

۲ Keene کرد

اجناس بقلعه و تدارک ذخیره شد و سردار بحوالی قلعه بغداد آمده چون در آن حدود آذوقه که وفا بعلوفه آن لشکر بیکران کند یافت نمیشد بصوب کرکویه عطف عنان نموده آنجا مقام گرفت و فوجی از عساکر خود را با چند کس پاشایان معتبر از راه حدود کردستان بعراق عجم روانه نمود که استعلام احوال کرده در آنچه صلاح وقت باشد کوشند

و خان معظم آن لشکر منهزم شده را از پیراگندکی مانع آمده بهمدان آمد و این در اواسط سال ست و اربعین و مایه بعد الالف بود در آن شهر خزانه از سابق داشت بانعام و احسان و تدارک احوال ایشان پرداخته و جمعی از سپاه که در اطراف داشت طلبیده در مدت یکماه باز لشکری بسامان بیاراست و از حال آن فوج رومیه آگاه شده بعزم رزم ایشان از همدان ایلغار کرد و چون بلائی اناکھانی بر سر آن قوم رسیده معرکه کارزار کرم ساخت و از ۲ حملات لشکر قزلباش شکست در رومیه

صفوف آراسته و توپخانه بر کرد لشکر بهم پیوسته در رسیده هنگامه کارزار سختی گرفت و در آن بیابان سواي آبی که رومیان آنرا فرو گرفته بودند آب نزدیک نبود بالجمله تا هنگام زوال آتش قتال افروخته و معرکه کارزار گرم بود آخر از حرارت آفتاب و غلبه تشنگی پیادگان و تفنگچیان لشکر قزلباش از حرکت باز ماندند خان معظم بحفر چاهها امر کرد و در آن زمین عمیق عظیمی بایست تا آب پدید آید حال سپاه زبونی گرفت و رومیان زور آورده بسی از سواران و اسبان قزلباش بزخم تفنگ در غلطید و از آن جمله اسپ خان معظم بود القصد آن سپاهرا قوت مقاومت نمانده منهزم شدند و راه عراق عجم پیش گرفته کس ببغداد فرستاده جمعی را که بمحاصره آن قلعه مانده بودند طلبیدند ایشان نیز شب ۲ هنگامه کوچیده روانه عراق عجم شدند و احمد پاشا از محاصره بر آمده مشغول کشیدن

۱ Sir W. O. بسیاری

۲ Keene هنگام

۳ Sir W. O. پادشاه

صورت نسبت اولیای دولت عثمانیه چاره جو شده در فکر تدارک آن حادثه بودند از اعظم امرای خود توپال پاشا نامی را که سالها در حدود فرنک سردار^۲ و با آن جماعت کارزار نموده بشجاعت و رای بلند آوازه بود سردار عراق عرب نموده با لشکری کران بجنک خان معظم روانه نمودند چون خبر قرب وصول او ببغداد رسید خان معظم جمعی را بحراست اطراف قلعه بغداد گذاشته خود با^۳ لشکری از قزلباش روی باو آورد و در استقبال آن لشکر شتاب و ایلغار نموده^۴ تا قرب سی فرسنگ راه عنان باز نکشید سردار روم لشکر خود را دو قسمت نموده خود در دنبال بود و مقدمه آن لشکر بر سر آبی فرود آمده توپخانه خود را باسلوب استوار و از قرب وصول قزلباش آگاه و مستعد کارزار بودند اول صباح خان معظم بایشان رسیده^۵ جنگ در پیوست و پس از ساعتی سردار روم و بقیة لشکر و حشر بائین تمام

۱ Sir W. O. شد with و before اولیای ۲ Omitted in Sir W. O.'s.

۳ Sir W. O. لشکر قزلباش ۴ Omitted in Keene's. ۵ Keene بجنک

CHAP. XXXIX.

سرداری توپال پاشا و آمدن اعساکر روم بعراق عرب
 جنگ خان معظم با توپال پاشا سردار روم فتح
 توپال پاشا و اقامت وی در کرکویه آمدن
 لشکر رومیان بحدود کردستان محاربه خان معظم
 با لشکر روم و ظفر یافتن جنگ توپال پاشا و
 قتل وی فرستادن جسد توپال پاشا ببقعه
 ابی حنیفه محاصره بغداد نوبت ۲ دویم

مجملاً در کرمان بودم که خبر شکست یافتن
 خان معظم از سپاه روم شهرت ۳ یافتند و خلاصه آن
 اینکه

چون محاصره بغداد بیک سال ۴ کشید و احمد پاشا
 چندانکه خواست خان معظم را بهصالحه راغب سازد

۱ عسکر Keene

۲ Sir W. O. دوم

۳ Sir W. O. یافت

۴ کشیده Sir W. O.

جماعت بلوچ و حوادث دیگر اختلال تمام داشت
از آن جا عازم حرکت بصوب مشهد مقدس شدم
چون زمستان رسیده بود و راه خراسان سردسیر
سخت است و مرا شدت تب ربع بغایت ناتوان
و عاجز داشت مردم مانع آمدند

و در آن اوان محمد خان بلوچ سردار فارس با
خان معظم طهباسب قلی خان دل ۲ دگر کون
کرده از خوف سجان سر از اطاعت وی بپچیده بود
و رقم اختصاص بر مملکت فارس کشیده کماشنگان
خان معظم را محبوس داشت و دعوی بندگی و
اخلاص بشاه طهباسب می نمود وی اگرچه خالی از
دلیری نبود اما بغایت سبکسر بود و تمکین ریاست
نداشت مردم چون ستم رسیده و بالطبع هوا خواه
خاندن علیه صفویه و او لاف ولای ایشان میزد
بجانب وی رغبت نموده لشکری انبوه داشت

۱ Sir W. O. بلوچ

۲ Sir W. O. در دگر کونه

۳ Sir W. O. خان

قزای آنجا بسر برده امراض شدت داشت و از مکاره بيشمار و ملاحظه احوال بیچارگان و توقعات ایشان بر غیرت و همت من کار دشوار شد مجال صبر و اقامت نماند و راه بیرون شدن از آن مهلکت نداشتم بخاطر رسید که از مهلکت ایران جایی را که ندیده ام ولایت کرمان است و از اهالی آن ولایت که آشنایان من بودند الحال چنان کسی باقی نمانده اگر تغیر وضع خود داده بآن شهر یا قزای نواحی آن روم و در گوشه انزوا کزینم شاید چند روزی بسر توانم برد باین خیال تغیر اوضاع خویش نموده خود با یک دو کس از خدمتکاران روانه کرمان شدم و در آن وقت مرا بسبب استیلاي اسقام و ناتوانی طاقت اعتزال در غیر معبوره نمانده بود بائجمله چندی در قریه بسر برده آخر بشهر کرمان در آمدم و در گوشه نشسته با کسی معاشرت نداشتم اندک اندک چند کس آشنا شدند و جمعی که معرفتی داشتند مرا دیده شناختند و بودن من در آن شهر نیز نهان نماند القصة چند ماه اقامت نموده اوضاع آن ولایت خراب نیز بسبب شورش

ماه تقریباً اقامت شد و از شدت مکاره و صعوبات
دلنگ شده امجال قرار نهادند از قبیله رغاب اعراب
سکنه آن حدود کشتی گرفته سوار شدم و بشهر مسقط
از آن بلاد رفتم و از دو ماه افزون اقامت کردم
وضع ۲ کسیف آن دیار و شدت کرما و ناخوشی آب
و هوا مرا رنجور و عاجز ساخت

چه شد یا رب که یکدم درد من تسکین نمی یابد
ز بیثباتی سرم میگردد و بالین نمی یابد

مجملاً چنان رنجور و ناتوان بکشتی نشسته به بندر
عباسی مراجعت کردم چون شدت تابستان و هوای
آن بندر نیز بغایت ناموافق بود عارضه تپ ربع
نیز بشدت تمام علاوه شده امراض دیگر هم بر مزاج
استیلا یافت و بنا بر جهات طاقت توقف نبود ناچار
بمقعه نشسته بحال جرون که از لواحق آن بندر
است و آبهای جاری دارد رفتم و چندی در

---

۱ Omitted in Sir W. O.'s.

۲ Keene کثیف

و مرا همت بدان مصروف شد که ترک ولایت ایران گفته از آن سواحل بصره رفته بهر نوع خود را بنجف اشرف رسانم اما چون خان معظم بغداد را محصور داشت و اتمامی عراق عرب از صدمات لشکر قزلباش بهم بر آمده لگد کوب حادثات شده بود مردم بصره نیز از دهشت پریشان حال و اکثر بدربیا کریزان بودند و در آن شهر فزع قیامت افتاده هیچگونه استقامت نبود چندانکه کوشیدم که از مردم آن سواحل کشتی بدست آورده روانه بصره شوم مقدور نکشت عذر آورده می گفتند که مردم بصره کشتی ما را برای فرار خویش خواهند گرفت و ۳ مرا زیاده بر آن طاقت ۴ اقامت نمانده بود ناچار بکشتی جماعت ولندیسیه فرنک نشسته روانه سواحل عمان شدم و در بلده از آن دیار که ۵ بر سواحل بحر و موسوم ۶ بصحار است نزول نموده مدت دو

۱ Keene تمام

۲ Keene افتاد

۳ Omitted in Sir W. O.'s.

۴ Omitted in Keene's.

۵ Keene در

۶ Keene بصحار

CHAP. XXXVIII.

ورود راقم حروف به بندر عباسی سفر دریا از
 بندر عباسی بسواحل عمان رفتن بهسقط مراجعت
 به بندر عباسی رفتن به ابلده^۱ جرون رفتن راقم
 حروف بهملکت کرمان^۲ طغیان محمد خان

و من نیز در آن وقت با ایشان بر آمدم و آن
 مردم^۳ در دو قریه که املاک و اقطاع داشتند اقامت
 کردند و من از ایشان جدائی کزیده پس از چندی
 به بندر عباسی در آمدم و چند روز اقامت نموده
 از مشاهده آن احوال و اوضاع بتذک آمده طاقت
 تحمیل و شکیب نیاند و هر کس را از افزونی تحمیل
 و تعدی سرکار دیوان این مضمون ورد زبان بود

شعر عربی

يَدَاوِي بِمَاءٍ مَّنْ يَغْصُّ بِلُقْمَةٍ
 وَكَيْفَ أَدَاوِي إِذْ شَرِقَتْ بِمَاءٍ

۱ Keene ولایت

۲ Sir W. O. خروج

۳ Sir W. O. در هر

بنا بر آن شد که نایب در قلعه لار گذاشته خود مراجعت نماید و بعد از چند روز که مردم را اطمینانی حاصل شود هر کس بخانه‌های خود رفته نایب نیز از قلعه بشهر آمده بحکومت قیام نماید و چنان اگرد کلانتر محقر پیشکشی بسردار داده باز کشت و نایب با ۲ فوجی در قلعه بود و مبالغه در بر آمدن مردم از حصار آن محله داشت و ویرا از ایشان و ایشان را از وی اطمینان نبود آخر چنان شد که اعیان و اکثر ۳ آن خلق ترک آن شهر ۴ گرفته با عیال و اطفال خود بهیات مجموعی با اسلحه و یراق و نهایت حزم و احتیاط عازم سکناي قری و نواحی شده بر آمدند

---

۱ Sir W. O. کرد ۴

۲ Sir W. O. فوج

۳ Omitted in Sir W. O.'s.

۴ Keene گرفته

اطراف و اکناف شهرت یافت که اقدام ایشان بآن امر بشارت من بوده او چون يك هزار کس از آن مردم سکنه قري و نواحي بودند که حاکم ایشان را باکراه جمع آورده بود اکثر آن جماعت سر خود گرفته بیکانهای خود رفتند

چون سردار فارس که بلدهٔ جهرم را محصور داشت از این حال آگاه شد حاکم شیراز را با فوجي بمحاصره و تضيق آن بلده گذاشته خود با لشکر انبوه بسرعت تمام بقصد لار در حرکت آمد چون قریب بآن شهر رسید مردم همگی در يك محلهٔ مجتمع شده بفر کار خود افتادند سردار بشهر نزول کرده بقتل و غارت آن مردم کمر بست و از هر طرف بآن محله هجوم آورده مردم نیز بمحافظت خود و مدافعت وي ۲ مردانه کوشیدند و يك هفته جنگ امتداد داشت چون تسلط خود را بر آن محله بزودي دشوار دید و مهم جهرم در میان بود ناچار بهدارا پیش آمده بعد از گفتگوي

۱ Omitted in Sir W. O.'s.

۲ Omitted in Keene's.

واعیانرا سرزنش و ملامت بسیار بر اقدام آن کار
در آن وقت که اصلاً ایشان را سامان و اتوانائی
بانجام رسانیدن آن نبود و باعث استیصال و خرابی
همگی میشد کردم لیکن امضای تقدیر شده کار از
دست رفته بود

و حاکم معزول که آشنای قدیم من بود از مصادره
نجات یافته با مردم خود از آن شهر بطرفی بیرون
رفت و پاسبانان قلعه لار از نفاق با مردم شهر
هداستان نشده در قلعه نشستند و در ظرف چند
روز طرفه فتنه و آشوبی در آن شهر بود و چند کس
که با هم سابقه عداوتی داشتند نیز کشته شدند و
نزدیک بان رسیده که دست تطاول بیکدیگر افکنند
بحسن تدبیر نایره آن فتنه را تسکین دادم و در آن
حادثه مشقتی بمن رسیده که شرح نتوان کرد و
چندانکه جهد می کردم که از میان ایشان بطرفی
بیرون روم سود نداشت و همگی بالتماس و ابرام
میانعت می نمودند و از همه بهتر این که در

شده اراده گرفتن وي نبود او مردم متوحش شده شب با هم ۲ به نشستند و بدفع حاکم کبر به بستند هنگام طلوع صبح بود که همي باتفاق کلانتر بخانه حاکم ريخته ۳ صدای تفنگ و غوغا بر خاست و حاکم با چند نفر غلامانش کشته ۴ شد سپاهيانش هر يك بکوشه نهان شده فوجي از ایشان بهنزل من پناه آوردند چون کار حاکم بانجام رسید کلانتر و ديگران بآن ازدحام و هجوم عام نزد من آمدند و از مردم سپاه که تعدي بسیار دیده بودند عزم انتقام داشتند من ۶ در حمايت ایشان ۷ که بآن خانه پناه آورده بودند مبالغه کردم کلانتر و عامه نیز خود حجاب و رعایت آداب را کار فرما شده از مزاحمت ایشان در گذشتند و همان روز آن جماعت را عذر خواهي نموده با اسپ و اسبایی که داشتند از آن شهر سلامت روانه نمودم و کلانتر

۱ Omitted in Keene's.   ۲ This and the subsequent به are omitted

in Keene's.   ۳ Sir W. O. صداع   ۴ Sir W. O. شده

۵ For these two words Sir W. O. has اراده کینه خواهي

۶ Sir W. O. به

۷ This clause is wanting in Keene's.

محبوس ساخت و چند کس از اعیان را که بمسلم
 او حاضر شده بودند تهدید عنف کرد ایشان با مردم
 شهر و وابستگان کلانتر نزد من آمده بنیاد شکایت و
 اضطراب کردند چندانکه ایشانرا تسلی و دلالت
 بصر و شکیب کردم سود نداشت و از حیات
 کلانتر که در خانه حاکم محبوس بود مایوس شده
 بیثباتی و فرع می نمودند و من حاکم را مکرر باطلاق
 کلانتر دلالت کردم تعلق می نمود و اعیان شهر بارها
 نزد او رفته بیکناهی و بیچارگی خود باز نمودند و
 در استخلاص کلانتر کوشیدند فایده نکرد

حاکم روزی بوئاق من آمد با وی سخنان صلاح
 آمیز بسیار گفتم و بسلوکی که در آن وقت شایسته
 حال او بود رهنمونی کرده حبس کلانتر را که باعث
 فتنه و موجب فساد میشد باو فہمانیده وی را از
 حبس رها کرد مشروط بر آنکه در آن ولایت نمانده
 روانه حجاز شود این معنی هم قبول افتاد و کلانتر مذکور
 عازم حرکت شد چون دو روز بگذشت حاکم پیشیمان

۱ Omitted in Keene's.

۲ For these two words Sir W. O. has عبث

سپاهی که داشت بحراست آن بلده پرداخت و در میانه وحشت خاسته سردار بمحاصره و استیصال او کمر بست و چندانکه وی سردار را بهواسا و مدارا و رفع جدال پیغام داد در گرفت در بین احوال لاریان که طبیعت ایشان خالی از بی پروائی و مردانگی نیست بچاره کار خود در مانده از سلوک حاکم و عملداران بتنگ آمدند و از رسیدن سردار و تعدی آن لشکر نیز وحشت تمام داشتند و حاکم نیز بنا بر سلوک ناکوار خویش از ایشان نا مطمئن و حذرناک شده سپاه و متعلقان خود را جمع آورده در اندرون منزل خویش جای داده پاس حزم میداشت و ازین غافل که

شعر

النَّصْرَ لَيْسَتْ بِأَجْنَادٍ مُّجَنَّدَةٍ
لَكِنَّهُ بِسَعَادَاتٍ وَتَوْفِيقِي

از قضا روزی حاکم بهانه از کلانتر آن شهر رنجیده وی را بفرمان او کشیده افکندند و چوب بسیار زده

CHAP. XXXVII.

محصور شدن عبد الغنی خان جهرم و محاربه نمودن
 او با سردار فارس کشته شدن حاکم لار و آشوب
 آن دیار آمدن محمد خان سردار بلار و
 محاربات او و مدافعه لاریان عاجز شدن
 محمد خان و باز کشتن از لار بر آمدن سکنه
 لار از آن شهر

و سردار بلدهٔ جهرم رسیدهٔ عبد الغنی خان حاکم
 آن بلده که از نیکان و دوستان من بود و در
 آن مدت بحسن تدبیر و مردانگی آن بلده را از شر
 افاغنه محافظت نموده معبور داشت هر چند خواست
 که ایشانرا بسامانی که مقدر بود خدمت نموده از
 آن حدود در گذراند راضی نشدند و درخواستهای
 بیش از وسع نموده دست تعدی کشادند عبد الغنی
 خان مذکور که بعدالت و رعیت پروری و مردانگی
 موصوف بود ناچار شده حصار شهر استوار کرد و با

پیدا کند ویرا چگونه سفر امیسر بودی و کتخدایان ایشان در معرض مواخذة و تطاول بودند و با این حال مطالبه سیورسات و آذوقه موفوره برای ذخیره می نمودند

و این سلوک مخصوص رعایای شیعه لار بود که اطاعت داشتند و برخی از محال آن که بر مذهب شافعیه اند و در ایام استیلای افغانه نیز آسوده حال و تا آن زمان باز کشتی بحاکم ننموده در ۲ مکانهای خود متمکن و ازین تحمیلات بر کران بودند و خان معظم محمد خان بلوچ را سرداری مملکت فارس داده ۳ به تنبیه ایشان مامور نموده بود و وی باتفاق حاکم شیراز با ۴ حشری انبوه روانه آن صوب شده از کثرت تعدی ۵ ایشان رعایای بیچاره میرمیدند

۱ Omitted in Sir W. O.'s.

۲ Sir W. O. مکانات

۳ Omitted in Keene's.

۴ Keene حشر

۵ Omitted in Sir W. O.'s.

امیر دیگر برای تعداد نخیلات آن ولایت آمده
 اضعاف معمول مطالبه و در آن مبالغه تمام داشت و
 بر سایر اشجار نیز خراجی که هرگز در آن مسالك
 رسم^۲ نبوده اختراع^۳ نبوده و نیز^۴ سرکاری علیحدہ
 فرو چیدہ بر سر مردم افتادہ بود و از جمیع نواحی
 کہ دست رس ایشان بود خراج و متوجہات سال
 آیندہ را نیز محصلان شدید کاشتہ تحصیل می نمودند
 و از ہر خانہ رعیت یک نفر سپاہی با یراق و
 سامان می خواستند کہ در رکاب حاکم حاضر بودہ
 بی مرسوم و مدد خرجی تا باشد خدمت نماید و
 مقدار یک ہزار کس از آن نواحی باین صنعة جمع
 آورده بودند و سہ ہزار کس دیگر طلب می نمودند
 و یافت نمی شد اگر رعیت بیچارہ بود رخت و
 یراق و سامان یساق نداشت و در سر زمین خود
 بایست بفلاکت و مزدوری قوتی برای خود و عیال

۱ Omitted in Keene's.

۲ Sir W. O. نبود

۳ Omitted in Sir W. O.'s. which has و instead. ۴ Keene سرکار

۵ Sir W. O. ضعیفہ

و بهر قلعه و قریه^۱ که میرسیدم مردم جیح آمده در ناله و زاری بودند چون در تمام آن دیار معروف شده جائی نبود که مردمش معرفتی نداشته باشند نهانی و اختفای من مقدور نمیشد تا ببلده^۲ لار در آدم شدت ایام زمستان و بارش بود و بر من ضعف و ناتوانی استیلا داشت و حالت سفر خاصه بسردسیر نبود چند روز توقف کردم و اوضاع آن شهر خراب نهایت ابتر بود حاکم سابق بمصادره رفتار و حاکم جدید چهار صد کس سپاه همراه و جمعی دیگر خدمه و وابستگان داشت و از غرایب اینکه مقرر چنان شده بود که اخراجات یومیه خود را روز بروز از مردم شهر بگیرند و از خارج بسبب خرابی و نا امنی طرق اجناس بآن شهر نیرسید و^۳ تسعیرات بالا گرفته ماکولات کمیاب بود و معدودی از بیچارگان که از آن همه حوادث باز مانده بودند بتلاکت تمام روزگاری بسر می بردند حاکم و سپاه در اخذ ما بحتاج یومیه خود عنف و اشتلم داشتند و

۱ Keene without اختفا

۲ Sir W. O. تغیرات

چندین ساله دشمنی مثل افغانه ظالم بد معاش بودند
 اصلاً تاب و توان اتحمیل تعدی و ستم نبود و با این
 حال کباشنگان دیوان و عمال بر هر کس بوجوه
 مختلفه اصناف تحمیل و تحصیل زر در پیش داشتند
 عذر و عجز و لابه کسی مسبوع نبود و هر کس بحال
 خود در مانده دادرسی در میان نه الحاصل که
 عجب حالتی مشاهده^۲ میشد و مرا خود طبیعت
 مجبولست که ابقای بر باطل و تمکین ظالم نتوانم و
 بر ادراک ملهوف و نصرت مظلوم و حمایت ضعیف
 بی اختیار و اگر عاجز آیم آرام محال و زندگانی
 بر من حرامست در آن هنگامه بیچارگان ناچار بین
 استغاثه میکردند و چاره^۳ ممکن نبود و آنچه بر من
 گذشده عالم آسرایر بر آن آگاه است و در حمایت
 عجزه همیشه با عملداران بسختی و درشتی و ملامت
 و سرزنش می بودم و چنان سودی نداشت چه
 بنیاد کار بر آن بود و حد و نهایتی نداشت
 از بندر عباسی حرکت کرده عزیزت اصفهان نمودم

---

 ۱ تحمیل و Keene

۲ شد Keene

CHAP. XXXVI.

بقیة احوال خویش حرکت راقم از بندر عباسی
 ورود ببلده لار و تعدی حاکم و عمال در آن
 دیار سرداری محمد خان بلوچ در ملک فارس

چون به بندر عباسی رسیدم بنابر مشقتهای سخت
 که در سفر حجاز کشیده و قروض بسیاری که بر کردن
 افتاده بود طاقت حرکت بجائی نداشتم مدت دو ماه
 در آن بندر مانده^۲ بعض^۳ دیون را بهر نوع صورتی داده
 بقدر مقدور باحوال پیریشان خود و وابستگان پرداختم
 و در آن وقت بسبب انقلاب دولت و تغیر قوانین
 سلطنت و تعدی و تحمیلات^۴ زیاده بر طبقات خلائق
 آن مملکت بهم بر آمده اضطراب و آشوب تمام بود و
 خلقي را که اصناف حوادث و بلیات رسیده پایمال

دیوان^۳ Both Mss. ^۲ Omitted in Keene's. ^۱ Keene بلوچ

زیاد^۴ Keene ^۵ These two words are omitted in Keene's.

الحق نهایت مردانگی و تمکین بکار برد و راه فرار هم نداشت و در اطاعت قزلباش مطمئن نبود بهر حال پای بیفشرد اما چون با سپاه موفور محصور شده بود و مدت محاصره امتداد یافت در آن شهر انبوه قحط افتاد و مردم اکثر حیوانات ماکول و اغیر ماکول حتی سگ و کربه را بخوردند و کار محصوران بصعوبت تمام کشید

چون برخی ازین سوانح گذارش یافت اکنون
بذکر بقیة احوال خود میپردازد

دیگری را در سلك ازدواج پسر بزرگ خود در آورد و آنچه در خزانه و کارخانه جات پادشاهی بود بتصرف خان معظم در آمد و بر جمیع ممالک ایران حکام از خود تعیین نمود و شاه عباس مذکور را چند کس همراه نموده بقزوین فرستاد جماعت بختیاری سر ازین معامله بیچیده شورش کردند و حاکم جدید را بکشتند به تنبیه ایشان از اصفهان نهضت کرد و پس از جنگ و جدال متابعت کردند

خان معظم روانه بغداد شد و در راه با لشکری از روم مصاف داده غالب آمد و ببغداد راند احمد پاشای حاکم دار السلام با لشکری انبوه از شهر بر آمده در کنار شط بغداد مصاف داد و منهزم بقلعه کریمت خان معظم با شوکت تمام بمحاصره پرداخت و بر دجله جسر مستحکم بسته هر دو طرف شط و قلعه را فرو گرفته در تصیق محصوران کوشیده توابع و لواحق بغداد همه بتصرف قزلباش در آمده اکثر لک کوب حوادث شد و احمد پاشا در آن قلعه داری

۱ کارخانجات Sir W. O.

۲ پادشاه Sir W. O.

روزی مقربان ترغیب ارفتن پادشاه بمنزل وی که از باغهای پادشاهی بود کردند و پادشاه^۲ در خلوت سوار شده بآن باغ رفت خان مزبور پیاده استقبال نموده بهر اسم خدمت پرداخت و بساط عشرت گسترده التماس ماندن آن روز کرد چون پادشاه باستراحت مشغول شد وی چند کس از سرداران لشکر خود را طلبیده سخن در سلطنت راند که الحال صلاح آنست که بسبب ضعف طالع چندی پادشاه ترک سلطنت گفته بکوشه نشیند و پسرش را بسلطنت بر داشته معامله روم یکسو کنیم چون این معنی مهمل بود ایشان نیز رضا داده پادشاه را ازین صلاح خبر دادند وی ناچار بتضاتن در داد و پسرش را که کودک دو ماهه بود ببارگاه پادشاهی در آورده خطبه و سکه بنام او کرده بشاه عباس موسوم شد و شاه طهباسب را با^۳ جمعی پاسبانان روانه خراسان نموده یکی از پردکیان سلطنت را خود پیشتر در حبالة نکاح داشت در آن وقت

---

۱ Omitted in Sir W. O.'s.

۲ Omitted in Sir W. O.'s.

۳ Sir W. O. جمع

نموده مجمل آن اینکه طهباسب قلینخان در محاصره هرات بود که پادشاه را جنگ همدان و مصالحه با رومیه اتفاق افتاد خان معظم این قضیه را حمل بر نقص تدبیر نموده صلح مذکور را انکار کرد و پس از محاصره و مجادله هشت ماهه آن شهر را مفتوح و افغانه ابدالی را قهر و قتل کرده بقیه السیف را در سلک سپاه ملازم ساخته بمشهد مقدس باز کشت و چند کس از مقربان و معتمدان پادشاه را طلب داشته مطمین خاطر ساخت و عزم رزم احمد ایشا و تسخیر بغداد کرده گفت بخدمت پادشاه رسیده بعد از رخصت ببغداد میروم مقربان بخدمت پادشاه آمده از اظهار ارادت و اخلاص مندی او خاطر پادشاه را که تفرس داعیه استقلال وی نموده اندیشه ناک بود مطمین ساختند^۲ و خان معظم با لشکری موفور باصفهان آمده بخدمت پادشاه رفت و سخن اجازت سفر روم در میان آورده مختار شد و عازم حرکت بود

۱ پادشاه به Sir W. O.

۲ The following six words are omitted in Sir W. O.'s.

و قریب بدو ماه اقامت کرده از آنجا روانه مقصد
 گردیدم و فرنگیان در آن سفر نهایت بندگی و نیکو
 خدمتی مرعی داشتند تا به بندر جدّه رسیدم و
 ادراک این سعادت زحمتهای بی پایان سفر دربارا
 فراموش ساخت پس از آنجا بادراک حج بیت الله
 الحرام و امناسک پرداخته بتوفیق رب العزّة این آرزوی
 دیرین بحصول پیوست و در مکه معظمه بسبب ۲ اشارتی
 که در رویا روی داد رساله امامت را تحریر نمودم
 و اراده توقف در آن مکان مقدس بود بجهتی چند
 میسر نیامد و در شهر محرم خمس و اربعین و
 مایه بعد الالف با قافله حاج لُحسا رفیق شده آن
 بیابان را در شدت تابستان طی نموده بآن بلده آمدم
 و از آن حدود بکشتی نشسته بجزیره بحرین و از آنجا
 به بندر عباسی رسیدم

آنجا معلوم شد که اوضاع ایران باز در هم ۳ شده
 ۴ که سانحه تغییر پادشاه در اوایل سال مذکور روی

۱ Keene منا

۲ Sir W. O. اشارت

۳ Sir W. O. شد—نمود

۴ Sir W. O. و

بزرگ در پیوست و رومیان بحصار خرابی که متصل بصوف قزلباش بود در آمده استوار شدند و بنیاد تفنگ انداختن کردند صوف قزلباش متلاشی و بعد از ساعتی پراکنده شده راه فرار ۲ کشاد یافت پادشاه هر چند کوشید سود نکرد و چند کس از امرا بعنائش آویخته او را از معرکه بر آوردند و رومیه نیز قدم فراتر نداشتند بی‌غداد باز گشتند و این قدر غلبه را غنیمت شمرده کسان زبان دان بالتماس صلح و تمهید مصادقت نزد پادشاه فرستادند و معذرتها گذارش کردند پادشاه نیز رضا داده در میانه مصالحه واقع شد و پادشاه باصفهان باز گشت و همان روز که من از بندر عباسی اراده سواری بجهاز و روانه شدن بعزم حجاز داشتم مراسله ۳ پادشاهی و جمعی از آشنایان اردو رسیده این حقایق معلوم گردید

۴ و من بکشتی در آمده به بندر صورت ۵ در آمدم

۱ شد—یافته Sir W. O.

۲ Both Mss. ۴ کشاد

۳ Sir W. O. پادشاه ۴ For these two words Sir W. O. has دمی

۵ Omitted in Keene's.

لشکر قزلباش ترک محاصره ایروان گیرند و چنان شد چون خبر وصول لشکر روم بعراق که در آن وقت از حاکم صاحب اشوکت خالی بود بیادشاه رسید دست از محاصره ایروان کوتاه نموده دفع آن لشکر را اهم دانستند و روی بعراق آورده در نواحی همدان تلاقی فریقین روی ۲ داده قریب بهم فرود آمدند و احمد ۳ پاشای مذکور بحیله سازی مکرر ۴ پیغام صلح و التماس ترک جدال و خصومت در میان آورد تا فی الجمله لشکر قزلباش از استعداد محاربه در آن زودی غافل شدند

و چنان سخنان مصالحه در میان بود اما چون آن دو لشکر کینه جو بغایت نزدیک و ۵ دست بگریبان فرود آمده ۶ بودند از هر دو جانب هنگامه طلبان معدودی بیدان در آمده با هم ۷ آغاز کارزار کردند و ممانعت از هر دو سو دشوار گشته تا کمان جنگ

۱ Sir W. O. شوکتی   ۲ Sir W. O. داد   ۳ Sir W. O. پادشاهی

۴ Sir W. O. پیام   ۵ Keene دست و گریبان

۶ Omitted in Sir W. O.'s.

۷ Omitted in Keene's.

و شکست یافتن احمد پاشا و محصور شدن
بغداد

پادشاه از اصفهان حرکت کرده با جماعت طاغیه
۵۲ درکزین محاربات کرده قلعه ایشان را منهدم و بقیه
السیف را منقاد ساخته روی بآذربایجان نهاد و از
آب ارس گذشته جماعت رومیه نیز مستعد کارزار
شدند و در نواحی بلده ایروان تلاقی فریقین رویداده
پادشاه بظفر اختصاص یافت و از حاضران معرکه
شنیدم که نه هزار کس از رومیه در آن معرکه بقتل
رسید و غنیمت فراوان بدست قزلباش افتاد و الحق
فتح^۳ نیانی بود و رومیان که در قلعه ایروان بودند
مستحصن شده پادشاه بمحاصره پرداخت
و اضطراب در ممالک روم افتاد و اولیای دولت
عثمانیه تدبیری اندیشیده احمد پاشای بغداد را با لشکر
موفور بصوب عراق فرستادند تا باین وسیله پادشاه و

۱ پادشاه Sir W. O.

۲ درکزین Sir W. O.

۳ نیانی Keene

CHAP. XXXV.

معاربات پادشاه با جماعت درکزین و ابا عساکر روم
 در آن دریا بجان و ظفر یافتن بر ایشان محصور
 ساختن قلعه ایروان ۲ محاربه پادشاه یا احمد پاشاه
 و شکست قزلباش مصالحه پادشاه با رومیان سفر
 دریا نمودن از بندر عباسی به بندر صورت و از
 آنجا بیکه معظمه تشریف بطواف و مناسک حجۃ
 الاسلام مراجعت از سفر ۳ حجاز به بندر عباسی
 ۴ فتح دار السلطنت هرات و قتل ابدالی ورود
 خان باصفهان مخلوع شدن شاه طهباسب از
 سلطنت و پادشاهی پسرش عباس میرزا مخالفت
 و معاربات هالوس بختیاری با خان معظم و
 اطاعت ایشان نهضت خان معظم بیغداد

۱ Omitted in Keene's.

۲ This head is omitted in Keene's.

۳ Keene حاج

۴ This head is omitted in Keene's.

۵ Keene انوش or الوش Sir W. O. الوثی

ضبط اوضاع خویش استوارند و از آن بسبب مبیانت
تامة بحال خلق سایر اقالیم و اصقاع فایده چنان
نیست

بالجمله از لار عنان عزیمت بصوب بندر عباسی
معطوف داشته بآن بلده رسیدم و مدتی بیاری
صعب عارض بود چون تخفیفی حاصل شد باز حزم
سفر حجاز کردم و جماعت^۳ فرنک را که در آن بندر
می باشند با من اخلاصی تمام بود چون سفاین و
جهازات ایشان بغایت وسیع و مکانهای شایسته دارد
و در دریا^۴ نیز بلدتر و از هر قوم ماهرتراند جهاز
ایشان اختیار کردم

اکنون خامه سخن طراز بقیة احوال پادشاه را
بتقریب ارتباط کلام می نگارد

۱ سبب—نامه Sir W. O.

۲ عزم Sir W. O.

۳ فرنکیه Sir W. O.

۴ هم نیز Sir W. O.

نمود از آنجا بصوب کرم اسیرات فارس روان شدم و ببلده^۲ لار در آمدم و زمستان اقامت^۳ نموده در آن حدود هم استقامتی نبود مملکت خراب و ضوابط و قوانین ملکی در آن چند ساله ایام فترت^۴ سههه از هم ریخته و پادشاه صاحب اقتدار^۵ و با تدبیری و رای^۶ بایست که تا مدتی باحوال هر قصبه و قریه^۷ محال پردازد و بصعوبت تمام ملک را باصلاح آورد این خود در آن مدت قلیله نشده بود و از مقتضیات فلیکه درین ازمنه^۸ رئیس^۹ که صلاحیت ریاست داشته باشد در همه روی زمین در میان نیست و در حال هر یک از سلاطین و روسا و فرمان دهان آفاق چندانکه اندیشه رفت ایشانرا از همه رعیت یا از اکثر ایشان فرومایه تر و ناهنجارتر یافتم مگر بعض فرمان دهان مهالك فرنك که ایشان در قوانین و طرق معاش و

۱ Sir W. O. سیراب

۲ Sir W. O. نمودم

۳ Omitted in Keene's.

۴ Omitted in Keene's.

۵ Keene تدبیر—رای

۶ Omitted in Keene's.

۷ Keene رئیس

۸ Omitted in Sir W. O.'s.

تاریخ احوال

باسم ترسا

اشك در دیده^۱ سودا زده كي جا دارد
تا كه رو جانب خار و خس صحرا دارد

باسم امان

پيراهن آينه بيتاب قبا شد
بر سينه^۲ من تير تو تا عكس نما شد

باسم قبا

امهر بر لب چون زخم با تيره روزي در جهان
بي شب وصل تو دل لايق باه است و فغان

باسم نفي

مجاز و باطل از بس در زمانه
حقيقت گشت حق رفت از ميانه

مجملاً غارت زدگان شيراز نزد من مجتمع شده
شرح احوال خویش مینمودند مرا دل از ۲ جای
رفت و ۳ بآن حال در میان ایشان ماندن دشوار

---

۱ Sir W. O. مهره

۲ Sir W. O. جا

۳ Keene با آن

باسم مالك

اي زاهد خشك بخت بر اكرديده^۱
 دم سردی تو بساط^۲ ما برچیده
 شد فصل خزان چو آمدی سوی چمن
 کل کشت شکسته برك و سرما دیده^۳

باسم نصیر

از بسکه بجان از غم زهکیر تو آمد
 پیکان تو بیخود بسر تیر تو آمد
 باسم خاندان

خواب راحت^۴ کونه بیند دیده^۵ صاحب‌دلان
 بخت بیداری بها می ماند آخر از جهان

باسم جمال

پارینه ره^۶ جور بر آمال کشادی
 بی‌وجوب و بی‌حد شده امسال کشادی

۱ کردیده^۱—برچیده^۲ Sir W. O.

۲ وي Sir W. O.

۳ Sir W. O. کلکشت with izafat.

۴ کر Sir W. O.

۵ امثال Sir W. O.

در تکایا و مزارات آن شهر بسر می برد و بغایت از عالم گذشته و شوریده حال بود چون سابقه مودتی داشت نزد من آمد و از عزایب اینکه او را با آن حالت که داشت ذوقی عجب بهمی بود اگرچه خود نیکفتم اما^۴ بصحبت آن بغایت^۳ شایق و در حل آن ماهر و چنان سریع الانتقال بود که هیچیک از مهره^۵ آن فن را مثل وی ندیده ام و مرا هرگز بمعینا رغبت نبوده آنرا بیحاصل و صرف فکر در آن افسوس می آمد اما چون سلیقه بهر چیز مساعد و طبع بهرچه پردازد آنرا ملکه می سازد این شیوه را نیز طبیعت چنانکه باید مالک^۴ است و در معاشرت استادان این فن معیبات لطیفه بسیار گفته ام یکدو روز در صحبت میرزا هادی مذکور نیز بدیده معیای بسیاری^۶ انشا شد و چندیکه حالت تحریر بقلم^۷ آمده ثبت افتاد

۱ Sir W. O. بآن

۲ Sir W. O. و صحبت

۳ Keene سابق Sir W. O. سابق

۴ Omitted in Keene's.

۵ Sir W. O. خدمت

۶ Keene انشا

۷ Keene آمد

داده بر سر قلعه هرات رفته افغانه را محصور ساخت

و چون در قصبه درکزین از توابع همدان جمعی که در روزگار افغانه با ایشان یار شده فتنه ها کرده بودند فراهم آمده هنوز داعیه خود سري داشته قلعه استوار نموده بودند پادشاه بعزم دفع فتنه ایشان و استخلاص بقية آذربایجان از اصفهان در حرکت آمد و مبالغه در همراه بودن من داشت و در آنوقت مرا حالت و سامان آن سفر نموده بود پهلوتپی نموده از اصفهان بصوب شیراز روانه شدم که چندی در آن شهر بسر برم تا چه پیش آید

چون بشیراز رسیدم آنشهر را بغایت خراب و آشفته دیدم و از آنها اعظم دوستان من کسی بر جا نبود جماعتی از اولاد و منسوبان آنها را پریشان حال و بی سر انجام یافتم و از ایشان بود میرزا هادی خلف مرحوم مولانا شاه محمد شیرازی که خالی از جذبه نبود ترک معاشرت با خلق نموده

الفت دیرین داشت در آن وقت یکنوبت شبی
 بمنزل من آمد و از صحبتش ابهره ور کردیدم بالجمله
 ششماه در اصفهان اقامت نموده پادشاهرا سخنان
 سودمند کفتم و بچیزی چند که در ظاهر باعث بقای
 ملک و دولت بود بارها دلالت کردم اما ^۲ بتقدیر
 موافق نیفتاد

طهباسب قلیخان بآذربایجان رفت و دار السلطنة
 تبریزرا مستخلص کرده با رومیه ^۳ مصافهای سخت ^۴ داده
 ایشانرا درهم شکست و از مملکت آذربایجان آنچه
 این طرف آب ارس بود بتصرف در آورده بهر جا
 حکام کاشت و آنطرف شط مذکوررا مزاحم نشده
 بامرای روم که در آن سرحد بودند سخن مصالحه در
 میان آورد و چون در آن اوقات در خراسان بسبب
 شورش جماعت ترکمان و افغنه ابدالی هرات که
 عرصه خالی یافته بودند آشوب بود عنان توجه بصوب
 خراسان معطوف داشت و ترکمانانرا کوشمال بلیغ

مصاف Keene ^۳ با تقدیر Sir W. O. ^۲ بهرور Keene ^۱

آورد و for آورده Sir W. O. ^۵ داد و Sir W. O. ^۴

کشته حدود عراق را مسخر و مصفا ساخت و بقیه
 السیف رومیان ببغداد کریختند و در آن وقت بر امور
 کلی و جزوی تمام ۲ ممالک محروسه مسلط شده
 پادشاه اورا جیقه و مهر خود داده بود و از زیاده
 روی و استیلاي ۳ او ملالت و افسردگی داشت
 مجلاً من از طهران باصفهان آمدم و آنشهر معظم را
 با وجود بودن پادشاه بغایت خراب دیدم و از
 آنهمه مردم و دوستان کمتر کسی باقی مانده بود و
 در آنوقت مولانای فاضل ملا محمد شفیح کیلانی که پیش
 مذکور شد باصفهان آمده شیخ الاسلام بود و هم
 آنجا رحلت کرد و در آن شهر بود فاضل تحریر شیخ
 عبد الله کیلانی که بغایت ستوده خصال و از دوستان
 من بود و چندی قبل ازین در گذشت و در آن
 شهر انزوا داشت مولانای فاضل ۴ مولا محمد جعفر
 سبزواری که از اتقیای معارف و ۵ مرتاضان بود با من

۱ یافت Sir W. O.

۲ مملکت Sir W. O.

۳ وی Sir W. O.

۴ مولانا Sir W. O.

۵ مرتاضان Sir W. O. Keene

CHAP. XXXIV.

توجه خان معظم بهمدان و محاربات با رومیان و
 ظفر یافتن بر ایشان نهضت راقم از طهران
 باصفهان لشکر کشیدن خان آذربایجان و فتح
 دار السلطنت تبریز و انهزام رومیان اروانه شدن
 خان معظم از آذربایجان بخراسان محاصره دار
 السلطنة هرات حرکت نمودن راقم حروف از
 دار السلطنة اصفهان بشیراز ورود ۲ بخطه لار
 رسیدن به بندر عباسی و آهنگ سفر حجاز

پس از سنج این حالات طهباسب قلینخان از
 فارس حرکت نموده از راه عربستان و لرستان بقلم
 رو علی شکر در آمده با پشای همدان و لشکریان
 روم مصاف داده ظفر یافت و خلقي انبوه از ایشان

۱ The three following heads are omitted in Sir W. O.'s.

۲ Sir W. O. بیلده

ویرا در آن حدود با دو سه کس یافته بقتلش
 مبادرت نمود و سرش را با قطعه الماس کرانها که بر
 بازوی او یافته بود نزد شاه طهماسب فرستاد پادشاه
 عالیجاه آن الماس را بفرستاده او باز دادند و خلعت
 برای او عطا شد

---

۱ Sir W. O.'s before this word has پس and omits the clause follow-

ing it.

گذشته لباس و یراقشان بستند و عریان به بیابان
سر داد

و پس از چندیکه من بسواحل عمان رسیدم پسر
ایک برادر اشرف را که قریب بیست سال عمر
داشت و خداداد خان حاکم لار را که از امرای
بزرگ ایشان بود در شهر مسقط دیدم هر دو مشکی
بر دوش گرفته آب بخانها می بردند ایشانرا طلبیده
سخنان پرسیدم و سرور خان نامی نیز از امرای
ایشان در آنجا بود گفتند بهزدوری کار کل میکند
اورا هم نزد من آوردند و ۲ احوال پرسیدم

القصة چون اشرف از لار بسبت حدود ۳ بلوچستان
راه قندهار پیش گرفت در هر کریوه رعایا و مردم
اطراف خود را بر او زده و جمعی مقتول نموده ۴ اموال
می بردند تا آنکه مال و سپاه او بانجام رسید و
خود چنان بسرعت میراند پسر عبد الله بروهی ۵ بلوچ

۱ Keene و یک

۲ Sir W. O. احوالات

۳ Sir W. O. بلوچان

۴ Wanting in Keene's.

۵ Keene بلوچ

نوید خواست که ایشانرا رام سازد در نكرت و نه روز در لار اقامت نموده هر شب فوجي از لشكريانش سر خود گرفته بامید رسیدن بامني بیرون میرفتند و رعایاي اطراف بر ایشان سر راه گرفته خود را از قتل و اخذ اموال معاف نپیداشتند

اشرف چون پراکندگي خود بدید و هراس بیقیاس بر وي استیلا یافته بود راه فرار بقندهار پیش گرفت و در آن کرمسیر هر روز فوج فوج از لشکر او جدا شده راه سواحل دریا می گرفتند و رعایارا با ایشان همان معامله بود و جمعی که بدریا و کشتي رسیدند ۲ بسیاری از سفین بتقدیر ایزدي غرق شده خلقي انبوه بدریا فرو رفتند و معدودي از ایشان بسواحل ۳ لخصا و عمان و نواحي سند افتادند شیخ بني ۴ خالد که صاحب لخصا است ایشانرا گرفته امر بقتل نمود و پس از عجز و لابه از خونشان در

۱ Omitted in Keene's.

۲ These two words are wanting in Sir W. O.'s.

۳ Keene لخصا

۴ Sir W. O. خالد

اشرف مذکور را بخاطر رسید که آنجا خود داری نماید و از رومیه معاونت طلبید برادر خود را با فوجی و نفایس بسیار روانه ساخت که از راه دریا بصره رفته از رومیان در خواست امداد کند چون روانه شد رعایای نواحی بر سر او ریخته بکشتند و اموال ببردند

افغانی که کوتوال^۲ بلده^۱ لار بود روزی از قلعه بسلام اشرف بزییر آمد و بیست و پنج^۳ کس از اعیان لار را در قلعه محبوس داشت محبوسان از رفتن او آگاه شده از مکان خود بر آمدند و چهل کس افغانه را که در قلعه مانده بودند بشیشیر ایشان کشته قلعه را در^۴ به بستند و چند قبضه^۵ تفنگ در منزل کوتوال و افغانه یافته بمراسم چنان قلعه پرداخته از بروج آن فریاد دعای دولت شاهی بر کشیدند و چون تسخیر آن قلعه هر چند حارسانش بیست و پنج تن باشند بزودی میسر نیست اشرف چندانکه بتهدید و

۱ Keene طلبید ۲ Omitted in Keene's. ۳ Sir W. O. پنجهزار

۴ Omitted in Sir W. O.'s.

۵ Omitted in Keene's.

کس افزون بودند هراسان بحال تباہ راه خطہ لار
 پیش گرفتند و از بیم تعاقب لشکر قزلباش لحظه از
 ایوار و شبگیر نمی آسودند اکثر اسپان ایشان در راه
 مانده تلف شد و در هر مرحله جماعتی از پیران و
 اطفال و بیاران خود را که از رفتن عاجز می شدند
 خود کشته می انداختند چنانکه از شیراز تا بلده^۱ لار
 که پانزده روزه راه است کشتگان ایشان ریخته بود
 چون آواز^۲ فرار ایشان منتشر شده بود رعایای جمیع
 دهات و نواحی اگر همه دهه خانه بود دست
 بتفنک و تیر برده بر روی لشکری بآن عظمت
 ایستاده^۳ ایشان میراندند و از بیم مجال آن نداشتند
 که درنگ نموده با کسی در آویزند و در آن راه
 قرصی نان بدست ایشان نیفتاد و بگوشت اسپان و
 الاخان خود معاش میکردند و خلقی با وجود زر و
 جواهر بکرسنگی بردند

القصة بلار رسیده چون قلعه آن شهره^۴ جهانست

۱ Omitted in Keene's.

۲ شده Sir W. O.

۳ رعای جمع Sir W. O.

۴ Omitted in Keene's.

اجامه الوسات آن حدود را صلاي زر و انعام در داده
 جماعتي باکراه و طمع مال با ایشان پیوسته مستعد
 ۱ مجال بودند چون لشکر قزلباش به پنج فرسنگي شیراز
 رسید افغانه باز ۲ باز دحامي تمام روي بایشان
 آوردند و کوششهاي سخت کرده تا چهار روز هنگامه
 کارزار بود الحق سپاه قزلباش در آنصاف ۳ نیز داد
 مردمي و دلاوري داده جمعي کثیر از افغانه مقتول
 و بقیة السيف بهزیمت رفتند و ۴ در آنواقع خانهاي
 شیراز را افغانه سوخته و اموال مردم را بغارت برده
 بودند و جماعتي از روساي افغانه زنده دستگیر شده
 سیاست رسیدند و از آنجمله بود همیانجي پیر و مرشد
 محمود و ملا زعفران و امثال ذلك از آن جانوران
 بالجملة بعد از فتح و ظفر خان معظم بشیراز در
 آمده بتسکین مردم و تنسيق آن ملک پرداخت
 اشرف و بقیة السيف که هنوز بیست و دو هزار

۱ Sir W. O. محاربه

۲ Sir W. O. بازدهامي

۳ Wanting in Sir W. O.'s.

۴ Sir W. O. از

۵ Keene میاجي

در هم شکستند و هر کرا در شهر ۱ و خارج شهر خزیده یافتند بقتل آوردند و از مقتولین بود مولانای ۲ فاضل عارف آقا مهدی خلف مجتهد مبرور آقا هادی مازندرانی علیه الرحمة که از نیکان و اصدقای من بود

بالجملة بعد از چند روز پادشاه و لشکر قزلباش بشهر در آمدند و مردم شهر از نواحی بشهر آمده هر کس بتعمیر حال خود پرداخت و پادشاه بمنزل عالیه خود قرار گرفت طهباسب قلیخان اراده معاودت بخراسان کرد و بعد از ابرام و انجاح ۳ مطالبی که داشت بتعاقب افغانه مامور شد و در آن وقت راه شیراز که سردسیر سخت است پر برف و عبور دشوار بود خان معظم که در لشکر کشی و ۴ سپهبدی یکانه روزگار است لشکر بشیراز ۵ کشیده اشرف و افغانه که بشیراز در آمده بودند باز لشکرها فراهم آورده

۱ These three words are omitted in Keene's.   ۲ Omitted in Keene's,

۳ Sir W. O. مطالب

۴ Keene سپه بدی

۵ Sir W. O. کشید

و هراس مردم اصفهان را از شهر اخراج نموده
 بدهات متفرق ساخت و از اطراف سپاه خود را جمع
 نموده بتدارک توپخانه پرداخت و چون با رومیان
 صلح نموده بود از ایشان جمعی توپچیان ماهر طلبید
 احمد پاشای رومی فوجی توپچیان بمعاونت او
 فرستاد چون پادشاه بنواحی اصفهان رسید افغانه با
 لشکر آراسته و توپخانه عظیم استقبال نموده صف قتال
 آراستند لشکر قزلباش و تفنگچیان رکاب شاهی اول
 بر سر توپخانه ایشان هجوم آورده رومیان را بکشتند و
 توپخانه بگرفتند پس از کوشش و کشش بسیار باز
 شکست در افغانه افتاد و مقدار چهار هزار سر از
 ایشان گرفته از آن سرها مزاره عالی بر ۲ افراشتند
 و اشرف و افغانه شکسته و بد حال باصفهان در
 آمده آنچه داشتند و توانستند از خزاین و اموال
 بر بسته همگی بملکت فارس که در تصرف ایشان
 بود باضطراب روانه شدند اجامره ایشان که فرصتی
 داشتند دست بغارت بازارها که خالی بود انداخته

---

 ۱ Sir W. O. لشکری

۲ Sir W. O. افراختند

CHAP. XXXIII.

رسیدن افاغنه باصفهان و استعداد محاربه مصاف
 دادن پادشاه کرت دیگر اباشرف افغان در نواحی
 اصفهان و انکسار ایشان فتح دارالسلطنت اصفهان
 و کریمختن افاغنه بشیراز تعاقب لشکر قزلباش
 افاغنه را^۲ به سرداری طهباسب قلیخان محاربه
 خان معظم با اشرف افغان و هزیمت آن طاغیان
 رسیدن اشرف و بقیة السیف افاغنه ببلده لار
 کشته شدن برادر اشرف بدست رعایا^۳ انتزاع
 لاریان قلعه معتبره لار را از افاغنه^۴ پیراکنده کی
 لشکر افاغنه و کریمختن اشرف بصوب قندهار^۵ من
 الغرایب بقتل رسیدن اشرف افغان

چون اشرف شکست یافته باصفهان رفت از خوف

انتظار Keene^۳ و Keene^۲ با اشرف Keene^۱

پیراکنده کی Keene^۴

۵ This head is omitted in Sir W. O.'s.

و مرا از بلده^۱ سبزوار عارضه اتب ساخ شده بود در دامغان شدت گرفت ده روز اقامت کردم بیماری زیاده شد و زمستان رسیده بود از راه^۲ الکلی هزار جریب بلده ساری مازندران رفتم و در آن راه از شدت بیماری مشقتی صعب کشیدم و در آن بلده نیز تا دو ماه بر بستر افتاده امید حیات نبود حق تعالی شفا بخشید و جعی از طلبه و مستعدان که در آن بلده مجتمع بودند خواهش مذاکره نموده کتاب اصول کافی و من لا یحضره الفقیه و الهیات شفا و شرح تجرید خواندن گرفتند و این آخر مباحثات فقیر بود از آن زمان^۳ باز تارک شده ام و ایام بهار را در^۴ مازندران بهشت نشان بخوشی گذرانیده از آن^۵ دیار بطهران آمدم و در آن ظرف مدت اصفهان مفتوح و افاغنه مستاصل شده بودند و مجمل آن قصه اینکه

۱ Sir W. O. تپ

۲ Sir W. O. الکاری

۳ Omitted in Sir W. O.'s.

۴ Sir W. O. مازندران

۵ Sir W. O. بلده

اصفهان پیش گرفتند و پادشاه بدامغان نزول نموده
 من بباغی که متصل بان میدان بود اندک آرام
 گرفتم چون تمام سپاه قزلباش بگذشت سوار شده بر
 جوانب آن معرکه بر آمدم و نظاره مقتولان بدیده^۱
 عبرت کردم چه تا آن روز افغانه جنگ قزلباش و
 دست و بازوی مردان کار ندیده بودند در آن معرکه
 از قزلباش زیاده بر دو کس که اندک زخمی داشتند
 کسی ضایع نشد

بعد از فتح و ظفر طهباسب قلیخان صلاح در
 معاودت بمشهد مقدس دید که تدارک شایسته انبوه
 سال دیگر بدفع افغانه پردازند پادشاه راضی نشده
 عازم اصفهان گشتند و در هر شهر هر کس از لشکر و
 حکام افغانه بود راه فرار باصفهان پیش گرفته اهالی
 آن^۲ شهرها بهزاران نیاز استقبال موکب شاهي کرده
 غلغله^۳ نشاط و شکر گذاری بکیوان رسانیدند و از
 هر طرف فوجی بلشکر ظفر اثر می پیوست

^۱ دیده Sir W. O.

^۲ شهرها را Sir W. O.

^۳ Wanting in Keene's.

افغانه نبود در زیر اعلام پادشاهی صف آرا کشته پای
 ثبات و مردانگی افشردند و افغانه نیز دلیرانه معرکه
 کیر و دار کرم ساخته جنگ سلطانی در پیوست
 تفنگچیان پیاده رکاب پادشاهی و توپچیان خاصه در
 آنروز داد مهارت و مردانگی داده پیش قدمان و
 دلیران لشکر افغانه را چندین دفعه از میدان بر
 داشتند و کلوله بر مثال ترک بر صف سپاه ایشان
 ریختند و یکه سواران قزلباش از چپ و راست بر
 ایشان تاختن آورده بهر کس^۱ که رسیدند بخاک افکندند
 و تا ظهر هنگامه کارزار کرم بود القصه از صدمات
 لشکر شاهی افغانه را پای^۲ تمکن از جای رفت و
 چندانکه تلاش کردند بجائی^۳ نرسیده صفوف ایشان بهم
 بر آمده شکست در آن لشکر انبوه افتاد و اشرف
 مذکور و سرداران ایشان روی از معرکه تافته بهزیمت
 رفتند و در راه هر چند خواستند که مرتبه دیگر
 مستعد کارزار شوند صورت^۴ نبسته بتعجیل تمام راه

^۱ Omitted in Keene's.

^۲ Keene has تمکین

^۳ Keene نرسید

^۴ Sir W. O. نه بست

سپاهی که امقدور بود از مشهد بعزم رزم او حرکت کردند و این قضیه در شهر صفر اثنی و اربعین و مابین بعد الالف بود و افغانه درین سال مستاصل شدند و پادشاه در رفاقت من ساعی شد و جمعی از مقربانرا نزد من فرستاده کوشش کردند ناچار من نیز در منزل اول رفاقت کرده سفر در میان آن لشکر بر من دشوار نبود در آن منزل پادشاه را بسخنان معذرت آمیز تسلی نموده از عقب آن لشکر بخاطر خواه خود روانه شدم و در میانه همیشه مسافت اندک بود چون پادشاه ببلده بسطام رسید فوجی از افغانه ۲ شب بر سر توپخانه بعزم دست برد آمدند پاسبانان آگاه ۳ شده ایشانرا براندند القصه ۴ بعد از دو روز دیگر بر ۵ سر آب مشهور بمهبان دوست ۶ که داخل زمین خراسانست تلاقی دو لشکر دست داد و سپاه قزلباش با آنکه بقدر نصف لشکر

۱ Sir W. O. مقدمه ۶

۲ Omitted in Keene's.

۳ Sir W. O. شدند ۴ These three words are omitted in Sir W. O.'s.

۵ Sir W. سراب ۳

۶ These four words are omitted in Keene's.

CHAP. XXXII.

لشکر کشیدن اشرف افغان بخراسان و حرکت پادشاه
و راقم حروف از مشهد بصوب عراق مصاف
دادن پادشاه عالیجاه با اشرف افغان و هزیت آن
طاغیان نهضت رایات منصوره بصوب اصفهان
رفتن راقم حروف بولایت ^۲مازندران حرکت
از مازندران و آمدن بطهران

بالجمله چون اشرف افغان اقتدار و احتشام تمام
یافته بود ^۳و از جانب پادشاه عالیجاه اندیشه ناک
بود از بیم آنکه مبادا در خراسان تکیه و استقلال
یافته بدفع او پردازد پیش از آنکه متعرض او شوند
اشرف مذکور با شوکت و لشکری موفور روی بخراسان
آورد پادشاه و طهباسب قلیخان و امرا بتعجیل با

---

^۱ Omitted in Keene's.

^۲ Sir W. O. مازندران

^۳ Omitted in Sir W. O.'s.

بجاک آبرو کردم ریخته
 مروت نباشد که روز دراز
 کشد بار و ماند بشب تشنه باز
 نشاید شدن غافل از کار او
 حوالت بها رفته تیمار او
 حزین از روشهای نیک اختران
 جوانمردی آموز و دل نه بر آن
 چه سر کشته^۱ راه^۲ مردان اببین
 درین ره پی^۳ ره نوردان ببین
 ز^۴ جام مروت شرابی بزن
 دل خفته را مش آبی بزن

ذوق سخن کستری خامه سیاه مست را از وادی
 که در پیش داشت عنان بر تافت نکرندگان نکته
 نگیرند

---

۱ بشین Sir W. O.

۲ جامی Sir W. O.

ایضاً

شنیدم که عیسی علیه السلام
 خری داشتی کاهل و سست گام
 بروزی نکردی دو فرسنگ طی
 خر از مردمی کی شود تند پی
 قضارا نبودش شبی میل آب
 دل عیسوی از غم او بتاب
 بآن شغل طامات و طول نیاز
 دوام نیاز و مناجات و راز
 در آن شب انیارست آسوده بود
 شنیدم دو صد نوبت ^۲ آبش نمود
 حواری تعجب کنان از شکفت
 فضولانه پرسید و پاسخ گرفت
 که گر تشنه باشد خر بیزبان
 چه سازد کرا آورد ترجمان
 شود ^۳ آتش جواری انکیخته

---

 ۱ Sir W. O. نیاراست

۲ Sir W. O. آتش

۳ Sir W. O. آتشی

ایضاً

شبی سر بر آوردم از جیب خویش
 چو آهی که خیزد ز دل‌های ریش
 طبع جلوه گر شد مرا در نظر
 ز هر زشت رو بیکری زشت تر
 بدو گفتم ای راندهٔ بخردان
 پدر کیستت باز کو در جهان
 بگفتا که شک در قضا و قدر
 نظر بستن از اخلق نفع و ضرر
 بگفتم که از پیشهٔ خود بگو
 چه بافی درین کارگاهِ دو رو
 چه صنعت کری داری از جز و کل
 بگفتا زبونی و خواری و ذل
 بدو گفتم از حاصل خود خبر
 بگو شمهٔ باز ای خیرهٔ سر
 مآلت کدام است و غایت کدام
 بگفتا که حرمان بود و السلام

مرا هست در پیش راهی شکر
 بصد حیرتم غرق ادریای ژرف
 بساحل اگر بخت شد رهنمون
 و زین لجه رخت من آمد برون
 ندارم ز بد گفتنش هیچ باک
 کجا گیرد آلودگی جان پاک
 و کر بر نیاید سپویم درست
 شود رشتها پنبه و کار سست
 از آنم نکوتر نکوید کسی
 سزاوار ناخوشنرم ز آن بسی
 حزین سیرت رهروان یاد گیر
 سراسر حدیث جهان^۲ باد گیر
^۳ ترا با خود افتاده امروز کار
 به نیک و بد کس میر روزگار
 حریفان دغل باز و ره^۴ پیچ
 مبادا که فرصت^۴ بیبازی بهیچ

۱ Sir W. O. دریاست

۲ Both Mss. یاد

۳ This couplet is inverted in Sir W. O.'s.

۴ Sir W. O. بناری

ز آه ضعیفان حذرناک باش
 مترس از غریو هزبران جنک
 حذر کن ز افغان دلہای تنک
 مشو سخره^۶ دشمن دوست روی
 کہ بیخت کند آن نکوہیدہ خوی
 شبانی کہ نازد بچنگال کرک
 زبونست سودش زیانش سترک
 نہ پیچی بلذات نفس دژم
 چہ لذت فزونتر ز عدل و کرم
 رود مرد و ماند بجا انام نیک
 خنک آنکہ جوید سرانجام نیک

ایضاً

یکی بار دل در کل افتاده^۶
 سخن راند در خبت آزاده^۶
 سخن چین حدیثش بازاده گفت
 نکر تا چه سان کوهر راز سفت

بی‌ویننه پنهان چو در نافه مشک
 شکم بی طعام و کلوکاه خشک
 مچو راحت از برک و ساز طرب
 تن آسائی خلق یزدان طلب
 نه بندی چو ظالم بجم کیند
 ببااید دل از ملک و اقبال کند
 چه رونق بیاند در آن مرز و بوم
 که بازو کشاید تبه‌کار شوم
 مکن پرورش سفله‌را زینهار
 درختی که خار است بارش مکار
 بدیوان شاهنشہ بی‌همال
 ز بیداد ظالم پزولیده حال
 بنالد که سلطان سزا میدهد
 تو چون داد ندهی خدا میدهد
 بملک تو هر جا که بیداد رفت
 بود از تو چون از میان داد رفت
 دل عاجزان بر نتابد خراش

چو خواهی نیاند پس پرده شک
 بکیر ای نکو کار عبرت سکال
 عیار حریفان بخوی و خصال
 بصورت همه آدمی پیکرند
 بسیرت بسی کم ز کاو و خرنند
 ترش رو ز پند سخن کو مکن
 نکو خواه را تلخ باشد سخن
 برد کوی مهر آن فروزنده بخت
 که با دوست نرم است و با خصم سخت
 رک و ریشه اقسوت از دل بکن
 که سنک درشتست نشتر شکن
 نکیرد بتو پند حکمت پیژوه
 چو باران رحمت به بنیاد کوه
 به پیش دم ناصحان خاک باش
 پذیرای حق از دل پاک باش
 براحث چه خسی^۲ ابا تاج و ترک
 بکردت فقیران بی ساز و برک

تاریخ احوال

نظر کن در احوال دانش وران
 که بی خار نبود کل و اضییران
 بهر فرقه در دیر و میخانه^۱
 بود در میان پای بیگانه^۲
 بهر خم که بینی بود درد و صاف
 فراخست پهنائی میدان لاف
 چو دعوی کرانرا شاری تهی
 کند از تو داننده پهلو تهی
 بجائی که باشد رواج خزف
 چرا کوهر آید برون از صدف
 بدعوی میسر بُدی کر هنر
 فلاطون شدی لافی^۳ خیره سر
 فرومایه^۴ کر بدزد دو حرف
 نکرد هم آورد دریای ژرف
 نهان تیغ مصری و چوبین کند
 عیانست پیش نظرهای تند
 فریبنده^۵ دنیاست سنک محک

۱ Keene سهران Sir W. O. اضییران ۲ Sir W. O. دیباست

جهاندار باید پسندیده کیش
غم پیروان خور بدنبال خویش
اقلاوز راهی بیندیش حال
مبادا که باشی دلیل ضلال
و کر خود ندانی ز داننده پرس
ز روشن دلان شناسنده پرس
خرد پرورانرا خریدار باش
تن ۲ تیره^۲ سفله کو خار باش
پرور ۳ دل و عقل مشکل کشای
۴ و دانش پژوهان با هوش و رای
بتدبیر سنجیدگان کار کن
ز مغز خرد سر کرانبار کن
سبکسر نیاید بکار ای پسر
که طبل تهی به ز بیمغز سر
بروشن روانی بر آور دمی
که یکمرد دانا به از عالمی

---

۱ Sir W. O. قلاوز

۲ Sir W. O. تیرها

۳ Sir W. O. تن عقل

۴ Sir W. O. بدانش

نموده آن مثنوی را خرابات نام نهادم و بسیاری از
مطالب عالیه و سخنان دلپذیر در آن کتاب بسلك
نظم در آمد و افتتاح آن اینست

ثناهاست پیر خرابات را
که شست از دم نوٹ طامات را
عطا کرد ز اندیشه فارغ دلی
چو میخانه بخشید سر منزلی

و یکهزار و دو صد بیت گفته شده بود اما
اصورت انجام نیافت چند بیتی که در خاطر بود ثبت
افتاد

مثنوی

الا ای جهاندار فرخنده خوی
دمی کوش بکشا^۲ بفرخنده کوی
نخستین نکو کیر راه سلوک
که خلقی کراید بدین ملوک

۱ Keene صوت

۲ Sir W. O. بکشای

CHAP. XXXI.

ادوین دیوان چهارم

و اشعاریکه در آن مدت گفته شده بود جمع آوردم و این چهارم دیوان خاکسار است و در آن بلده بود سید عارف میر محمد تقی رضوی خراسانی که از اتقیا و اعلام زمانه بود و از مشاهیر فضلا در آن بلده مجتهد مغفور مولانا محمد رفیع کیلانی بود و هم در آن بلده^۲ بود فاضل جامع محقق مولانا محمد شفیع کیلانی که از ادکیای^۳ علما و در اواسط حکمت نادره زمان بود و همه با من انس و الفت تمام داشتند و الحال بعالم بقای پیوسته هیچیک از ایشان در قید حیات نیست و در آن اوان مرا بطرز بوستان سعدی و آن نوع سخن کستری رغبت افتاده شروع در گفتن

---

^۱ This head is wanting in Sir W. O.'s.

^۲ Wanting in Sir W. O.'s.

^۳ Sir W. O. — علمای — اواسطه

و در ایام محاصره مشهد مقدس که فوج فوج سپاهی و رعیت اطراف خراسان باردوی پادشاهی می آمدند نذر ۲ قلی بیگ افشار ابیوردی نیز از آنجمله بود باردو آمده رفته رفته مورد ۳ انطاف شد و بمساعدت طالع منصب جلیل القدر قورچی ۴ باشی کری یافت و بطهباسب قلیخان ملقب گشت و با امرا و ارباب مناصب صفائی نداشت و ایشانرا خار راه خود میدانست در شکست کار آنها کوشیدن گرفت و پادشاه را در اوایل هبوی التفات تمام بود تا آنکه زمام مهمام ملکی برای و رویت وی در آمده استقلال یافت و من در آن بلده مبارکه با وجود کثرت آشنایان کمتر معاشرت با خلق داشتم و بکار خود مشغول بودم بسیاری از کتاب ۶ رموز کشفیه را با چند رساله دیگر در آنجا تحریر نموده ام و گاهی با اعیان و مستعدان صحبت میداشتم

۱ پادشاه Sir W. O.

۲ قلی خان Sir W. O.

۳ التفات Sir W. O.

۴ باشکری Sir W. O.

۵ For this Keene has after تمام با او

۶ رموزات Sir W. O.

بود مردم سایر بلاد و رعیت خراسان چون نیک
 پرورده^۱ خاندان صفویه بودند شهرها بتصرف داده فوج
 فوج بلشکر پادشاهی آمده نطق خدمتگذاری و
 جانسپاری بر میان بستند و کار بر ملک محمود تنک
 اشده آن بلده فاخره مفتوح شد و ملک محمود
 محبوس گردیده در حبس بسعی^۲ یکی از امرا بی
 اطلاع پادشاه هلاک شد پادشاه در مشهد مقدس
 بود که من از مازندران حرکت کرده باستراباد آمدم
 و سید ستوده خصال سید مفید استرابادی را که از
 نیکان روزگار بود در آنشهر بدیدم و از آنجا بمشهد
 مقدس^۳ رسیدم زیارت روضه رضویه علیه السلام مشرف
 شدم و اقامت گزیدم پادشاه از قدر دانایی و مهربانی
 که شعار آن سلسله علیه بود بمنزل من^۴ آمد و مودت
 بسیار کرد و در آن مدت او را بافاغنه ابدالی و سر
 کشان نواحی آن ملک محاربات اتفاق افتاده ظفر
 یافت

۱ Sir W. O. شد—گردید ۲ Sir W. O. بعضی امرا

۳ Sir W. O. رسید ۴ Sir W. O. آمده ۵ Sir W. O. افتاد و

انقسام یافته بود قندهار و توابع در تصرف افغانه قلزّه و دار السلطنه هرات و ملحقّات در ید افغانه ابدالی و باقی خراسان در تصرف ملک محمود خان حاکم نیروز بود و خود صاحب سکه و خطبه شده در مشهد طوس اقامت داشت و لشکری اجّار فراهم آورده خود نیز از شجاعان بود و نسب وی بسلاطین^۲ صفاریه می پیوندد و توقع آن بود که شاید حقوق چندین ساله چاکری و نیک پروردگی آن دودمان بزرگ را پاس داشته بقدم اعتذار پیش آید^۳ و خود این توفیق نیافته بعزم رزم استقبال موکب شاهی کرده تا قلعه اسفراین آمد چون پادشاه از دلیری او آگاه شد بی توقف بعزم تلاقی و کوشمال وی سوار شده ایلغار کرد ملک محمود خان از جسارت خود نادم کشته بسرعت تمام بمشهد مقدس باز کشته در استحکام قلعه و حصار کوشیدن گرفت و پادشاه بر دروازه شهر نزول نموده بمحاصره پرداخت و ملک محمود هر روز از حصار بر آمده با توپخانه و آراستگی تمام با لشکر پادشاهی کارزار میکرد و چند ماه بر این منوال

---

۱ Sir W. O. جرّاره   ۲ Sir W. O. سفاریه   ۳ Keene او

نا چیز شدند و رومیه بر آن مملکت و مهالك شروان و کرجستان مستولي شده عرصه بر وي تنگ شد ناچار دست از آن حدود کوتاه کرده بخيال آنکه شاید حدود عراق از افغنه انتزاع شود با لشکري که داشت ببلده طهران اري در آمده اشرف افغان اقتدار تمام یافته مستعد محاربه بود در نواحی طهران با لشکر پادشاهی مضاف داده غالب آمد و سردار لشکر قزلباش که از دوستان من بود در آن معرکه گرفتار شد و آخر نجات یافت چون دیگر استعداد محاربه نبود پادشاه بهازندران رفت که فکري اندیشد و افغنه تا سرحد خراسان مالک شدند در مازندران چون وبا شیوع داشت بسیاری از عساکر پادشاهی بآنررض در گذشتند و چنان کسی باقی نماند و پادشاه از آزرده کی رقم عزل بر ناصیه جمعی از امرا و نزدیکان کشیده ایشانرا از نزد خود اخراج نمود و خود با معدودی^۲ چند عزم خراسان و تسخیر آنولایت از ید متغلبه نموده فوجی از جماعت قاجار استرآباد برکاب پیوسته بآن مملکت در آمد و مملکت خراسان در آنوقت بسه قسمت

---

۱ Keene باری

۲ Omitted in Sir W. O.'s.

CHAP. XXX.

۱. تهیه احوال پادشاه محاربه لشکر پادشاهی با اشرف
 ۲. افغان و شکست یافتن نهضت پادشاه بهازندران
 نهضت پادشاه از مازندران بخراسان و تسخیر آن
 استقبال نمودن ملک محمود خان موکب شاهی را
 بعزم رزم و محصور شدن ملک محمود فتح
 مشهد مقدس نهضت راقم از مازندران باستر
 آباد ورود بهشهد آمدن نذر قلی بیگ باردوی
 اعظم و رسیدن بامارت و یافتن خطاب طهماسب
 قلیخان

اکنون مجمل احوال پادشاه عالیجاه شاه طهماسب
 بجهت ارتباط کلام نکاشته آید در مملکت آذربایجان
 چند سال آن مقدار کوشش با لشکر روم نمود که قزلباش
 از ستیز و آویز بستوه آمده بسیاری از سپاه در معارک

---

۱ This head is omitted in Sir W. O.'s.

۲ Sir W. O. خان

از خرابی میگذشتم منزلم آمد بیاد
دست و پا کم کرده^۲ دیدم دلم آمد بیاد

بالجمله بدار الارشاد اردبیل که آن هم در تصرف
رومیان بود رفتم و از آنجا بکیلان در آمدم در بلده
استارا جعی کثیر از سپاه اروس بودند و قلعه اعبارت
کرده یحیی خان طالش بان قوم ساخته بود و از طرف
ایشان حاکم^۲ بود چون سلسله خان مذکور را از قدیم
ارتباط تمام بود مراسم مودت قدیمه تقدیم کرد و
بالتماس وی چند روز توقف کردم و آن مملکت را
بسبب حادثه طاعون که هنوز شیوع داشت و استیلابی
لشکر اروس عجب ویران و بی سرانجام دیدم از
آن همه آشنایان سابق و معارف کسی نمانده بود و چند
کس از همراهان من نیز بان مرض در گذشتند القصه
طول آن مملکت را بصعوبت تمام طی نموده بولایت
مازندران در آمدم

بوده Sir W. O. ۲ عبارات کرده بودند Sir W. O. ۱

۱ مقید شیرازی و مولانا محمد قراهی و در بلده حله مکر بملاقات سید الاتقیا و الافاضل سید هاشم نجفی علیه الرحمه که از مشاهیر مقدسین روزگار بود^۲ رسیدم و بهر نوع از فیوضات آن مکان مقدس خوش میگذشت و اندیشه سفر و دوری از آن آستان در^۳ خاطر من نبود تا آنکه بعزم تجدید عهد زیارت مشاهده منوره کاظمین و سرمن رای بیغداد آمدم و سعادت یاب گشتم اراده عود بنجف اشرف بود که عزیمت سفر خراسان و رسیدن بمشهد طوس در دل افتاد و تقدیر کشان کشان بکرمانشاهان رسانید احمد پاشا^۴ ببالشکر بیکران روم در آن شهر بود و در آن وقت سفر در مملکت ایران بسبب شورش و انقلاب و عدم امنیت طرق و استیلاي سر کشان بغایت صعب و خطرناک بود اعتماد بحراست حق نموده بمملکت کردستان در آمدم و از آنجا بآذربایجان رسیده آن ممالک معوره خاصه شهر تبریز را از استیلاي رومیان خالی و خراب دیدم

و Sir W. O. ۴ خاطر Sir W. O. ۳ Omitted in Keene's. ۲ مقید ۱

پس روانه دار السلام بغداد شدم و بکربلای معلی^۱ و از آنجا بنجف^۲ اشرف رفته توطن اختیار کردم و قریب بسه سال در آن آستان مقدس^۳ کامروا^۴ بودم و بآرام و ضبط اوقات میگذشت همیشه تمناي^۵ نوشتن مصحفی بخط خود داشتم در آن ایام توفیق یافته نوشتم و در آن روضه علیه گذاشتم و گاهی بتحقیق مطالب و تحریر رسایل میپرداختم و گاهی بطلعه مشغول میشدم در کتابخانه^۶ سرکار آنحضرت چندان از هر فن کتب اوایل و اواخر جمع بود که تعداد آن نتوانم بر بسیاری بگذشتم و گاهی^۷ با افاض^۸ و اتقیا که مجاوران سده علیا^۹ بودند صحبت میداشتم و از ایشان بود مولانای فاضل ملا ابو الحسن اصفهانی و مولانا نور الدهر کیلانی و شیخ یونس^{۱۰} نجفی و شیخ احمد جزایری و شیخ

۱ معلی رفته Keene ۲ اشرف توطن Keene

۳ Sir W. O. کامروا ۴ Omitted in Keene's. ۵ Omitted in Keene's.

۶ Sir W. O. بافاض ۷ Sir W. O. بود

۸ The following words ending with افاض are omitted in Keene's

which has only و instead.

با اطفال و عیال و مال آنچه ۱ توانید برداشته ۲ بسلامت از شهر بیرون روید قریب به پنج هزار کس که از تمامی خلق بی شمار آن شهر مانده بودند بدستی شمشیر و بدستی دست عیال خود گرفته از میان سپاه روم بیرون رفتند و آنکونه ۳ مردی و تهور از عوام شهری در ۴ روزگار کمتر واقع شده باشد

بالجملة چندی در کرمان ۵ شاه و چندی در قصبه ۶ توی و سرکان و محال دامن کوه الوند که بهشت روی زمین است اقامت ۶ نمودم و در آنجا بود سید جلیل القدر امیر صدر الدین محمد سرکانی و برادرش میر ابراهیم که هر دو از مستعدان و با من مودتی تمام داشتند اصل ایشان از سادات استرآباد و مدتی بود که ساکن آن دیار شده صاحب اقطاع و سیورغالات بودند

۱ Keene توانند

۲ Wanting in Keene's.

۳ These two words are deficient in Keene's.

۴ Sir W. Ouseley روزگاری

۵ Sir W. Ouseley شاهان

۶ These two words are wanting in Sir W. O.'s.

CHAP. XXIX.

تسخیر تبریز و امقاتله رومیان و تبریزیان رفتن راقم
 بتوی و سرکان نهضت بغداد و ۲ تشریف بمشاهد
 منورهٔ عراق معاودت بغداد و سامرا عزیمت
 سفر ۳ بممالک خراسان و رسیدن بکرمان شاهان رسیدن
 بممالک کردستان و آذربایجان ورود بولایت کیلان
 وصول بابازندران بهشت نشان

عبد الله پاشا نیز بر اکثر آذربایجان مستولی شده
 دار السلطنت تبریز هم بحالت همدان شده بود
 تبریزیان نیز بعد از ۴ آنی که از ستیز و آویز عاجز
 آمده رومیان بشهر ریختند شمشیرها آخته تا پنج روز در
 کوچه و بازار قتال کردند تا آنکه رومیان از محاربه
 ایشان بتنگ آمده ندا در دادند که ترک جنگ کرده

۱ Keene مقابله

۲ Keene تشریف

۳ Wanting in Keene's.

۴ Sir W. O. این

آن مدت با عدم مکنّت داد مردی و مردانگی داد و آن لشکر بیحد و کرانرا مدام بی آرام داشت تا آنکه از کثرت کارزار و سختی تک و تاز بستوه آمده افسرده شد رومیان او را ۱ با عهد و پیمان نزد خود آورده اول اعزاز کردند و آخر بکشند و من از ابراهیم آقایی دفتردار بغداد که از ۲ عظمای آن لشکر بود شنیدم که میگفت بیست و دو هزار کس از لشکر روم در محاربت سبجان و یردی خان بقتل رسیده اند و الحق اگر مجال تفصیل ۳ احوالش و تدبیرات و صولت و همت و تهور او در این عجله بودی ناظران را موجب شکفت تمام گردیده در روزگار ۴ ناسخ داستان رستم و اسفندیار شدی مجیلاً در این طوفان حادثات آن مهلت نه چنان پزمرده و ویران بود که توان باز نبود

۱ Sir W. O. بعهد

۲ Sir W. O. عضای

۳ Sir W. O. احوال

۴ Sir W. O. ناسخ داستان

و در آن وقت رومیه بر کل قلمرو علی شکر و
لواحق و کردستان و لرستان و نواحی استیلا داشتند و
همه را بکوشش و کشش بتصرف آورده بودند و رعیت
مطیع نمیشد و با رومیه نمی آمیختند و ویرانی تمام بان
اممالک رسیده بود قصبه^۲ یزدجرد را که متصرف شده
حاکمی مستقل در آنجا داشتند روزی اوباش و مردم
بازار^۳ تمام شوریده بر رومیان هجوم آوردند و چهار
هزار کس^۴ از ایشان بکشتند و آخر پینج هزار تومان
باحمد یاشلی سردار جریمه داده اطاعت کردند
و از امرای قزلباش سبحان ویردی خان بن ابو
القاسم خان حاکم سابق همدان که در آن وقت
منصبی و سپاهی نداشت مردم متفرقه فراهم آورده
در آن نواحی با رومیه مدتها در ستیز و آویز بود
از سیصد مصاف افزون با رومیان داد و هر دفعه
جمعی انبوه بکشت و چون سردار با لشکر بیکران
روی بوی آوردی خود را بکناری کشیدی والحق در

۱ Sir W. O. مهلت

۲ Keene بروجردرا

۳ Omitted in Sir W. O.'s.

۴ Sir W. O. از افزون

قاضي عسکر روم و ابعلم و فضل در مملکت روم
 شهرتي تمام داشت با من آشنا شده الفت ۲ بسياري
 گرفت و اکثر سخنان عليه ببيان مي آمد ويرا قطع
 نظر از رياست و جاه و اعتباري که داشت بغايت
 فرومایه و از علم بيگانه يافتم سرمایۀ او منحصر بود
 بضبط چند مسألۀ متداوله از فقه حنفیه و بس و
 مشهوران بعلم را در میانه آن قوم هر کرا دیدم چنین
 يافتم آري در میانه ایشان بود عبد اللطيف چلبی
 بغدادی وي در علوم ادبیه و شعر عربي ماهر بود
 بالجمله چندي در کرمانشاهان بسر بردم و رساله
 مفرح القلوب را در مجربات و فواید طبیه و رساله
 تجرد نفس را در آن بلده نوشته ام و در آنجا بود
 سید فاضل امیر صدر الدین محمد قمي اصفهانی که
 مدرس بلده همدان و از آن بلیه نجات یافته بکرمان
 ۳ شاه آمده بود والحق از متبحرین علما است و با
 من الفتی تمام داشت و الحال ساکن نجف اشرف
 شده در حیاتست

شاهان Sir W. O. ۳ بسیار Sir W. O. ۲ در علم Sir W. O. ۱

رسیدن احمد پاشای سردار لشکر روم بآن شهر شهرت گرفت اندک مایه^۱ مردمی که بودند راه فرار پیش گرفته بکوهستانهای صعب رفتند و تنها من با چند خدمتکاران شهر بودیم که سردار با لشکر بیحساب رومیه در رسیده فرود آمدند و من تنها در آن شهر ماندن را صلاح ندیده بیانه لشکر روم در آمده اقامت کردم سردار چند کس از مردم آنجا را پس از چندی بدست آورده نوید عاطفت داد و اندک مایه مردمی جمع آمده از رومیه کسی را^۲ در آنجا حاکم گذاشته مراجعت^۳ کرد و من با همان لشکر مرافقت کرده بکرمان شاهان رسیدم و در آن راه بمن از ناتوانی و رنجوری و شدت سرما کلفتی سخت^۴ رسید و سردار مذکور را با من الفتی پدید آمده احترام میکرد و جماعتی از ایشان با من آشنا و معاشر بودند و با ایشان بود^۵ عبید الله^۶ افندی

۱ Sir W. O. شاهي

۲ Omitted in Keene's.

۳ Sir W. O. حاکم آنجا ۴ Sir W. O. کردند ۵ Sir W. O. رسیدیم

۶ Sir W. O. رسیده ۷ Sir W. O. عبد ۸ Keene افندي

اصحاب سیر پیغمبر بوده و طایفه ویرا از حکما شمرده اند و صایبه گویند اول انبیا آدم علیه السلام و آخر ایشان صاب بوده و ایشانرا کتابیست مشتمل بر یکصد و بیست سوره و آنرا زبور اول خوانند و عقیده ایشان اینکه صانع عالم کواکب و افلاک بیافرید و تدبیر عالم ایشانرا گذاشت و پرستش ستارگان کند و برای هر کوکبی شکلی معین نموده هیاکل سازند و گویند صورت فلان او فلان کوکب است و در ضراعات و توسلات بهر یک آداب و عبارات دارند و محققان ایشان گویند که سجده و پرستش کواکب و هیاکل نکنیم بلکه آن قبله ماست و جمیع این طایفه قایلند بتأثیرات اجرام علویه و هیاکل سفلیه یعنی تهایل و اصنام و در سالف زمان حکما و علمای عالیشان در این طبقه بوده که صاحبان علوم مکنونه بوده اند

مجملاً از شوشتر باز بفرستادن فیلی در آمدم و بیار بشهر خرم آباد رسیدم و چنان مریض بودم که آوازه

CHAP. XXVIII.

اذکر صابیان روانه شدن از شوشتر ب لرستان آمدن
 ۱۲ احمد پاشا لرستان و تسخیر آن دیار نهضت
 راقم با عساکر روم از لرستان ب کرمانشاهان استیلاي
 رومیان بر حدود عراق و کوشش رعایا با ایشان
 محاربات سبحان ویردي خان با رومیان

و در حویزه و شوشتر و ۴ دزفول جعی از صابیه
 می باشند و الحال در همه آفاق سواي این سه بلده
 در مکاني دیگر نشانی از ایشان نیست چندانکه
 تفحص کردم عالمی در میان ایشان نمانده بود و
 عوام فرومایه بودند و صابیه ملت صاب ه بن
 ادريس عليه السلام ۶ است و صاب بروایت بعض

۱ This head is wanting in Sir W. O.'s.

۲ Omitted in Keene's.

۳ Sir W. O. پادشا

۴ Sir W. O. درقول

۵ Keene باشد

۶ Wanting in Keene's.

انمی یافتم چنانکه از مضمون این رباعی من ظاهر
است

آنم که بملک نیستی سلطانم
با سامانم اگرچه بی سامانم
مانندۀ آسیا درین ملک خراب
سر کردانم که از چه سر کردانم

و اهالی اکثر اماکن بسبب الفت چون خواهش
بتوقف من داشتند دلالت^۲ بکدخدائی مینمودند و
مرا نظر باحوال خود و اقتضای زمانه پر آشوب و
فرط غیرت مرغوب نبود و در میانه ایشان ماندن
بجهات مکروه و صعب می نمود

۱ نیافتم Sir W. O.

۲ Keene بکندخدائی

و چون هوا موافقت نداشت بدلات بعض مردم از آن شهر بیرون رفته بعموره^۱ تبعض که در ولایت یمن بنزاهت هوا و خرمی مشهور است رفتم در آنجا صحتی روی داد و موسم حج خود در گذشته بود بتقریبی تا بلده^۲ صنعا که مرکز دولت او مقرر صاحب یمن است رفتم و از مشایخ کرام شیخ حسن بن سعید^۳ اولسی یمنی امامی علیه الرحمه در آن بلده اقامت داشت و شفقتی خاص نسبت باین بیقدار میفرمود باز مراجعت^۳ از یمن به بندر موخا و از آنجا بصره^۴ نموده با سفاینی که روانه بصره بود معاودت کردم و در آن سال نیز از سعادت حج محروم ماندم و در آن وقت از بصره ببغداد رفتن بسبب موانع طرق مقدور نبود و بصره چون بر ساحل بحر و هوای نا موافق داشت مرا خوش نبود ناچار بجویزه و شوشتر باز گردیده حیرتی در آشوب جهان و سرکردانی خود داشتم و در هیچ گوشه قرار

۱ These two words are omitted in Sir W. O.'s. ۲ Sir W. O. اویسی

۳ For these words down to ۴ Keene has only بهوخوا

مودتی موفوره داشت و هم از ایشان بود میرزا محمد تقی و میرزا عبد الباقي ^۱ مرعشی پس بشهر حویزه رفتیم سید محمد خان بن سید ^۲ فرج الله خان مشعشع در آن مملکت والی بود مراسم مودت تقدیم کرد و از افاضل آن بلده بود شیخ یعقوب حویزروی در فنون ادبیه و حدیث و فقه و مغازی و ^۳ سیر و انساب مهارت و حفظی قوی داشت پس بصره شدم و عازم رفتن ببغداد بودم که سفینه^۴ روانه یمن بود و جمعی بعزیمت حج سوار میشدند مرا هم آرزوی قدیم در هیجان آمد و تدارک زادی نموده ^۴ قلیلی که داشتم باهل سفینه داده بکشتی در آمدم و از حادثه^۴ طوفان و مشقت که سفر دریا خالی از آن کمتر تواند بود مریض و ناتوان شدم و عاجز و رنجور بعد از چهل روز بساحل بلاد یمن که بندر موخاست رسیدم و از کشتی برآمده در آن بلده مریض افتادم

^۱ Sir W. O. either the same or مرعشی   ^۲ Sir W. O. فرج

^۳ Keene سیر انساب   ^۴ The following words including داده

are omitted in Keene's Ms.

خان در میان ایشان حاکم بود بر بسیاری از آن ملک عبور کردم و امرا و اعیان آن قوم مودتی تمام داشتند اما اقامت در آن حدود مرا خوش نیامده ملول شدم و همت بر آن گماشتم که بعراق عرب در آمده ادر مشاهده مقدسه آنجا توطن نموده بقیه عمر بگذرانم پس باز ببلده خرم آباد رفتم و آن شهر را از دهشت آسیب سپاه روم خالی دیدم عازم شوشتر و ممالک حوزستان شده بقصبه ۲ ذرفول که از ملحقات شوشتر است رسیدم حاکم آن دیار ابو الفتح خان از غلام زادگان صفویه که جوان هوشمند بود در آن بلده اقامت داشت با من الفت بسیار گرفت و از اعیان آنجا بود سید فاضل میر عبد الباقي و جامع الكمالات قاضي مجد الدین ۳ ذرفولي که از آشنایان قدیم من بود و از آنجا ببلده شوشتر رفتم جماعتی کثیره از سادات و اعیان آنجا الفت گرفتند و چندی توقف کردم و از ایشان بود سید فاضل سید نور الدین بن سید نعمت الله جزایری رحمه الله و با من

حادثه همدانیان چون اسرکوچه‌های بر رومیان گرفته مدافعه می کرده اند و چندانکه کشته می شده اند دیگران بجای ایشان^۲ بمقابله می ایستاده اند تا سر دیوارهای بلند اجساد کشتگان بود که بر فرازهم ریخته^۳ بودند بالجمله مرا در^۴ میانه رومیان بسر بردن^۵ با وجودی که جمعی از ایشان آشنا شده احترام می داشتند بلیه عظمی بود از میان ایشان بر آمده بیشقتی تمام ببلده^۶ نهانند که تا آن زمان بتصرف رومیان در نیامده بود رسیدم و در آنجا بود مولانای فاضل مرحوم قاضی ابراهیم نهانندی در آن وقت متصدی شریعات آن بلده^۶ والحق از نیکان و جامع کبالات بود چند روزی در آن بلده که مکانی خوش است اقامت نموده با مولانای مذکور صحبت داشتم و از آنجا بالکای بختیاری که معروف بلر بزرگ است در آمدم در آن هنگام عالیشان محمد حسین

۱ سرکوچه‌ها Keene

۲ بمقابله Keene

۳ بود Keene

۴ معسکر رومیان بودن Keene

۵ با آنکه Keene

۶ Omitted in Sir W. O.'s.

بصوب همدان روانه شدم و با مردم خود و جمعی که رفیق راه شده بودند هفتاد سوار^۱ بودیم طرق و مسالك چنان پر فتنه و آشوب بود که عبور دشواری داشت در یکدو منزل دوچار عساکر رومیه و محصور شدیم و^۲ تلاشهای سخت و زحمتهای صعب کشیده حق تعالی نجات داد و بهمدان^۳ رسیدیم جمعی از معارف بلده کرمانشاهان و غیرها که ناچار همراه^۴ پاشا و عساکر روم بودند و سابقه معرفتی داشتند متفق شدند و در فکاک بعض گرفتاران کوشش بسیار کردیم تا جمعی بهر وسیله مستخلص شده بیامنی رسیدند و در آن حال بر من مشقتی و اندوهی و بلیه گذشت که خدای داند در بعض شوارع آن شهر^۶ از بسیاری^۷ اجساد کشتگان که برزبر یکدیگر^۸ افتاده مجال عبور نبود و اکثر مواضع بنظر^۹ آمدند که در آن

۱ Sir W. O. بود بیم   ۲ Sir W. O. زحمتهای—تلاشها

۳ Sir W. O. رسیدم   ۴ Sir W. O. پادشا   ۵ Omitted in Sir W. O.'s.

۶ These two words are wanting in Keene's.   ۸ Sir W. O. و احباً

۸ Keene بود افتاده   ۹ Keene آمد در

CHAP. XXVII.

روانه شدن راقم بهمدان مراجعت از همدان
 بنهاوند رفتن بولایت بختیاری ورود بخرم آباد
 ورود ابدزفول ورود بشوشتر ورود بکویزه ورود
 بصره سفر دریا بعزیمت مکه معظمه ورود ۲ به
 بندر موخا رفتن به ۳ تعض و صنعا ۴ مراجعت از
 یمن به بندر موخا و از آنجا ببصره معاودت
 بکویزه و شوشتر

چون جمعی کثیر از معارف و آشنایان من در
 قضیه همدان در گذشته عیال ایشان در زمره^۱ گرفتاران
 بودند مرا عزم رفتن بان دیار^۲ باستعلام حال و
 استخلاص گرفتاران بقدر طاقت و توان^۳ حزم شده^۴

۱ Both Mss. have بذرقول ۲ Sir W. O. بلده ۳ Keene تعیض

۴ This head is omitted in Sir W. O.'s. ۵ Keene گذشت

۶ Sir W. O. بود ۷ Sir W. O. و استعلام ۸ Keene حزم

آن درجه میسر نیامده و جامع جمیع کمالات و از
 بدایت حال از دوستان و معاشران من بود بالجمله
 از استماع قضیه هایله همدان اضطراب بحال اسکنه^۱
 آن حدود ۲ بلکه بتامی ایران راه یافته مردم خرم
 آباد متفرق شدند و حاکم نیز از آن شهر بیرون
 رفت

---

^۱ Omitted in Keene's Ms.

^۲ Sir W. O. و بلکه تامی

و نوادر روزگار است تا سه روز این هنگامه در آن شهر بر پا بود و هیچکس از ایشان روی نکردانید تا همه کشته شدند مگر اندک مایه مردمی که آمان یافته باطراف رفتند و در آن وقت جماعتی کثیره نیز از اطراف و جوانب عراق در آن بلده جمع آمده بودند و حساب مقتولین آن قضیه را علام الغیوب داند آن مقدر از مشاهیر سادات و افاضل و اعیان بقتل رسیدند که تخمین آن دشوار است تا بسایر الناس چه رسد از جمله فاضل تحریر علامه بی نظیر میرزا هاشم همدانی علیه الرحمه بود که از دانشمندان روزگار و صدقایی حقیقی این بیقدار بود و هم از جمله مقتولین بود مولانای عارف عابد مولانا عبد الرشید همدانی که از عدول خلق و در علوم شرعیه مرتبه عالی داشت و اهم از جمله مقتولین بود نادره آفاق مولانا علی خطاط اصفهانی که ذکر او بتقریبی گذشت وی باکثر علوم مربوط و جمیع خطوط را چنان می نوشت که تا آن زمان هیچ یک از متقدمین را

---

۱ Omitted in Keene's.

۲ Sir W. O. چنین

و کسی بدان التفات نمود بعد از شش ماه که در
کوهستان محنت بسیار کشیده خود نیز بشهر آمد و
آن رای را مستحسن شرد

و رومیه بحاصره همدان که سواد اعظم و از بلاد
معتبره عراق است پرداختند و در آن وقت حاکمی
و لشکری در آن شهر نبود سکنه و عوام شهر بهدفاعه
بر خاستند و مدت محاصره^۲ بچهار ماه کشید و جمعی
از رومیه را محصوران به تیر و تفنگ بکشتند و چندانکه
احمد پشای سردار ایشان را باطاعت خواند در نرفت
رومیه که از صد هزار افزون بودند و در قلعه کیری
شهره^۳ جهان در تسخیر کوشیدن گرفتند و یک طرف
حصار را باتش باروت فرو ریخته بشهر در آمدند و قتل
بنیاد کردند مردم شهر نیز دست باسلحه که داشتند
برده از هر سو روی بایشان نهادند و چون کار از
دست رفته بود بر آن کوشش فایده مترتب نشده
همگی در مبارزت بقتل رسیدند افراط قتل رومی در آن
شهر و ایستادگی و مردانگی مردم آنجا از مشهورات

۱ کشید Keene

۲ بچار Sir W. O.

۳ سردان Sir W. O.

و با هم عهد و پیمان کرده هر کس سلاح و یراق
 حرب بر خود آراست و در آن کوشش تمام نموده
 طرق عبور دشمن را بقدر مقدور مسدود و حصار و
 منافذ شهر و قلعه را مستحکم ساخته بلوازم آن
 پرداختند و آن مقدار ایشان را تشجیع و تحریص
 کردم که بیوقوفان ایشان باندک روزی در استعمال
 اسلحه ماهر و چنان دلیر شدند که با سپاهی کران
 اگر روی میداد کارزار میکردند و مردم آرام گرفته
 شهر بجمهوری اول کرائید و خود هم اکثر شبها با
 ایشان در پاسداری و روزها در سواری موافقت
 میکردم جماعت رومیه چون از استعداد مردم واقف
 شدند و نام کثرت الوس فیلی و صعوبت مسالک آن
 مملکت و بودن حاکمی مثل امیر الامرای نام آور
 مذکور در میان ایشان بلند آوازی داشت اندیشناک
 شدند و دیگر متعرض آن حدود نکشته بسایر اطراف
 پرداختند امیر الامرای مذکور چون دید که مردم
 شهر بجای خود ماندند مکرر ایشان را تحذیر کرد

و متعلقان حرکت کرده باقضای آن مملکت رفت و امیر حسن بیگ سلیمورزی را که از امرای آن قوم بود در شهر گذاشت که عامه را کوچانیده شهر و قلعه را خراب ساخته باو پیوند و سکنه شهر در اضطراب افتادند و اکثر ایشانرا طاقت حرکت نبود و از دهشت رومیه اطمینان هم نداشتند و فزع قیامت بر اخواست امیر حسن بیگ مذکور بنزل من آمد و مردم شهر نیز جمع آمدند و از هر کونه^۲ گفتگوی در میان گذشت من حرکت مردم را بیرون از قدرت ایشان دیدم و خرابی آن شهر را که رشک کلستان ارم بود و خلقي عظیم را خراب تر از آن بدست خود نمودن و عجزه و اطفال و عیال ایشان را سر بصحرای هلاکت دادن نه پسندیدم و امیر مذکوررا اشارت^۳ بیانندن و حراست خود و مردم را دلالت و تحریرص باتفاق و سامان یراق و پاس حزم و مردانگی نمودم^۴ سخنان من موثر و مقبول همه افتاد

نهادن Sir W. O. ۳ گفتگو Keene ۴ خواست Keene ۱

من without آن سخنان Keene ۴

CHAP. XXVI.

بقیه احوال راقم در آیام اقامت خرم آباد احاطه^۱
 رومیان دار السلطنت همدان را مستخر ساختن
 همدان و قتل عام در آن

مجملاً در خرم آباد بودم که آتش فتنه رومیه در
 آن حدود اشتعال^۱ یافتند و گاهی تاخت لشکریان
 ایشان بنواحی^۲ آن بلده میرسید علی مردان خان
 امیر الامرای مذکوررا بخاطر رسید که چون محاربه با
 رومیه در^۳ این وقت کاری بزرگ است انسب
 یصلاح حال اینکه بطرفی از آن مملکت که^۴ جبال
 صعب المسالك است با جمعیتی انبوه رفته بلده
 خرم آباد و نواحی آن را که قریب بلشکرگاه رومیه
 است خالی و خراب افکند و باین عزیزت با سپاه

۱ یافت Keene

۲ Omitted in Sir W. O.'s.

۳ آن Sir W. O.

۴ خیال Sir W. O.

اقربا که همه از معاشران و دوستان صمیم من بودند
رحلت نمودند

دیگر مولانای فاضل مولانا محمد تقی طبیبی است
وی از مشاهیر فضلا و در فنون علوم صاحب دستگاہی
عظیم بود در اصفهان توطن اختیار و بافاده اشتغال
داشت و در آن حادثه برحمت ایزدی پیوست

دیگر امیر زاده^۱ اعظم عالیجاه مصطفی قلیخان خلف
امیر الامرای مرحوم سارو خانست صفات حمیده و
اخلاق ستوده و استعداد ذاتیه او را بیان نتوانم کرد
و انس و مودتش را با من پایانی نبود بمنصب پدر
رسیده در دست افغانه بدرجه شهادت فایز گردید
چون شمه از این^۲ احوال نگارش یافت اکنون بر
سر سخن نخستین رفته بقیه سرگذشت مرقوم میگردد

۱ Omitted in Keene's Ms.

۲ حالات Sir W. O.

بالجمله سید مذکور از شگفته طبعان روزگار و ایامی
 مهیا بعزت و احترام داشت و مودت و اختصاص
 ویرا نسبت بمن پایانی نبود قریت بحادثه مذکوره
 رحلت کرد

دیگر فاضل انحریر میرزا کمال الدین^۲ حسین فسوی
 است که از استادان من بود در سن کهولت در
 ایام محاصره برحمت ایزدی پیوست

دیگر حکیم دانشمند جامع فضایل و مرجع افاضل
 مولانا حمزه^۴ کیلانیست که از اعظم تلامذه فیلسوف
 اعظم مولانا محمد صادق^۳ اردستانی علیه الرحمه و از
 اصدقایی من بود ویرا در اواخر ایام محاصره رحلت
 افتاد

دیگر مولانا محمد^۴ رضا خلف مرحوم^۵ مولانا محمد
 باقر مجلسی است بحلیه علم و خصال حمیده آراسته
 بتدریس مشغول و بعلو همت موصوف بود در سائحه
 مذکوره با دو برادر عالیقدر و جمعی از اولاد و

۱ Sir W. O. تحریر ۲ Sir W. O. محمد ۳ Keene اردستانی

۴ Sir W. O. رضای

۵ Sir W. O. مولانای

دیگر سید عالیشان میرزا داؤد خلف مغفور میرزا عبد الله است وی از سادات عظیم القدر و از طرف اجداد منسوب بسلسله علیه صفویه و خود بیصاهرت سلطان مغفور ممتاز و منصب تولیت مشهد^۲ مقدس رضوی باو مفروض بود بلطف طبیعت موصوف و اشعارش مشهور و بحلیه^۳ کمالات صوری و معنوی آراسته روزگاری بعزت و احتشام داشت تا آنکه قریب بسائحه مذکوره بعالم بقا رحلت نمود

دیگر مرحمت پناه میرزا سید^۳ رضا حسینی است وی از سادات حسنیه اصفهان و آن سلسله از قدیم الایام از اعظم و اکابر آن شهر بوده اکثر از افاضل جهان و اغلب منصب صدارت در آن خاندان و در باب ایشان و صاعديه گفته اند

میر میرانیان و صاعدیان

پادشاه هند و پادشاه نشان

۱ جد Sir W. O.

۲ مقدسه رضویه Sir W. O.

۳ رضای حسینی Sir W. O.

دیگر سید فاضل میر محمد صالح شیخ الاسلام اصفهانیست حاوی علوم شرعیه و روزگاری بعزت داشت قبل از آن سانحه در گذشت و چند کس از اولادش نیز بجوهر فضل آراسته با من مودت داشتند و قریب بحال تحریر در گذشتند

دیگر سید عالم میر محمد باقر خلف میر اسمعیل حسینی اصفهانیست از مشاهیر علما و در زمان سلطان مغفور نهایت عظمت و اعتبار داشت تدریس مدرسه سلطانی باو مرجوع و بافاده مشغول بود چندی قبل از حادثه اصفهان در گذشت

دیگر عمده المجهتهدین مولانا بهاء الدین محمد اصفهانیست مدتها بود که بافاده^۲ معالم دینیّه مشغول و در شرعیات مرجع اهل زمان خود بود و اخلاقی بغایت ستوده داشت با فقیر عطوفت بسیار میفرمود چون در^۳ صغر سن با والد خود بهند افتاده بود بفاضل هندي مشهور بود چندی قبل از حادثه اصفهان در گذشت

۱ Sir W. O. بزیور

۲ Sir W. O. علوم

۳ Sir W. O. صغیر

CHAP. XXV.

ذکر بعضی از افاضل و اعیان معاشران

اکنون ذکر معدودی از اعیان که با این فقیر دوستی داشته پیش از حادثه اصفهان و در آن سانحه در گذشته اند می نماید از آنجمله مولانای فاضل میرزا عبد الله مشهور^۲ بافندیست بفتون متداوله ماهر و بغایت^۳ متتبع بود و در اصفهان در جوار منزل خود مدرسه^۴ عبارت کرده بافاده اشتغال و روزگاری مهیا داشت چون بلاد روم افتاده علیای آنجا بدانش او آگاه شده بودند بقاعده خود وی را^۴ افندی خطاب داده باین لقب معروف شده بود با من الفت تمام داشت^۵ تا چندی پیش از آشوب اصفهان رحلت کرد

۱ Wanting in Sir W. O.'s. ۲ Sir W. O. بافندیست ۳ Sir W. O. متتبع

۴ Both Mss. اقدی

۵ Omitted in Keene's.

گرفت و سپاهی موفور آراسته فراهم آورد و اکثر فارس را مسخر ساخت و در کار او رونقی عظیم پدید آمد احمد پاشا سردار روم با لشکری عظیم بر سر او رانده در نواحی قصبه انجدان مصاف دادند اول بضر توبخانه رومیان شکست در افغانه افتاد و از جای خود عقب تر نشستند چون شام شد اشرف مذکور باز صف سپاه آراسته باین قزلباش از هر سو ولولهٔ رعد آوای کرنا و کوس در افکنده بر سپاه روم راند^۲ احمد پاشا و رومیان بهزیمت رفتند و آخر در میانه مصالحه شد

پس اشرف مذکور سلطان مغفور شاه سلطان حسین را^۳ در اصفهان بقتل رسانیده نعش او را بدار الومنین قم فرستاده دفن کردند و باقتدار بود تا از پادشاه عالیجاه شاه طهماسب منہزم و مستاصل گردید^۴ و ذکر آن بیاید

^۱ پادشاهی Sir W. O.

^۲ پادشاه رومیان Sir W. O.

^۳ These two words are omitted in Keene's Ms.

^۴ This clause is omitted in Sir W. O.'s. Ms.

CHAP. XXIV.

مقتول شدن پادشاهزادگان دیوانه شدن محمود
 و مردن وی جلوس اشرف افغان بر تخت
 اصفهان جنک احمد پاشا با افغان و هزیت
 رومیان مقتول شدن سلطان مغفور

محمود نابکار پس از دو سال از سلطنت اتفاقیه
 بقتل پادشاهزادگان صفوی که محبوس بودند فرمان
 داد سی و نه نفر صغیر و کبیر سید بینا را بقتل
 رسانید و از غرایب اینکه در همانشب حال بر وی
 کشته دیوانه شد و دستهای خود را خائیدن گرفت
 و کثافات خود را خوردی و بهر کس دشنام و یاوه
 گفتی و در این حال بهر اشرف نامی از ایشان
 بجای او نشست و بشجاعت و تدبیر موصوف بود
 از اهل عراق و فارس طوعاً و کرهً جمعی را ببلازمت

۱ پادشاه Sir W. O.

۲ رسانیدند Sir W. O.

شده بجائی میرفت در میان گرفتند و در یکروز سه
هزار تن بکشند

و از غرایب اینکه بعض دهات حقیره که بهر
نوع ذخیره آذوقه داشتند در مدت هفت سال که
استیلاي افغانه^۲ واقع بود حصار ناستوار خود را
حراست نموده جز صغیر تفنگ از ایشان بافغانه نرسید
و چندانکه در تسخیر آن قریها در آنهدت مدیده
کوشیدند سود نداشت

و ایشان پیوسته در تک و تاز بودند و با
وجود غلبه گاهی از بیم و هراس و گاهی از دست
برد رعیت و سپاه آرامی نیافتند و چند مرتبه که
لشکر قزلباش بر سر ایشان تاخت بر حسب تقدیر
کاری از پیش نرفت

۱ Sir W. O. آووقعه

۲ Omitted in Keene's.

اندک چیزی در نظر ایشان بغایت عظیم و عزیز و از تنک حوصلگی و ناکسی اگر در شهری اندک مایه^۲ جمعیتی دست میداد از بیم ناکهان بقتل عام میپرداختند و این معامله در اصفهان بکرات واقع شد^۳ و از دناوت چیزی بکسی نمیکذاشتند و آنمایه اموال و خزاین و نفایس اندوختند که محاسب وهم و قیاس از تصور آن عاجز است و مردمرا هیچگونه آرامی از ستم آن شوربختان نبود و رعیت بجان رسیده گاهی^۴ بقتل ایشان کمر می بستند

دار السلطنه قزوین را که بتصرف آورده بودند روزی عوام و مردم بازار بهم بر آمده شمشیر در افغانه نهادند و چهار هزار تن کبابیش یکشتند و شهر بضبط خود آوردند پس از چندی باز لشکر بر سر آنشهر کشیده بعد و پیمان متصرف شدند

و همچنین در قصبه خوانسار عوام شوریدند و جمعی از افغانه را با حاکم و سرداری از ایشان که وارد

۱ تسطیر Sir W. O.

۲ جمعیتی Sir W. O.

۳ شده Sir W. O.

۴ بقتال Keene

ادریا بر آمده بر اکثر بلاد معتبره کیلان استیلا یافتند و در آن اوان هجده کس صاحب جیش و حشم معدود شد که در ممالک ایران داعیه پادشاهی و سروری داشتند سواي غارتگران پادشاه صفوي نژاد درین حوادث هایلہ دست و پای میزد و بر سر هر يك از دشمنان قوي بقدر مقدور لشکري میفرستاد که زیاده خصم را مجال تعدی ندهند و خود در بلاد آذربایجان با عساکر روم در آویخته بود و رومیه بر بسیاری از آن مملکت استیلا داشتند و درین فرصت جماعت افغانه که مالک تختگاه اصفهان شده بودند آسایش یافته بتسخیر بعض نواحی خود از عراق و برخی از مملکت فارس پرداخته توسعی^۲ در ملک ایشان پدید آمد و جمعی از تبه کاران طوعاً و کرهً بایشان که جماعت کودن صحرا نشین بودند پیوسته قوانین سلطنت و جهانداری و راه و رسم معیشت و دنیاداری تعلیم نموده طریق تقلید قزلباش پیش گرفتند لیکن از سفالت و سردالت

رزالت Sir W. O. ^۳ که در Sir W. O. ^۲ دیار Sir W. O. ^۱

CHAP. XXIII.

جلوس ملك محمود خان بسطنه خراسان استیلاي
الشكر پادشاه اروس بر ۲ کیلان آرام گرفتن
افاغنه در اصفهان و تسخیر نمودن اطراف خود

و در آن هنگام مملکت خراسان نیز که از آن دو
فتنه بزرگ بر کران بود بسبب شورش و دعوای
استقلال سی هزار ۳ کس افاغنه ابدالی در دار السلطنه
هرات و طغیان ملك محمود خان والی ولایت
نیروز در مشهد طوس بهم بر آمد و سکنه آن مملکت
گرفتار آشوب شده کشتن و کوشش عام شد
و در ۴ ممالک طبرستان و کیلان علت وبا شیوع
یافته تا ده سال امتداد داشت و خلقي بیحساب در
گذشتند و سرداران پادشاه اروس با لشکر انبوه از

۱ Omitted in Keene's.

۲ کیلانات Sir W. O.

۳ Omitted in Sir W. O.'s.

۴ ملك Sir W. O.

بیشمار و سامان موفور و رسیدن مدد و معاون
 ایستادگی داشتند و ۲ خزانها بر سر آن کار گذاشتند
 و هر وهنی که بایشان میرسید و هر قدر از ایشان
 کشته میشد در جنب آنمابه کثرت بیقیاس معلوم
 نبود و چون آنجاده ناکهان اکثر حدود مملکت را
 بیک بار فرو گرفته و مرکز دولت و خزاین سلطنت
 در دست افغانه بود و بدکاران و شورش انگیزان
 مملکت که از بیم سیاست در خزیده بودند در آن
 انقلاب و طوفان حادثه چنانکه رسمت از هر گوشه
 و کنار سر بطغیان و زیاده ۳ سري بر آورده شورش
 انگیزی داشتند ۴ لشکر قزلباش و مردان کار و مدبران
 با هوش و رای در لجه اضطراب افتاده هر کس
 در هر جا بفکر کار خود فرو رفته بصیانت مال و
 عیال و حفظ ناموس در ماند و مجال امداد و اتفاق
 با دیگری میسر نیامد

۱ ایستادگیها Sir W. O.

۲ خزانهای Sir W. O.

۳ روی Sir W. O.

۴ اکثر Sir W. O.

کرد و باندک زمانی چنانکه در مزاج جوانان خاصیت
لهو و لعب است ۲ بآن شیوه از حد اعتدال در
گذشت و خرد دور بین اینصون میسرانید

شاهها ۳ می کران چه بر خواهد ۴ خاست
وز مستی بیکران چه بر خواهد خاست
شه مست و جهان خراب و دشمن پس و پیش
پیداست کزین میان چه بر خواهد خاست

و درین حال پادشاه مذکور در مملکت آذربایجان
بود و عزم تدارک استیصال افغانه داشت رسیدن
سردار روم آن عزم لایق را عایق کشته براندن ایشان
از آنحدود مشغول شد و لشکر قزلباش را در رکاب
آن پادشاه که در تهور و مردانگی آیتی بود با
لشکر روم مکرر مصافهای سخت روی داد گاهی
غالب ه و گاهی مغلوب میشدند و رومیان بنابر عدت

۱ Omitted in Sir W. O.'s.

۲ Keene has آن

و کا ۵ Sir W. O. خواست ۴ In Keene's بهی ۳ Sir W. O.

و هنوز تدارک آن نشده کم فرصتی و نامردی و بیوفایی را کار فرما شده عراق و آذربایجان و کرجستان سه چهار سردار عظیم الاقدار با لشکری که دست مکنش بدان میرسید بداعیه تسخیر کسبل نمود از جمله بتسخیر حدود عراق احسن پاشای حاکم بغداد و بحدود آذربایجان عبد الله پاشای وزیر نامرد شده بود

حسن پاشای مزبور با صد هزار کس افزون بسرحد عراق در آمده ببلده کرمان شاهان نزول^۲ نمود و در آنجا وفات یافت پسرش احمد^۳ پاشا که از شجاعان بود بجای پدر منصوب شد و بتسخیر آن حدود کوشش گرفت پادشاه عالیجاه شاه طهباسب صفوی که در بدایت شباب و بعد از جلوس سلطنت از حادثه اصفهان و گرفتاری پدر بغایت افسرده و محزون بود یکی از امرای جاهل بخیال آنکه او را از غصه و اندوه بر آرد باسباب عیش و طرب دلالت

نموده has نمود و^۲ Sir W. O. for احسن^۱ Keene

پاشا^۳ Keene has

CHAP. XXII.

لشکر کشیدن رومیان بتسخیر حدود ایران نزول
سپاه روم ۱ بکرمان شاه ذکر شبه از احوال پادشاه
و آشوب ممالک ایران ورود سردار دیگر از
رومیان با لشکر ۲ بیکران بآذربایجان و محاربات پادشاه
با ایشان

و از جمله حوادث ۳ عظیمه که در آن اوان ساخت و
باعث ویرانی ایران بل اکثر ممالک جهان گردید
حرکت لشکرهای روم بود و مجمل این حادثه
آنست که سلطان روم با وجود یکصد ساله صلح
دستور که موکد بغلاظ ایمان بود و اظهار موافقت و
یکجبهتی با سلاطین سلسله علیه صفویه در آن هنگام که
اختلالی چنان بدولت و مملکت ایشان راه یافته بود

۱ Sir W. O. بکرمانشاهان

۲ Omitted in Keene's Ms.

۳ Sir W. O. عظیمه

اعیان و افاضل بود و سایر عشایر او همه از معاشران
مخلص من بودند

و در آن شهر اقامت داشت مولانای فاضل قاضی
نظام الدین علی اخراسانی وی مدتی در اصفهان
تحصیل نموده سلیقه مستقیه و مدرکی عالی داشت
۲ با جمعی دیگر از مستعدان مرا بالتماس مشغول^۳ مباحثه
ساخته اصول کافی و تفسیر بیضاوی و شرح اشارات
و غیرها شروع نمودند و از جودت ذهن و فهم او مرا
شوقی بیدار کرد پدید آمد بالجمله از دو سال افزون
در آنولایت اقامت نموده بهر حال اوقات خوش
بود و سادات مذکوره و قاضی مذکور در آن دیار
روزگاری باحتشام داشتند تا چند سال قبل از یس
شنیدم که بجوار رحمت حق پیوستند

۱ خوانساری Sir W. O.

۲ Sir W. O. تا

۳ Keene مذاکره

مجملاً در خرم آباد جمعی از اغره و اتقیا و مستعدان مجتمع بودند و با من الفت گرفتند و اعیان و امرای آن دیار را نیز باوضع شایسته و اوصاف ستوده یافتم و جمهور ایشان را با من صداقت و اخلاص عظیم^۲ بود و بصحبت و سیر مشغول میداشتند و بهرور ایام تمامی آن مملکت را دیده ام از اعظام سکنه آندیار عمده افاضل کرام قدوه سادات عظام امیر سید علی موسوی رحمه الله و برادرش امیر سید حسین بود وی خلف سید الافاضل میر عزیز الله جزایری و قریب بشصت سال بود که در آن بلده سکنی داشت و بغایت محترم و مرجع جمهور آن ولایت بود در اکثر فنون علوم مهارتش بکمال و در تقوی و ورع^۳ بیدهال و الحق سیدی بزرگ منش عالیشان بود و محبت و الفتش با من بدرجه رسید که مزید بر آن نباشد و برادر عالیقدرش^۴ از

۱ Sir W. O. اخلاصی

۲ Sir W. O. پدید آمد

۳ Sir W. O. یگانه

۴ Sir W. O. رسیده

۵ Sir W. O. که از

حادثات عجب حالتی داشتیم قوای دماغیه عاقل شده بود و اصلاً معلومی از معلومات من در صفحه خاطر نیانده ساده محض می نمود و قدرت بر سخن گفتن نداشتیم از اثر حیات همین علاقه ضعیفی نفس حیوانی را بکالبد ناتوان باقی مانده بود و تا یکسال چنان بود بعد از آن فی الجمله مزاج باصلاح آمد و آنچه را شیخ ابن عربی رحمه الله در فص ادیسی از کتاب فصوص الحکم ذکر کرده مرا محقق و معلوم شد و آخر شرحی وافی بر کلام شیخ نوشته ام و بر ناظران مخفی^۲ نیانده که شرح سوانح و وقایع احوال من از نوادر و غرایب حالات روزگار است و تفصیل آن در حوصله تحریر نمی آید و آنچه بقلم وقایع نگار تواند آمد اگر در آن مسامحه نشود نیز دفترها بآن مشغون گردد و بعمری از آن فراغ حاصل نیاید و درین یکدمه^۳ فرصت کجا مجال آن که شبهه^۴ گذارش یابد بتحریر اندک از بسیار و یکی از هزار اقتضار مینماید

۱ Omitted in Keene's.

۲ Keene نماند

ایغایت معبور و ۲ در نیکویی آب و هوا و خرمی مشهور طول آن شانزده روزه ۳ راه و عرضش نیز چنانست شهرها و قصبات خوش و مواضع بکیفیت بسیار دارد و از قدیم مسکن احشام فیلیست که از صد هزار خانوار متجاوزند در آن وقت امیر الامرای آن ملک علیمردان خان بن حسین خان فیلی از خانه زادان قدیم و امرای بزرگ دودمان علیه صفویه بود و با من مودت و الفتی خاص داشت و الحق از شجاعان و مستعدان روزگار بود و در آن قضایا و حوادث که رخ نموده بود خواهش تدارک و علاج در خاطر داشت و با وجود کثرت لشکر و حشر بنا بر اسباب عایقه که ذکر آنها طویلی دارد مصدر اثری نتوانست شد و توفیق خدمتی نمایان نیافت بالجمله در آن بلده توقف نمودم ۴ و طاققت حرکت هم نبود و از شدت آلام و صدمات روزگار پر شور و شر و هجوم احوال و

۱ بغایت without معبوره Sir W. O.

۲ Omitted in Sir W. O.'s.

۳ Omitted in Sir W. O.'s.

۴ The و and هم are omitted in Keene's.

۵ Sir W. O. احوال

بشهر داخل شده در سرایی پادشاهی نزول و خطبه و سکه بنام او شده معدودی^۲ از مردم که مانده بودند امان یافتند و سلطان مغفور را در گوشه از منازل خود نشانیده^۳ نکهبانان کماشتند و چون در ایام شدت محاصره شاهزاده والا^۴ تبار عظیم الاقدار شاه طهماسب را با معدودی از مقربان بیرون فرستاده و بدار السلطنت قزوین رسیده بود از استماع این خبر بر تخت سلطنت موروث جلوس نمود

بالجمله فقیر از آن قریه حرکت کرده منازل خطرناک را بمشقت^۵ و صعوبت تمام طی نموده ببلده خوانسار رسیدم و در آن چندی توقف کرده چون زمستان رسیده و راهها پر برف بود فی الجمله تدارک سامان سفر نموده^۶ ببلده خرم آباد که مقر حکومت والی لرستان فیلی است^۷ رسیدم و آن ولایتی است

۱ Sir W. O. شد

۲ These two words are wanting in Sir W. O.'s.

۳ Keene نکهبان

۴ Keene بنار

۵ These two words are omitted in Keene's.

۶ Omitted in Sir W. O.'s.

۷ Sir W. O. رفتم

CHAP. XXI.

بر آمدن راقم حروف از اصفهان داخل آمدن
 محمود باصفهان و جلوس بسلطنت جلوس شاه
 ۲ طهباسب بر سریر سلطنت موروثی در دار السلطنت
 قزوین ورود راقم بخوانسار رسیدن بخرم آباد

بر حسب تقدیر در غره شهر محرم خمس و ثلثین
 و مایه بعد الالف که پایان آن شدت بود برفاقت
 دو سه کس از اعظام سادات و دوستان تغییر
 لباس کرده بوضع اهل رستاق از شهر بر آمده بقریه
 که ۳ بر دو فرسنگی بود ۴ رسیدیم و چند کس از
 نزدیکان و امرا پادشاه را برداشته بمنزل محمود ه رفتند
 وی را دیدند

و روز دیگر که پانزدهم شهر محرم مزبور بود محمود

۱ Omitted in Keene's Ms.

۲ Keene طهباسب

۳ Omitted in Sir W. O.'s. ۴ Sir W. O. رسیدم ۵ Sir W. O. رفت

ناتوان و رنجور باقی ماندند و از هر طبقه آن مقدار از هنرمندان و مستعدان و افاضل و اکابر و اشراف در آن حادثه در گذشتند که حساب آن خدای داند و بر من در آن احوال روزگاری گذشت که عالم السرایر بدان آگاه است و بر آنچه دست قدرتم می رسید صرف می کردم و بغیر از کتابخانه چنان چیزی در منزل^۲ من باقی نمانده بود و با وجود بی مصرفی قریب بدو هزار مجلد کتاب را نیز متفرق ساخته بودم و تنه در آن^۳ خانه بغارت رفت

القصة در اواخر ایام محاصره مرا بیماری صعب عارض شد و هر دو برادر و^۴ اجدد و جمعی از مردم خانه در گذشتند و آن منزل خالی شده منحصراً بدو سه کس خادمه عاجزه کشت تا آنکه بیماری من روی بانحطاط نهاد و از شدت اندوه و نقاهت طرفه حالتی بود

۱ Sir W. O. این

۲ Wanting in Keene's Ms.

۳ Sir W. O. جا

۴ Sir W. O. جد

رفته رفته نایاب شد و افغانه باطراف شهر آگاه شده در هر دو فرسنگ و کمتر از جوانب مکانی استحکام داده جمعی بنگاهانی گذاشتند و دائم الاوقات فوج فوج سواران ایشان بنوبت بر کرد شهر در گردش بودند و در آن وقت مردم از ضیق معاش پیوسته از هر گوشه و کنار پوشیده و پنهان از شهر بیرون می‌رفتند و افغانه بر کسی ابقا نمی‌کردند اکثراً کسی جان بسلامت بیرون برده باشد و در شهر چون اکثر اغذیه نامناسب بکار می‌رفت هر روز جماعتی بیشمار باورام و امراض مبتلا گشته هلاک می‌شدند و از فراخ حوصلگی و جوانمردی مردم آنشهر مشاهده شد که قرص نانی بچهار پنچ اشرفی رسیده بود و کسی از غریب و بومی معلوم نمی‌شد که بکرسنگی مرده باشد و احدی سایل بکف نشده بود و آنکه از جوع بیتاب بود حال خود از آشنایان پوشیده میداشت تا کار بجائی رسید که یافت نمیشد آنوقت مردم تلف شدند و آخر چنان شد که اندک مایه مردمی

---

۱ The following words including باشد are omitted in Keene's Ms.

کجا آنکه بودی شکارش هزبر
 نهالی همه خاک دارند و خشت
 خنک آنکه جز تخم نیکی نکشت
 زمین کر کشاده کند راز خویش
 نماید سر انجام و آغاز خویش
 کنارش پر از تاجداران بود
 برش پر ز خون سواران بود
 پر از مرد دانا بود دامنش
 پر از خوبرخ چاک پیرامنش
 چه افسر بود بر سرت بر چه ترک
 کز او بگذرد پر و پیکان مرک
 هر آنکس که دارد بدل هوش و رای
 بسازد همی کار دیگر سرای

مجلاً بعد از سه چهار ماه کار محصوران بسختی
 کشید و ماکولات در آن امصر اعظم که مشکون بانبوهی
 و ازدحام بیرون از قیاس بود تنقیص یافت و

سودمند بود و آنهمه خلق بیشمار بسختی تلف نمیشدند
 اما موافق تقدیر نیفتاد و چند کس از ناسنجیدگان مانع
 آمدند تا آنکه شد آنچه شد و چه نیکوست در این
 مقام کلام حکیم ابو القاسم فردوسی

مثنوی

زمین هست آماجگاه^۱ زمان
 نشانه تن ما و چرخش کمان
 قضا چون در آید براند حدر
 قدر چون بجنبد به بندد کذر
 شکاریم یکسر همه پیش مرک
 سري زیر تاج و اسري زیر ترک
 چنین است کردار چرخ بلند
 بدستي کلاه و بدستي کند
 چو شادان نشیند کسی با کلاه
 بزم کنندش رباید ز گاه
 کجا آنکه بر سود تاجش بابر

نمیکذاشتند و بسنجان دور از کار خاطر رنجه می ساختند و در آن هنگام صلاح در حرکت پادشاه بود چه مجال مقاومت با خصم نیانده و مقدور بود که خود با منسوبان و امرا و خزاین آنچه خواهد بطرفی نهضت کند تمامی ممالک ایران سواي قندهار در تصرف او بود اگر از آن مخمضه بیرون رفتی سرداران و لشکرهای متفرقه کل مملکت باو پیوستندی و چاره کار توانستی کرد و الحق تدبیر در آنوقت منحصر در این بود من این معنی را بیکد و کس از محرمان او فہمائیدم و تحریر کردم کہ از این رای در ابگذرند و استخلاص اصفهان نیز در این صورت بود چه بعد از رفتن پادشاه خصم را بر سر اصفهان زیادہ کوششی فرصت نبود و ب فکر کار خود می افتاد و عامہ شهر او را بہر عنوان از سر خود وا می کردند و وی ناچار شدی کہ از ہمان راہ کہ آمدہ^۲ و بہرور ایام و سعی موفور آنرا کشادہ^۳ بود بمقرر دولت خود باز کردد یا آمدہ جنکہای سلطانی شود و بہر صورت تدبیری

۱ Sir W. O. نگذرند ۲ Keene has بود ۳ Wanting in Keene's.

و افغان غالب و امرا مغلوب شدند و اکثر رعایای
 قرای قریبه مکانهای خود را انداخته با عیال بشهر در
 آمده خلقي که هرگز خیال اینگونه حادثه نکرده بودند
 بهم بر آمدند و چون چشم همگی^۲ بر امرای بی تدبیر
 بود عامه را مجال چاره^۳ نکایت خصم از خود نماند محمود
 با لشکر خود بر در شهر آمده بعیارات فرخ آباد که
 آنهم شهری و قلعه محکم آساز بود مقام گرفت و
 آنچه از ضروریات میخواست از دهات معوره قریبه
 بخود که بیصاحب افتاده بود بلشکرگاه خویش کشیده
 صاحب ذخیره چندین ساله شد و آنچه نمیخواست
 تهامی را سوخته نابود ساخت

من چون بدیده بصیرت در مال آن حال نگرستم
 وصیت پدر بیاد آمد و اراده بر آمدن از آنشهر کردم
 و در آنوقت حرکت با منسوبان و سرانجام مقدور
 بود که راهها هنوز مسدود نشده بود و تا دو سه ماه
 بیرون رفتن بسهولت میسر می شد دوستان و نزدیکان

---

^۱ مغلوب امرا Sir W. O.

به Sir W. O. ^۲

نکابت Sir W. O. ^۳

بدرگاه سلطانی میفرستاد و چون قرن‌ها بود که معبوری و آسودگی و اتمام جمیع نعمتهای دنیوی در مهالك بهشت نشان ایران نصاب کمال یافته مستعد آسب عین الکیال بود ۲ پادشاه و امرای غافل و سپاه آسایش طلب را که قریب یکصد سال شمشیر ایشان از نیام بر نیامده ۳ بود دغدغه علاج آن فتنه بخاطر نمیگذشت تا آنکه محمود مذکور با لشکر موفور بهمالک کرمان و یزد رسید و غارت و خرابی بسیار کرده عازم اصفهان شد و این در اوایل سال اربع و ثلثین و مایه بعد الالف بود

چون قریب بدار السلطنت مذکوره رسید اعتماد الدوله با ۴ جمیع امرا و سپاه که حاضر رکاب بودند مامور بدفع او شدند و اینهم از اسباب اجرایی تقدیر بود که بر یک لشکر چندین کس که از رهگذر غفلت و نفاق رای دو تن از ایشان را با هم اتفاق نباشد امیر و سردار شوند القصه در نواحی شهر تلاتی

۱ Sir W. O. بران

۲ These two words are omitted in Sir W. O.'s.

۳ Both Mss. بود و

۴ Sir W. O. جمیع

مجبلاً چندی بر نیامد که حادثه اصفهان و محاصره آن رخ انموده مجمل آن قضیه که از غرایب احوال روزگار شعبده باز است اینکه طایفه افغانان قلزه^۱ که کینه^۲ رعیت قندهار و برخی از ایشان داخل در سلك سپاه آن سرحد و به چاکری حاکم آنجا قیام داشتند میر ویس نامی رئیس آن معدود بود در شکارگاه قریه^۳ ده شیخ بحدعه و تمهید شاه نواز خان امیر الامرای آن سرحدرا بکشت و بر آن قلعه استیلا یافته خزاین موفوره بدست آورد و افاغنه با او موافقت کردند و از پیشگاه سلطان مالک رقاب شاه سلطان حسین صفوی تغده^۴ الله بغفرانه تدارکی که در اطفای نایره^۵ آن فتنه می شد^۶ منتج حصول مقصود نکشت و افغان مذکور بر آن قلعه استیلا داشت تا در گذشت بعد از او پسر او محمود نام قایم مقام پدر شد و بنواحی خود دست تطاول دراز کرد گاهی بساط سلطنت در آن مملکت میکسترد و گاهی عرایض نیاز

۱ Keene نمود

۲ منتج و Sir W. O.

از حکیمي پرسیدند که بد حال ترین مردمان در
 جهان کیست گفت مَنْ بَعْدَتْ هِمَّتُهُ وَاتَّسَعَتْ
 أَمْنِيَّتُهُ وَقَصُرَتْ مِقْدَرَتُهُ وَبُرْ فَرَضَ مَحَالِي كَلَهُ
 نَفْسَ عَالِي هِمَّتَانِ نَاجِرًا بِيَسْتِي تَنْ دَر دَهْد و
 بتحصیل قدر ضرورت کردن انهد طریق تحصیل از وجوه
 ستوده در اکثر ازمنه نایابست و اختیار ذلت و
 زبونی مقدور^۲ کرام نیست

بمرد از تهی دستی آزاد مرد
 ز پهلوی غیری شکم پر نکرد

و چه نیکو گفته در این مقام شیخ فرید الدین عطار

یکی پرسید از آن فرخنده ایام
 که تو چه دوست داری گفت دشنام
 که هر چیزی دگر که میدهندم
 بجز دشنام منت می نهندم

۱ Omitted in Keene's Ms.

۲ Keene has کردم

آنچه در سالی میرسید وفا بچند ماهه مصارف لابدیه
 نمی نمود و آخر بسبب استیلاي جماعت اروس بر
 آن مملکت و هرج و مرج زیاده چنان شد که بالهره
 منقطع گردید و اکثر املاک و مستقالات از خیر انتفاع
 و آبادانی افتاد و اندکی که مانده بود آن نیز در
 تصرف دیگران در آمد و قلیلی که بانصاف خود
 بصبایا و باز ماندگان عم مرحوم میدادند وفا بمصارف
 ایشان نمی نمود بهر حال قطع نظر از آن نیز کرده
 بهر نوع با آنچه در دست^۲ بوده اوقات میکذشت
 و مرا خود طبیعت و فطرت قادر بر تحصیل دنیا
 نبوده و نیست و توسل و اظهار حاجت و قبول
 احسان و مروت از احدی هرچند سلاطین عالیشان
 و کرام خلق از دوستان صدیق باشند بیوجب
 حمیت و غیرت فطری ممکن و مقدور نه و همت
 مجبول است باحسان و ایثار بر کافه خلق و با این
 حال زندگانی به تهیدستی و قصور مقدرت از قدر
 همت اشق و اصعب اشیا و سخت ترین بلیاتست

---

 ۱ آبادی Keene

۲ Omitted in Sir W. O.'s.

CHAP. XX.

معاودت باصفهان   حادثه اصفهان و استیلای

افغانه

بالجملة باز باصفهان مراجعت کردم و برادران و باز ماندگان و دوستان را بدیدم و بعد از فوت عم عالی مقدار در لاهجان و بتدریج سئوچ حوادث و اختلال باسباب مختلفه در اکثر محالات کیلان وجه معاشی که از املاک موروثی میرسید و مدار گذار^۲ ما در اصفهان منحصر بهمان بود هر ساله کاستن گرفت و بعد از رحلت والد مرحوم بسبب خرابی آن محال و نبودن شخص کاردان غنچواری در آن ملک خود نقص بسیاری^۳ بان راه یافته

۱ This head is entirely omitted in Keene's Ms.

۲ These five words are omitted in Keene's.   ۳ Omitted in Sir W. O.

شیراز کردم و اچندی در آن بلده اقامت نمود
 اوضاع آن شهر نیز تغییری یافته اکثر دوستان سابق من
 در گذشته بودند القصه خود را بهر صورت تسلی
 مینمودم و برسم عادت گاهی بصحبت علمی و تحریر
 بعض مسایل می پرداختم و بی اختیار شعر بسیاری
 وارد خاطر میشد باز در شیراز آنها را فراهم آوردم
 و دیوان^۲ سیوم مرتب شد تخمیناً سه چهار هزار بیت
 لیکن خاطر بنوعی از دنیا رَمیده بود که انس بهیچ چیز
 حاصل نمیشد و با وجود جوانی بحدی دنیا و
 مستلذات آن در نظر^۳ خوار و مکروه بود که پیرامون
 خاطر نمی گشت و از استیلاي هموم آن شوق و
 اشتغفی که بعلم و تحریر و تقریر معارف بود افسردگی
 یافت و همواره خواهان آن بودم که دلقي در
 پوشیده بکوشه انقطاع کزینم و بنا بر علاقه باز ماندگان
 و بیکیسی ایشان میسر نیامد

۱ چندین Keene has

۲ Keene سیم

۳ Sir W. O. خار

۴ Sir W. O. شعبي

CHAP. XIX.

رحلت والد علامه طاب ثراه نهضت راقم از
اصفهان بشیراز تدوین دیوان ثالث

بالجملة در اصفهان آیام بآرام گذران بود تا آنکه
بتاریخ سبع و عشرين و مایة بعد الالف والد علامه
طاب ثراه چنانکه گذارش یافت بجوار رحمت حق
پیوست و از آن حادثه اختلافي در احوال پدید آمد
و بعد از دو سال والدۀ مرحومه نیز رحلت نمود
جدۀ مادري^۲ که ضعیفه پیر بود با جمعی وابستگان در
آن خانه^۳ ماندند و هر دو برادر نیز بتحصیل مشغول
و بغایت اهل و ستوده اطوار و نسبت بمن نیکو
کار بودند از این حوادث مرا دماغ شوریده شد و
بسر بردن در آن منزل دشوار گشت باز عزیمت

۱ Omitted in Sir W. O.'s. ۲ These four words are omitted in Keene's Ms.

۳ Sir W. O. مانند

تَنکیم چو خون مرده در پوست
 نشتر برک فسرده نیکوست
 دل مرده تن فسرده کور است
 آواز نی تو بانگ صور است

این مثنوی بتمهین ایکهزار بیت است و متضمن
 حکایتی است که منقول است از ۲ اصغی که در
 طریق طایف سنکی دیدم بر آن این بیت نوشته بود

شعر

أَلَا يَا مَعْشَرَ الْعُشَّاقِ بِاللَّهِ خَبَرُوا
 إِذَا أَشْتَدَّ عِشْقِي بِالْفَتَى كَيْفَ يَصْنَعُ

و تمام قصه مشهور است

۱ چهار Keene

۲ Sir W. O. اصغی

در نیم شبان تجلی طور
 در ده که ز خود کرانه کیریم
 بیخود ره آن یکانه کیریم
 مطرب دم دلکشی به نی کن
 این تیره شب فراق طی کن
 از صبح وصال پرده بر کیر
 شام غم هجر در سحر کیر
 تا باز رهم ازین جدائی
 کیرم سر کوی آشنائی
 ساقی اقدحی می مغانه
 سر جوش خم شرابخانه
 در کام حزین تشنه لب کن
 نذر دل آتشین نسب کن
 تا رخت کشم بعالم آب
 آسوده شوم ازین تب و تاب
 مطرب نفست جلالی جانهاست
 با مرده دلان دم مسیحااست

۱ Sir W. O. قدح

۲ Both Mss. دمت

حکمت اشراق و رواج الجفان و رساله ابطال تناسخ
 برای طبیعیین و شرح رساله کله التصوف شیخ
 اشراق و حاشیه بر الهیات شفا و فراید الفواید و
 حاشیه بر شرح هیاکل النور و رساله در مدارج حروف
 و فرسنامه تحریر نموده ام و غیر اینها از مصنفات
 بسیار و جواب مسایل متفرقه دیگر که از کثرت در
 این زمان متذکر جملی آنها نیستم و اشعاری که در
 آن مدت وارد خاطر شده بود باز فراهم آورده
 دیوانی شد تخمیناً ده هزار بیت و این دوم دیوان
 این بیقدار است و مثنوی ترتیب دیوان ثانی
 مسی بنذکره العاشقین نیز در اصفهان شروع افتاد و
 افتتاح آن این است

مثنوی

ساقی ز می موحّدانه
 ظلمت بر شرک از میانه
 ۲ با تیره دلان چو لبعه^۱ نور

۱ These three words are omitted in Keene's.

۲ Sir W. O. Ma

پس بخدمت سلطان المحققین افضل الحکماء الراسخین
 المولی الاعظم والخبیر الاعلم مظهر المعارف والحقایق
 مکمل علوم السّوالف واللواحق محی الحکمت ابو
 الفضایل مولانا محمد صادق اردستانی علیه الرحمة که
 از متوطنین اصفهان و بتدریس زمره از ادکیای
 افاضل می پرداخت رسیده با استفاده مشغول شدم
 وی از اساطین حکما بود و قرنهای باید که مثل او
 کسی از امیان دانشندان بر خیزد بمن عاطفتی بی
 پایان داشت و در خدمتش کتب مشهوره و غیر
 مشهوره حکیه نظریه و علمیه بسیار خوانده ام و حق
 آن فیلسوف کامل بر من زیاده از استادان دیگر
 است و تا هنگام رحلت استفاده^۲ من از خدمت
 ایشان منقطع نشد در سال اربع و ثلثین و مایه بعد
 الالف هنگام محاصره اصفهان برحمت ایزدی پیوست
 و در آن اوان رساله موسومه بتوفیق که در توافق
 حکمت و شریعة است و رساله توجیه کلام قدمای
 حکماء مجوس در مبداء عالم و حواشی بر شرح

---

 ۱ Omitted in Keene's Ms.

۲ Omitted in Keene's Ms.

CHAP. XVIII.

مراجعت باصفهان ذکر استاد اجل مولانا محمد
صادق رحمه الله ترتیب دیوان ثانی

پس از آنجا عازم اصفهان شدم و بخدمت والدین و ملاقات اخوان و احباب رسیدم و این از نعمتهای کرانمایه بود و همچنان در مباحثه و مطالعه و تحریر مقاصد و مسایل علیه مستغرق بودم و با مستعدان آن شهر معظم صحبت میداشتم در آن وقت والدین خواستند که تاهل اختیار کنم و در آن مبالغه داشتند و جمعی از اکفا و اعیان خواهش به نسبت نمودند و مرا بسبب اشتغال و شوق مفرط بعلم رضا بآن نبود و آنرا عایق فرصت^۲ و مانع می پنداشتم و تجرد را بفراغ و آزادگی انساب یافته چندانکه جهد نمودند راضی نشدم

۱ Sir W. O. اشغال

۲ These three words are omitted in Keene's.

تاریخ احوال

منجم مشهور کتب مجوس و حکمی و اسلامی بسیار داشت و بهائات و نجوم و رمل و حساب و ضوابط رصدیه ماهر بود با او صحبت بسیار داشتم و رصدی که اشهرت مجوسی در سی و چهار هزار سال پیش از این نوشته نزد وی بدیدم و بنظر اجالی در آورده قصور و نقص بسیار داشت بنای ضبط حرکات را بر تاریخ خلقت کیومرث که نزد ایشان ابو البشر و آدم عبارت از اوست نهاده بود و بزعم وی چهار هزار سال و کسری از آن گذشته او این خالی از غرابتی نیست چه جمهور متأخرین مجوس ابتداء خلقت بشر را این مقدار نمیدانند

---

1 The words hence to the end of the Chapter are omitted in Sir W. O.'s

الفت والدین و افراط محبت ایشان نیز مانعی
قوی بود

و در شیراز بودم که یکی از مراسلات والد مرحوم
رسید در عنوان آن این رباعی نوشته بود

رباعی

در دل ز فراق خستکیها دارم
در کار ز چرخ بستکیها دارم
با این همه غم تو نیز پیمان وفا
مشکن که جز این شکستگیها دارم

و در آن سخنان درج بود که دل الفت سرشت را
بی آرام کرد پس عزم اصفهان کردم و براه دار
العبادت یزد روانه شدم

در آن شهر جمعی از افاضل و مستعدان بودند و
مردمی نیکو خصال ستوده اطوار داشت و از بلاد
نفیسه عراق است و در آنجا بود رستم مجوسی

CHAP. XVII.

معاودت بشیراز ورود بدار العبادۃ یزد

مراجعت باصفهان

پس بشیراز آمدم و خاطر بدان متعلق شده بود که ترک معاشرت خلق و سکني در معبورها کرده در یکی از جبال که پناهي و آبي داشته باشد انزوا کزینم و با آنچه رزاق حقیقی مقدر ساخته باشد قناعت کنم و بیکباره دل از الفت خلق و اوضاع روزگار متنفر و منزجر شده بود احوال دنیا را با طبع خود ملایم نمی یافتم و هر جا می شنیدم که در کوهی غاری و چشمه و چند درختی هست بدیدن آن رغبت میکردم و عزم مقام در آن مکان می نمودم آشنایان و پیوسته کان مانع می آمدند و

۱ آمده Keene

و غاری Sir W. O. ۳

اندک آسودگی حاصل آمد و در آن سال موسم سفر
حجاز و ماونت آن نماند عزم مراجعت کردم و ناچار
بکشتی سوار شده بجزیره بحرین آمدم سکنه آنجا اهل
ایمان و صلحا می باشند و علوم عربیت و فقه
و حدیث فی الجمله رواجی دارد و از علما و
اعیان آنجا بود شیخ محمد شیخ الاسلام با من الفتی
تمام بهم رسانید و بالتیاس او قریب یکماه توقف
کردم طول آن جزیره بتخمین ده فرسنگ و عرضش چهار
فرسنگ است و همه نخلستان و معمور است و
اکثرت مردم بسیار و انهار خوش کوار دارد اما
هوایش بغایت گرم و بسبب احاطه دریا ناموافق
است

پس بکشتی در آمده به بندر معوره کنک که
بهترین سواحل فارس است رسیدم و از آنجا عازم
سردسیرات فارس شدم و در آن سفر کمتر ناحیه از
مملکت فارس مانده باشد که ندیده باشم

۱ اکثر Sir W. O.

۲ Omitted in Sir W. O.'s.

و از افاضل آن بلده مولانا انصر الله لاری بود تلمذ
در خدمت بسیاری از مشاهیر فضلا نموده در فنون
۲ علم مهارت داشت و در آن بلده تا بودم اغلب
با من صحبت میداشت

پس از آنجا به بندر عباسی رفتم چند کشتی روانه
مکه معظمه بود مرا هم همت مصروف آن شد که با
قلیل زادی که میسر بود اختیار آن سفر کنم بکشتی
در آمدم هوای دریا و اوضاع کشتی مزاج مرا
مختل ساخت و رنجی سخت کشیدم و پس از چند
روز باران و طوفانی عظیم شد مردم کشتی طبع از
حیات بریدند حق تعالی نجات داد و بعد از مشقت
و صعوبت بسیار بیکی از سواحل عمان رسیدیم
عمانیان که اکثر خوارچ و قطاع الطريق بچرند کشتی
بگرفتند و اموال بغارت بردند و مردم را در
آن صحرا گذاشتند و برفتند پس از چند روز بیشقت
تمام بیسکت که بمسقط مشهور و از شهرهای ایشان
است رسیدم و مدت يك ماه توقف کردم که

---

۱ نظر Keene

۲ علوم Sir W. O.

در تحقیق معنی واحد و وحدت و چند رساله دیگر
در غوامض مسایل الهیه در آنجا نوشته ام
پس بخرطه لاری رفتم از اعیان آنجا میرزا اشرف
جهان لاری بود مروت و مکننت بسیار داشت و
خالی از فطانت و استعدادی نبود

و هم از اعیان آن بلده بود میر محمد تقی لاری
مشهور که صاحب دستگاہی عظیم و از دنیاداران
روزگار بود ادنی از چاکران و کماشنگان او صاحبان
مال و جاہی موفور بودند و هر دو با من موذت
و الفت بسیار داشتند میرزا اشرف جهانرا در آخر
۲ سال که بنجف اشرف رسیدم آنجا دیدم که ترک
دنیا کرده بلباس فقرا در آن آستانه مقدسه مجاور
بود و همانجا مدفون شد و هم در اواخر که نوبت
دیگر بلار وارد شدم میر محمد تقی مذکور فوت شده
پسرش میر محمد نام که بغایت اهل و ستوده صفات
بود از حوادث روزگار محتاج بقوت شبانروزی شده در
زمره^۵ مستحقین آن شهر بود

۱ Omitted in Sir W. O.'s.

۲ Keene has حال

CHAP. XVI.

وصول ابشولستان و جهرم رسیدن ببلده^۱ داراب
 ورود ببلده لار در آمدن به بندر عباسی و عزم
 سفر حجاز و روانه شدن از راه دریا افتادن
 بساحل عمان و ورود بمسقط ورود به
 بحرین^۲ ورود به بندر کنک

پس از آنجا^۳ بشولستان و بلدة جهرم رفتیم و از صلحا
 و علمای آنجا میر عبد الحسین و مولانا محمد صالح
 بود بصحبت ایشان رسیدیم هر دو^۴ از محدثین ه^۵ ثقة
 بغایت پرهیزکار بودند

پس بداراب که از منزهات آن کرم سیر است رفتیم
 والحق بغایت خرم و معبور است رساله لوامع^۶ مشرقه

۱ Sir W. O. بشوبستان ۲ Sir W. O. وصول ۳ Sir W. O. بشولستان

۴ Omitted in Sir W. O.'s. ۵ Keene has ثقة The true reading may be

۶ Keene مشرقه Sir W. O. مشرفه

الدین اکازرونی بود وی را از جوانمردان روزگار دیده
 ام و با من دوستی تمام داشت و از طلبه آن شهر
 مولانا محمد یوسف عارف^۲ کازرونی بود بهراتب متداوله
 مربوط و خطی بغایت نیکو داشت و طبعش قادر بر
 نظم و بغایت درویش منش و پاکیزه اختلاط بود در
 ایام استیلائی افغانه بشیراز رحلت کرد

۱ کازرونی Sir W. O.

۲ کازرونی Sir W. O.

۱ روزها ادراک سعادت خدمتش میکردم ۲ تا آخر ۳ با
 عدم قابلیت ارادت و اخلاص مرا که از صفای طوبیت
 بود قبول نبود و شفقت و عاطفت کریهانه فرمود چند
 شبانروز در همان مکان بسر بردم و تمناي آن بود که
 در همان مقام ایام حیات بگذرانم رضا نداد و از آنجا
 بنوازش بسیار رخصت فرمود و تا این زمان توفیق
 حصول سعادتي اگر میسر شده باشد از برکات همت
 و نظر اشفاق آن یکانه آفاق میدانم و زبان باین
 مضمون ناطق است

هر چند پیر و خسته دل و ناتوان شدم
 هر گه که یاد روی تو کردم جوان شدم
 آن روز بر دلم در معنی کشوده شد
 کز ساکنان درکهٔ پیر مغان شدم

پس ۴ بکارزون رفتم از اعیان آن شهر خواجه حسام

۱ Sir W. O. روز

۲ Omitted in Sir W. O.'s.

۳ These three words are omitted in Keene's. ۴ Sir W. O. بکارزون

از آن نوشته شد و همچنین تا ابتدای سال خمس و
ثلثین و مایه بعد الالف تخمیناً بهفت هزار بیت
رسیده بود که در آن سال سانحه اصفهان روی داد
و با کتابخانه فقیر و آنچه بود بغارت رفت و مرا
بر تلف شدن آن نسخه تأسف است چه اگر انجام
می یافت و بنظر افاضل جهان میرسید آنرا لایق
ذخیره خزاین سلاطین قدر شناس مییافتند

بالجملة از شیراز بلده فسا که از کرمسیرات فارس
است رفتم و از آنجا عزم بلده کازرون کردم در آن
حدود حقیقت حال عارف ربّانی قدوة کاملین شیخ
سلام الله^۲ شولستانی شیرازی که در آن حدود انزوا
از خلق کزیده در کوهی مقام گرفته بود در یافتم و
بخدمتش شتافتم و از آنچه تصور حال کبرای اولیا
نموده بودم و در جهان نشان ایشان کمتر یافت شود
اورا زیاده یافتم سلسله مشایخ وی تا بعروف کرخی
قدس الله ارواحهم متنسق النظام بود بالجملة چندی
در قریه^۱ که قریب بان مقام بود توقف داشتم و

۱ بانجملة Sir W. O.

شوبستانی Sir W. O. ۲

CHAP. XV.

مراجعت بشیراز حرکت از شیراز بفسا ذکر
شیخ عارف شیخ سلام الله ورود ببلده^۱ کارزون

و از آنجا باز بشیراز معاودت کردم چون در^۲ دین
مطالعه کتب مختلفه بعض کلیات نادره و تحقیقات
شریفه و فواید جلیله^۳ نفیسه در یافته می شد که همه
وقت ظفر بر آنها میسر نیست و کمتر کسی را از
منتبعین روزگار حاصل میتواند شد و بخاطر قاصر نیز
بسیاری از فواید و نکات شریفه و تحقیقات عالیه
متفرقه میرسید خواستم که مجموعه مرتب سازم که
مشتمل بر نفایس و نوادر باشد و بر جوامع مشهوره
افاضل سلف راجع آید پس شروع در تحریر^۴ آن کردم
و بمدة العبر موسوم ساختم و بتدریج آنچه لایق سیاق
آن بود در آن مندرج میشد در سفر فارس^۵ مقداری

۱ Sir W. O. کارزون ۲ Sir W. O. عین ۳ Sir W. O. نفیسه

۴ Keene has این ۵ Keene for مقداران از آن

و در آن مجال دانشمندی از مجوس بود که
ویرا دستور اگفتندی و عادت مجوس است که علماء
خود را دستور خوانند با من آشنا شد و تحقیق اصول
و فروع و اخبار آن مذهب آنچه میدانست از وی
کردم بمذهب خود آگاه بود و طبعی مستقیم و زهدی
بکمال داشت

و از آنجا باردگان فارس رفتم مولانا عبد الکریم
اردگانی را که از عباد و علمای دعوت و ۲ اعداد و
حروف بود و در نجوم دستگاہی عالی داشت بدیدم
و مدتی معاشر و همصحبیت بود و از وی استفادہ
بعض غوامض کردہ ام و در همان اوان در سن نود
سالگی برحمت حق پیوست

و در آن قصبہ میر عبد ۳ النبی اصفہانی را که ساکن
کام فیروز فارس بود بدیدم و مدتی معاشر بود وی
۴ سید صالح ادیب محدث فقیہ بود و تتبع بسیار
داشت در آن اوان رسالہ در مواریث نوشته بود
بنظر فقیر رسانید بغایت منقح نوشته بود

۱ Sir W. O. خوانندی ۲ These two words are omitted in Keene's Ms.

۳ Sir W. O. الغنی

۴ Sir W. O. سیدی

است و در سنجیدن دقایق شعر عربی مثل او ندیده
 ام و از مصنفات اوست شرح مبسوط بر صحیفه کامله
 و کتاب بدیعیه و غیر آن بغایت عالی همت و ستوده
 صفات والحق نادره روزگار بود از مکه معظمه باصفهان
 آمد و از سلطان مغفور احترام یافت منصب صدارت را
 اراده تفویض باو داشتند خواهندگان آن منصب
 کوششها کردند و وسیلهها برانگیختند علو همت آن
 سید عالیشان از معامله دنیا طلبان پهلو تہی نموده
 بشیراز و بیضا رفته عزلت کزید تا برحمت ایزدی
 پیوست القصہ چند روز بصحبت ایشان فیض یاب
 شدم و مودت و عاطفتی تمام بین داشت

و حاجی نظام الدین علی انصاری اصفهانی نیز در
 آن امحال متوطن بود نزد من آمد و بباحثه شرح تجرید
 و استبصار حدیث پرداخت و در میانه الفت ۲ عظیمه
 پدید آمد و او بغایت حمیده خصال و عالی فطرت
 و از دنیا گذشته و جهان دیده بود و من حاشیه بر
 امور عامه شرح تجرید و رساله تحقیق غنا و رساله منطوق را
 در آنجا نوشته ام

CHAP. XIV.

حرکت از شیراز بیضا ذکر سید الافاضل سید
علی خان رفتن از بیضا باردگان شیراز

پس از شیراز بمکال بیضای فارس حرکت کردم
و در آن ۲ مکال در این زمان شهری نهانده اما
مشتمل است بر قرای معبوره بسیار و در خوشی
آب و هوا ممتاز است مکانهای بکیفیت و شکار
گاههای خوش دارد مدتی در آن حدود ماندم و در
آنجا بود سید فاضل ادیب حسیب جلیل نحریر صدر
الدین سید علی خان بن سید نظام الدین احمد
حسینی رحمه الله وی از احفاد استاد البشر امیر
غیاث الدین منصور شیرازی علیه الرحمه ۳ و فاضلی
جامع و در علوم ادبیه یکنه روزگار بود شعر عربی را
ببلاغت و متانتی که باید کفتی و صاحب دیوان

است Keene ۳   محل Sir W. O. ۲   بمحل Sir W. O. ۱

چرا کاردها از دست او نمی ستانند گفتند قوتش
 بحدیست که کار از دستش بیرون کردن بغایت
 مشکل است و چندین کس او را افکندند و خواستند
 که کار بگیرند عجز کرد و حالتی مشاهده شد که
 گفتند اگر کار بگیریم همین لحظه خواهد مرد پس
 او را وا گذاشتند و ۲ عجب تر این است که زخمی
 که صبح بر خود زند اگر دیگر باره بر همان موضع نزند
 بوقت عصر التیام مییابد پس متفحص حال او شدم
 بعد از سه روز در بیرون شهر کاردی بر پهلوی او
 رسیده احشای او قطع شد و ۳ بیفتاده جان تسلیم کرد

آنکه غم عشق کزیدند همه
 در کوی شهادت آرمیدند همه
 در معرکه دو کون فتح از عشقست
 با آنکه سپاه او شهیدند همه

۱ Sir W. O. وی

۲ Sir W. O. عجب

۳ Keen بیفتاد

CHAP. XIII.

ساحه غریبه

روزي در يکي از بقاع شريفه آن شهر نشسته بودم که حالي غريب مشاهده افتاد مردی را دیدم میرفت سراپا عریان و بهر دو دست خود کار داشت و بقوت تمام بر اندام خود میزد و خون از وی جاری بود زخه‌های کاری بیشمار بر تن و سر و روی خود داشت و همچنان در آن کار بود و هر زخم که بر خود میزد ظاهر امیشد که راحت و لذت می یابد و اصلاً سخنی نمیگفت از حال او پرسیدم گفتند اسمعیل نام دارد بکسی عاشق بود او وفات یافت چون این آگاه شد بیهوش شد چون بخود آمد مجنون شده بود جامه بر درید و کارها بگرفت و چند روز است که در این کار است گفتم

۱ باشد Keene

۲ لذتی Sir W. O.

آخر نه خطاب وي از اصحاب کمالست
 معیار کمال من و با من دکران را
 در پلهٔ میزان خود اندیشه و بالست
 این نامه نوشتم بشب هفتم شوال
 ماه این و هزار و صد و سی و دو بسالست

و در دار العلم شیراز بسیاری از مستعدان و اهل
 عرفان با من معاشر بودند که ذکر ایشان موجب
 اطناب عظیم است و هوای آن بلده با دماغ
 موافقت تمام دارد چنانکه هرچند کسی ابطالعه و فکر
 دقیق پردازد ملال حادث نمیشود و در آیام اقامت
 آنجا مطالعه و مباحثه بسیار کردم و آن مقدار از
 کتب مختلفه و فنون متنوعه بنظر تدقیق در آمد که
 احصای آن عسیر است و گاهی بکوشهای دلنشین و
 مکانهای خوش بفرج رفته با احباب صحبتهای بفیض
 میداشتم

امانه بزیبائی اباکار کهالست
 لفظش بصفایینه^۱ شاهد معنیست
 معنی ابشکوهیست که طغرای جلالست
 هر نکته^۲ سر بسته^۳ او نافه^۴ مشکست
 هر نقطه^۵ او شوختر از چشم غزالست
 فیض رقبش از تنق غیب سروشت
 مد قلمش در افق فضل هلالست
 صد بار ز سر تا سر دیوانش گذشتم
 لیلست که سر تا بقدم غنج و دلالت
 در یوزه کر رشحه^۶ اویند حریفان
 الحق رک^۲ او بر قلمش بحر نوالست
 استاد سخن کرچه جمالست ولیکن
 تکمیل همان طرز و روش کار کهالست
 تحقیق در اقوال دو استاد حزین را
 این است که کفتم و جز این محض جدالست
 رای همه این^۳ بوده که خلاق معانی

۱ Sir W. O. بشکوه است

۲ Keene ابر

۳ Sir W. O. بود

آن هر دو بفضل آیت و ابرهان و بلاغت
 در حمله^۲ آن هر دو پیریزاده خیالست
 غرائی هر مطلعشان مهر سپهریست
 سیرابی هر مصرعشان تیغ مثالست
 شعر شعرائی که^۳ قریبند بایشان
 نسبت بکهر سنجی آن هر دو سفالست
 در چنگ دبیران قوی^۴ پنجه قلمها
 پر پیچ و خم از خلت آن هر دو چو نالست
 جمع آنها اتقان بلطافت که نبوده
 پیش دمشان غاشیه بر دوش شمالست
 هر صفحه ز مشکین رقم آن دو کهرسنج
 چون عارض خوبان همه خط و همه خالست
 اما چو کسی دیده^۵ انصاف کشاید
 این مطلع من آینه^۶ شاهد حالست
 در شعر جمال ارچه جمالی بکمالست

۱ Sir W. O. برهان بلاغت

۲ In both Mss. پیریزاد

۳ Sir W. O. قرین آید

۴ Sir W. O. بیخته

۵ Sir W. O. صفحه^۶ مشکین

بکشودم و بر خواندم و اسنچیده و دیدم
 کز بنده^۲ رهی حاصل آن نامه سؤالست
 کامروز درین ناحیه عاشق سخنانرا
 غوغا بسر شعر جمالست و کمالست
 القصه درین مسئله یاران دو کروهند
 در حجت ترجیح یکی زین دو جدالست
 این شعر پدر آورد آن شعر پسررا
 یکسو نشد این مشغله امروز دو سالست
 راضی شده اند آنها یاران مجادل
 کز کلک تو حکمی که رسد وحی مثالست
 بکشاد پی پاسخ سنجیده پر خویش
 سیرغ خیالم که سپهرش ته^۳ بالست
^۳ مجموعه^۴ آن هر دو بدقت نکرستم
 کر معجزه^۴ گفتن نتوان سحر حلالست
 دیدم که دوات و قلم آن دو شهنشاه
 در میلکت شوکتشان کوس و دوالست

۱ سنجیدم Sir W. O.

۲ Sir W. O. رخ

۳ Sir W. O. مجموع

۴ Sir W. O. معجز

مصادقت و مکاتبات مفتوح داشت و بسیاری از اشعار فقیر را جمع نموده بود
 وقتی در اصفهان مکتوبی از وی رسید و در ضمن آن سوال از جمال الدین عبد الرزاق اصفهانی و پسرش کمال الدین اسمعیل نموده و خواهش محاکمه در شعر ایشان که آیا سخن کدام یک رجحان دارد فرموده و در آن مکتوب مسطور بود که در میان جمعی بر سر این ترجیح مکابره است و طرفین رضا بمحاکمه^۲ تو داده فقیر جواب او نوشته این قطعه منظوم و در مراسله مندرج ساخته باو فرستادم

مثنوی

دوش از بر یاری که دلم شیفته^۱ اوست
 وز شرح کمال خردش ناطقه لالست
 آمد ابرم قاصد فرخنده سروشی
 با نامه^۲ عذبی که مکر آب زلالست
 نثرش نتوان گفت که سلکیست ز کوه
 هر سطر از آن در^۳ نظرم^۳ عقده^۴ لالست

۱ Keene سیرم

۲ Sir W. O. نظر عقد

۳ Keene عقد

گذشتن از سراب دهر دامن چیدنی دارد
ز آب هفت دریا تر نکرد پشت پای من

در نظم اشعار شکیب تخلص اوست

دیگر سید السادات والافاضل میرزا مهدی انسابه
بود منصب شیخ الاسلامی بایشان مرجوع شد و
بغایت جلیل القدر و سلسله^۱ ایشان در آن بلده
بجلالت حسب و نسب مشهور اند با فقیر محبت و
الفتی تمام داشت و اولاد و احفاد آن سلسله همه از
مستعدان و معاشران من بودند و آن سید عالیشان نیز
در فتنه^۲ شیراز بدرجه شهادت فایز گردید

دیگر از مستعدان سکنه شیراز که با من^۳ انس تمام
داشت میرزا ابو طالب^۴ شولستانی بود سلیقه درست
و اخلاق ستوده داشت بصحبت مستعدان و مذاکره
علوم و عبادات میگذرانید و بعد از حرکت فقیر از
آن ولایت باصفهان تا در حیات بود همیشه ابواب

۱ نسابه^۱ Sir W. O.

۲ شیرازی Sir W. O.

۳ انسی Sir W. O.

۴ شولستانی Sir W. O. and Keene

مولانا محمد علی مشهور بسکاکي بود موحدی دانشمند و مدرس مدارس شیراز و در فنون علوم مهارت داشت و از تلامذه مولانا شاه محمد و آخوند مسیحایی^۲ فسائی و دیگران بود نسبت ارادت بسلسله مشایخ درست نموده در لباس ایشان میزیست بغایت عالی فطرت و صافی طوئیت و خسته اخلاق بود و قبولی عظیم در دلها داشت پیوسته دوستی و مصاحبت با فقیر می نمود تا آنکه در استیلائی افغانه بشیراز درجه شهادت یافت شعر بغایت نیکو کفئی این چند بیت ثبت شد

دو عالم را جزای قاتل من ده خدای من
 که بس باشد همین ذوق شهادت خونبهای من
 بدن مصر و هوا فرعون و همان نفس و من موسی
 خیال و وهمها سحر و دلیل من عصای من
 چو نفی نفی اثباتست از مردن نمی ترسم
 بقای من چو شمع گشته باشد در فزای من

---

۱ علم Sir W. O.

۲ Keene فسائی

شیرازی علیه الرحمه بود وی از فحول علما و تلمیذ
فاضل عارف مولانا محمد محسن کاشانی رحمه الله بود
بخدمت ایشان رفته مدتی باستفاده حدیث و معارف
دیگر گذشت و بعد از گذراندن کتاب وافی که از
مصنفات ملا محسن مرحوم است اجازتی مفصله بجهت
فقیر مرقوم فرموده بود تا آنکه در سن کهولت در
گذشت

دیگر از افاضل آن دیار عارف معارف مولانا محمد
باقر مشهور بصوفی بود بغایت دانشمند و عرفانی بکمال
داشت در خدمت ایشان کتاب تلویحات شیخ اشراق
و قدری از قانون خوانده ام هم در آن بدده بعالم
بقا پیوست

دیگر از اعلام آن مقام شیخ محمد امین شیرازی بود
بحلیه علم و سداد آراسته مکرر با ایشان صحبت
داشته ام بعد از افاضل مذکوره در حیات بود و در
گذشت

دیگر از افاضل و معارف آن شهر جامع ۲ الفضايل

نمودم تا آنکه ببلده فسا رفته برحمت ایزدی پیوست
 و الحق از نحاریر فضایی عالیشان بود فکری رسا و
 اسلیقه مستقیم و طبعی شکفته داشت در شعر ۲ عربی
 و فارسی و معاً و منشآت عربی و فارسی نهایت
 قدرت یافته بود قصاید عربی در مدح امیر المومنین
 علیه السلام دارد و بغایت بلیغ گفته و در فارسی اشعار
 ۳ شایسته شوخ دارد معنی تخلص ایشان است

شد کرم ۴ به جگر سوزیم آن رند شرابی
 مستیش بر آن داشت که کردید کبابی
 از تربیت آب حیات کل رویش
 فرداست که آن سبب ذقن کشته کلابی

دیگر از مشاهیر فضایی آن ۶ بلده مولانا لطف الله

۱ طبعی مستقیم و شکفته Sir W. O.

۲ فارسی و عربی نهایت بلاغت و ابیات غرا Keene

۳ Omitted in Sir W. O.'s.

در مدح &c.

۴ Wanting in both Mss.

۵ Both Mss.

۶ Sir W. O. حیای

اکابر عرفا نموده اکثر ممالک عالم را دیده بود و در تحصیل مراتب عالیه و تکمیل نفس ریاضتها کشیده بهشایخ و اولیا اخلاصی عظیم داشت و بغایت ستوده اخلاق و کریم الذات بود قریب بیکصد و سی سال عمر یافت و همه را صرف نشر علم و حق طلبی و خیر خواهی عباد نمود و چند رساله در حدیث و حکم و تصوف از مصنفات اوست تا آنکه بعد از چندی از ورود فقیر بان بلده رحلت کرد

دیگر از افاضل آن شهر مولانای محقق جامع المعقول و المنقول آخوند مسیحایی فسوی علیه الرحمه بود و بتدریس اشتغال داشت وی اعظم تلامذه آقا حسین خوانساری و قدوة فضایی عهد و بحدت ذهن و حسن سلیقه و بتجرد در جمیع علوم اشتهار داشت و منصب شیخ الاسلامی فارس بخدمتش مرجوع و مدرسش مجمع طلبه آفاق بود مدتی در خدمت ایشان بذاکره و مباحثه پرداختم و طبیعیات شفا و الهیات شرح اشارات و حواشی قدیمه و جدیده و غیر آن استفاده

۱ Omitted in Sir W. O.'s.

۲ Sir W. O. طبیعات

قوت و لطافت چندان نیست اما باعتماد است و
 بغایت معبور و موفور النعم معابد و مدارس و بقاع
 الخیر در آن بسیار و کوشه‌های بکیفیت دل نشین
 دارد و شیخ سعدی شیرازی^۱ فرموده

اگر مصر و شام است اگر بر و بحر
 همه روستاق است شیراز شهر

بالجمله مولانای اعظم استاد العلماء مولانا شاه محمد
 شیرازی رحمه الله در آن شهر بود بسیاع کتاب
 اصول کافی در مدرس ایشان مشغول شدم و اکثر
 اوقات شبانه روزی در خدمت^۲ او استفادہ میکردم
 و نسبت بمن اشفاقی عظیم داشت فاضل مذکور از
 نوادر روزگار بود هتتبعی عظیم و حفظی قوی و عمری
 طویل داشت ادراک صحبت بسیاری از علما و

^۱ Omitted in Keene's.

^۲ Sir W. O. روستائست و

^۳ Sir W. O. از شبانروزی

^۴ Sir W. O. ایشان

^۵ Sir W. O. تهتعی

CHAP. XII.

حرکت راقم حروف از اصفهان بدار الفضل
شیراز ذکر بعض دیگر از اساتید اعلام و
افاضل کرام

پس بتقریب نهضت چند کس از دوستان و
یاران^۲ آزاد^۱ بصوب دار الافاضل شیراز مرا هم شوق
دیدن آن بلده^۳ کریبان گیر شده بعد از التماس
اجازت از والدین^۳ روانه^۳ آنصوب شدم و بآن بلده
رسیده صحبت افاضل و اعیان و مستعدان آنجا در
یافتم و بآن سرزمین مرا انسی و الفتی پدید آمد
و تا بوده ام وقت من خوش بوده

دار الہلک شیراز از بلاد معتبره^۴ فارس و تا بوده
چه در اسلام و چه پیش از اسلام صحیح و مسکن
افاضل و مویدان بوده اگرچه در آب و هوای آن

۱ اسانید Keene

۲ ارادہ Sir W. O.

۳ راویہ Keene

در حیات بود فقیر بذوق سخن سنجی او شعر بسیاری
میگفتم و او را با من عظیم الفتی بود و این رباعی
از ایشان است

رباعی

عمری بره^۱ وفا نشستیم عبث
دل جز تو بدیکری انبستیم عبث
در کوی تو قرب هر سکی پیش از ماست
ما اینهمه استخوان شکستیم عبث

تا آنکه در شباب باصفهان در گذشت و داغ
فراق بر دل احباب گذاشت اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ
وَأَجْعَلْهُ عِنْدَكَ فِي أَعْلَىٰ عِلِّيِّينَ

۱ به بستیم Sir W. O.

۲ با Sir W. O.

عالم شعر فارسی چنانچه باید میرسید و حق سخن^۲ او را
 ادآ میتوانستی کرد و دیگری را تا این زمان در پایه^۴
 او ندیده ام وی میر عبد الغنی تفرشی است از
 احفاد فاضل مرحوم میر عبد الغنی تفرشی تلمیذ میرزا
 ابراهیم همدانی مشهور که در عهد شاه عباس ماضی
 از مستعدان بوده و در گذشته بالجمله این میر عبد
 الغنی که از دوستان و معاشران فقیر بود بمضمون
 الولد الحر یقتدی بآباء الغر باوصاف کلمات
 آراسته سلیقه^۶ در نهایت استقامت و^۳ فطرتی بغایت
 عالی داشت اکثر متداولات علیه را طی نموده در
 شعور و ذکا و ذوق و وجدان آیتی بود^۴ اگرچه شعر
 بسیار کم کفتی^۵ چنانچه مجموع افکار ابکارش بیکصد
 بیت نرسد اما چنانکه باید کفتی ممانت و حلاوت و
^۶ کیفیت سخنش را نسبتی^۷ باشعار همکنان نبود و در نکته
 پروری و^۸ درد سخن رسی نظیر او را ندیده ام تا وی

۱ Keene چنانکه   ۲ Keene سنجی   ۳ Sir W. O. فقرتی

۴ Sir W. O. اگر   ۵ Keene چنانکه   ۶ Keene کیفیت

۷ Keene با همکنان   ۸ Sir W. O. در سخن

CHAP. XI.

تدوین دیوان اشعار ذکر خلاصهٔ ادوار میر

عبد الغنی مرحوم

در اثناي آن آزار چون معطل مانده بودم شعر بسیاری گفتم و قدرت بر نوشتن نداشتم دیگران مینوشتند و آن اشعار را الحق آوردی و اثری دیگر است پس اشعاری که از بدایت تا آن اوان جمع آمده بود فراهم آورده دیوانی مرتب شد مشتمل بر قصاید و مثنوی و غزلیات و رباعیات و تخمیناً هفت هشت هزار بیت و آن اول دیوان این خاکسار است و در میانهٔ مستعدان متداول شد و رغبت بگفتن و صحبت شعر افزونی گرفت و شعر درست مستحسن را در مذاق من طرفه تأثیری بود

و از آن همه موزونان و سخنوران که صحبت ایشان در یافته ام يك کس را دیده ام که بجمیع اطوار و

چوب چینی کردند و بر من بسبب هجوم هموم و احزان دشوار بود از جمله اطبا میرزا شریف خلف حکیم جلال الدین مشهور که از حدّاق اطبا و بحلیه احلم و صلاح آراستگی داشت تعهد معالجه بتدبیرات دیگر نمود و مشغول شد دو سه روز چون بر این بگذشت طبیب مزبور خود بهمان آزار مبتلا شده بر بستر افتاد و من در آن حال غزلی گفتم که مطلع آن این است

مطلع غزل

بجرم عشق اگر کشتی مرا مهنون احسانم
کنده زاهد بیدرد یا رب چیست حیرانم

و از این غزل است

کتاب عشق لوح دل بود در مکتب هستی
نکو کردی بسطرتن کشیدی خط بطلانم

پس از دو ماه حقّ تعالی از آن وجع مزمن
شفا بخشید و باز بتعلیم پرداختم

بباغي رفتم مولانا علي کوساري اصفهاني خطاط مشهور
 که جامع کمالات صوري و معنوي و نادره^۱ روزگار
 بود و در حسن اصوت و سرآيدن نغمه اش^۲ ثاني
 معجزه داودي حاضر بود نیم شب پرده ساز کرده
 نخست اين بيت خواندن گرفت

امشب بيا تا در چمن سازيم پر پيمانه را
 تو شمع و گل را داغ کن من بلبل و پروانه را

اين سوخته را حالي پيش آمد که تقريبي نيست
 هزار بار کالبد عنصري را سلطان روح تهی ساخته باشد
 و تا صبح ترانه^۳ او هيمن بيت بود ميگفت و خاموش
 ميشد و پس از لحظه^۳ همان سرآيدن ميگرفت
 پس از چندي مرا عارضه^۴ صعب پيش آمد شبی
 وجعي در مفاصل پديد آمد و صبح شدت نموده تمام
 مفاصل^۴ بدن را فرو گرفت و از حرکت باز ماندم
 جمعي از اطبا بمعالجه آمدند و تجویز تعريق و آشامیدن

۱ صورت Keene

۲ تالي Keene

۳ هيمن Keene

۴ بدن مرا Keene

در خرمن صد زاهد عاقل زند آتش
این داغ که ما بر دل دیوانه نهادیم

عندلیب دل شوریدهٔ حال بکلبانک بلند این پردهٔ
سراییدن گرفت

فاش می‌گویم و از گفتهٔ خود دلشادم
بندهٔ عشقم و از هر دو جهان آزادم
نیست بر لوح دلم جز الف قامت یار
چکنم حرف ^۲ ذکر یاد نداد استادم

طرفه تر آنکه دل افتادگان و خاک نشینان آن سر
کوی از چند و چون بیرون بود و این بیت ورد
زبان من

ای کل نه همین معرکهٔ من بتو کرم است
هنگامهٔ صد سوخته خرمن بتو کرم است
شبی با جمعی از یاران موافق و دوستان صادق

CHAP. X.

سانحه انجذاب نفسانی سانحه احسانی

و در آن ایام از حوادث و واردات غریبه جذبه^۱
 حسنی و شیوه^۲ زیبا شمایی بود که دل را شیفته
 ساخت

بنمودمی نشانی ز جمال دوست لیکن

دو جهان بهم بر آید سر شور و شر ندارم

زاویه نشینان کاخ دماغ را طرفه شوری در افتاد و از
 دل بیقرار فتنه و آشوبی بر خاست

ما درس سحر در سر میخانه نهادیم

اوقات دعا در ره^۳ جانانه نهادیم

---

۱ Sir W. O. ارادات

یافتم غبارت و تصلب ایشان را در جهل پایانی
نیست

و همچنین باختلافات مذهب اسلام پرداختم و
کتاب هر فرقه و سخنان هر یک را بی بردم و منصفانه و
مشفقانه ملاحظه کردم و از هر فرقه هر جا کسی مییافتم
که ربطی بذهب خود داشت با او صحبت میداشتم
و استعلام مقاصد و سخنان او مینمودم و در این وادی
مرا با ارباب آراء^۱ مختلفه آن مقدار گفت و شنود
رویداده که^۲ خدا داند و در ضمن این مشاغل
کتاب متداوله را درس میگفتم و حواشی و تعلیقات
مینوشتم و بتقریبات رسایل^۳ منفرد^۴ در تحقیقات مختلفه
تحریر مینمودم و اکثر را اول بنظر فضایی آن فن
رسانیده اطمینان حاصل میکردم و همه مورد تحسین
ایشان میشد و از برکت تأیید الهی تا این زمان
هرگز نشد که در موضعی از مصنفات من سقعی و
خطایی ظاهر شود و من الله التَّائیدُ وَبِهِ الْاِعْتِصَامُ

۱ شنودی Sir W. O.

۲ خدای Sir W. O.

۳ منفرد^۴ Keene منفرد^۵ Sir W. O.

۴ Omitted in Keene's Ms.

صحت مرا مغتنم شرد و پس از چندی که از صفات و انصاف من آگاه شد اخلاص و محبتی استوار پیدا کرد و من انجیل از او آموختم و بشروح آن بی بردم و تحقیق عقاید و فروع ایشان بواقعی نمودم و بسیاری از کتب ایشان را مطالعه کردم و او نیز گاهی از من تحقیقات مینمود و مکرر بتقریرات مختلفه حقیقت اسلام را بر او تمام کردم و او را سخنی نماند و ملزم شد لیکن توفیق هدایت بظاهر در نیافت تا وفات کرد

و در میان یهود سکنه اصفهان که از عهد موسی علیه السلام بزعم خود ساکن آن شهر اند^۲ برشعیب نام اعلم ایشان بود او را مطین ساختم و^۳ مکرر پوشیده بمنزل او رفتم و او را بمنزل خود آوردم و از او تورات بیاموختم و ترجمه^۴ آن را نویسانیدم و از حقیقت آنچه در دست ایشان است آگاه شدم لیکن آن طبقه را بغایت عدیم الشعور و از تمیز و فکر بیگانه

سخن نماند^۱ Keene ۱

شعیب^۲ Keene ۲

^۳ These words as far as خود are wanting in Keene's Ms.

CHAP. IX.

استعلام و توغل راقم در حقایق ادیان مختلفه و
 آرای متخالفه تأیید غریب

پس شوق باطلاع بر مسایل و حقایق ادیان مختلفه
 و اصحاب ملل پدید آمد و با علمای طبقه^۱ نصاری
 و پادریان ایشان که در اصفهان جمعی کثیر بودند
 آشنا^۲ و مختلط شدم و مقدار دانش هر یک آزمودم
 یکی^۳ از میان ایشان امتیاز داشت و او را خلیفه^۴
 آوانوس گفتندی عربی و فارسی نیکو دانستی و بمنطق
 و هیأت و هندسه مربوط بود و بعض کتب اسلامی
 نیز بمطالعه اش رسیده بود و شوقی بتحقیق بعض
 مطالب داشت و از خوف و عدم التفات علمای
 اسلام بآن طبقه از مقصود خود باز مانده بود

۱ Keene مخالفه

۲ These two words Keene's Ms. omits.

۳ Keene has در

۴ Sir W. O. ادنوس

اواسط حکمت نادره^۱ زمان بود رفته مدتی بتحصیل و
 تنقیح رسایل هیئات و شرح تذکره و تحریر اقلیدس
 و تحریر امجستی و قوانین حسابه پرداختم و فاضل
 مذکور تازه سال قبل از این در حیات بود و رحلت
 نبود

---

۱ Keene مجسطی

دانشیند معمر بود و به‌علاجہ مرضی و تعلیم اکثر
 اطبای آن شهر می پرداخت استفاده نمود شی
 بمطالعه مشغول بودم وقت سحر والد علامه رحمه الله
 نزد من آمده بنشست در اطراف من کتابهای طب
 بود و بآنها مشغول بودم چون سوال نموده معلوم شد
 که بآن فن ۲ فرورفته ام مرا از آن همه اهتمام و غور
 در آن منع فرموده گفت اگر کسی را اعتماد بفرصت
 باشد آنچه طلبد رواست اما ترا آن یقین و اعتماد
 بطول مدت عمر از کجا حاصل آمده من می بینم که
 نفس تو بدن ترا میخورد و میگذارد چنانکه شمشیر تیز
 نیام خود را میخورد و ۳ شخص چنین طویل العمر نتواند
 بود پس در آنچه اهم است بکوش این بکفت ۴ و
 بگریست و مرا نوازش و دعا نموده بر خاست
 پس از چندی بخدمت فاضل محقق میرزا محمد
 طاهر خلف میرزا ابو الحسن ۵ قاینی که در ریاضیات و

---

 ۱ آمد و Sir W. O.

۲ مشغولم Keene

۳ Keene چنین شخص ۴ These two words are omitted in Keene's.

۵ قانی Sir W. O.

جمال الدین محمد خوانساری ولد اکبر علامی آقا حسین طاب ثراه بود و از غایت اشتها بی نیاز از توصیف است فقیر اگرچه بسعدت استفاده از ایشان نرسیده ام لیکن مکرر شرف حضور مجلس ایشان در ایافته در سن کهولت باصفهان رحلت نمود و در جوار والد خود مدفون گردید روزگاری بافاده و عزت و احتشام گذرانیده بغایت مقدس و حیده خصال بود دیگر از علمای عالیشان آخوند^۲ مولانا محمد کیلانی مشهور بسراب بود وی از مجتهدین عصر و صاحب ورع و زهد تمام و مدتها بود که در اصفهان متوطن شده بافاده مشغول و روزگاری مهیا داشت با والد مرحوم ایشانرا الفت و صداقتی خاص بود مکرر فقیر بخدمت ایشان رسیده و تحقیق مسایل نموده در کبر سن رحلت نمود و در آن بلده مدفون شد

و در آن اوان فقیررا بتحصیل علم طب میل افتاد قدری از کلیات قانون و بعض مقاصد آن فن را نزد جالینوس الزمان حکیم مسیحایی مشهور که طبیبی

۱ یافت Sir W. O.

۲ مولانای Sir W. O.

پس بخدمت سید المتبحرین امیر سید حسن طالقانی
 رحمه الله که از اعظم علما و اکابر عارفان بود رسیدم
 کتاب افصوص الحکم شیخ عربی مباحثه میفرمود با استفاده
 مشغول شدم و شرح هیاکل النور نیز در خدمت
 ایشان خواندم شفقتی عظیم بمن داشت در هیچ فنی
 از علوم نبود که استحضارش بکمال نباشد مسایل حکمت را
 با مشاهدات صوفیه انطباق داده علوی عظیم در اظهار
 مراتب^۲ توحید داشت قوت تقریر و مباحثه اش
 بیثابه بود که احدی از اصحاب جدل را نزد او
 یارای سخن گفتن نبود و اخلاص و استفاده^۱ فقیر و
 شفقت ایشان استوار بود تا در اصفهان رحلت نمود
 بعض طلبه ظاهر وی را نیز غایبانه بعقاید غیر مستفاده از
 شرع اقدس^۳ نسبت میدادند

وَالنَّاسُ اَعْدَاءُ مَا جَهِلُوا

و از افاضل روزگار در آن بلده مرحوم مغفور آقا

۱ Sir W. O. فضوض ۲ Sir W. O. توحید ثلثه ۳ In Keene's omitted.

طاهر اصفهانی که محدث و فقیه زمان بود کتاب استبصار شیخ طوسی و شرح لعمه دمشقیه قرائت کردم در آن زمان صیت دانش قدوة الحکماء شیخ عنایت الله کیلانی رحمه الله که در اصفهان بافاده مشغول بود و با والد مرحوم دوستی داشت مرا خواهان استفاده ساخت در خدمت ایشان منطق تجرید که از نفایس کتب منطق است با کتاب نجات شیخ الرئیس شروع نموده بانجام رسانیدم و تا آن حکیم دانشمند در اصفهان بود نسبت استفاده در میان بود پس عازم کیلان شده در قزوین رحلت کرد وی از تلامذه میر قوام الدین حکیم مشهور و در حکایات و سایر فنون استاد و حادی ماثر حکما بود در تحصیل مراتب عالیه ریاضات عظیمه کشیده^۲ ذوقی عجب و ملکه قوی داشت فقهای ظاهر چون مورد التفاتش نبودند چنانچه رسم^۳ ایشان است نسبتش بعقاید حکما و انحراف از شریعت مقدسه میدادند وحاشاه عن الانحراف

۱ رحمة الله علیه Sir W. O.

۲ Sir W. O. عظیم ذوقی

۳ Sir W. O. انسانست

CHAP. VIII.

مراجعت باصفهان ذکر بعضی از افاضل

اسانید اعلام

بالجملة والد مرحوم بعد از دیدن یاران و تنسیق
 ۱ اراضی املاک موروثی^۲ که وجه معاش بدان بود عازم
 معاودت باصفهان شدند و در خدمت فیض^۳ مآب^۴ بودم
 و در عرض راه رساله تشریح الافلاک و چند^۵ ذخیره در
 هیأت تعلیم فرمودند تا باصفهان رسیده در آن^۶ بلده باز
 بشوقی تمام و جدی موفور بذاکره و مباحثه مشغول
 شدم و روزگاری بجمعیت و آرام داشتم و در مدرس
 فاضل تحریر میرزا کمال الدین^۷ حسین فسوی با استفاد
 تفسیر بیضاوی و جامع الجوامع طبرسی و امور عامه
 شرح تجرید پرداختم و نزد مولانای فاضل حاجی محمد

۱ Sir W. O. قلیل

۲ omitted in Keene's. که—بود

۳ Keene has یاب

۴ Keene و چیزه

۵ Sir W. O. محمد

بحر خزر واقع شده اغلب اینست که پس از قرنی بسبب عفونت هوای دریا علت وبا کم یا بیش در آن بلاد سرایت نموده جمعی تلف میشوند و رطوبت هوایش نیز چون ۲ زیاد است بنوعیکه شب از کثرت شب‌نم خوابیدن زیر آسمان دشوار است بسا باشد که بطبع مردم بیکانه زیاد ملایمت نکند

۱ شد Sir W. O.

۲ زیاد Sir W. O.

گونه حاجت بخارج نیست و آنچه در اکثر ممالک حاصل و مهیا نتواند شد آنجا میسر و سهل الحصول و بیقدر و بهاست در اکثر بیشه‌های آن از تراحم اشجار^۱ محال عبور طیور و وحوش نیست و قوت نامیه بحدیست که یکقطعه سنک در کوهسار و کف خاک در صحرای آن که ساده از کل و گیاه و اشجار باشد نتوان یافت و از کثرت درختان بی خزان چون شمشاد و آزاد و نارنج و ترنج و امثال ذلک همیشه کوه و صحرا زمردی^۲ فانیست و شوارع بلاد و هفتاباش با وجود ازدحام پیاده و سوار همیشه پر کل و گیاه کثرت مکانهای خوش و شکارگاهش از تعداد بیرون و اقسام صید بری و بحری آن از حوصله شمار افزونست مردمش بوفور ذکا و هنر مشهور و به پرهیزکاری و غریب پروری معروف اند همیشه آندیار مشحون بدانشدان و اعلام روزگار بوده اما چون قریب بساحل

۱ تراحم Sir W. O.

۲ مجال Sir W. O.

۳ کفی Sir W. O.

۴ قامت Sir W. O.

۵ فضایش Sir W. O.

۶ ازدحام Sir W. O.

CHAP. VII.

ذکر شبه از احوال مملکت کیلان

مجموع ولایات کیلان خاصه بلده لاهجان در سبزی و خرمی و معموری و وفور کل و لاله و کثرت میاه و انهار و تشابک اشجار و اثمار گرم سیری و سرد سیری در ربع مسکون بی عدیل و نظیر است عالیست جدا که مشابه آن ایافت نشود شهرهای معتبره معموره و عمارات عالیه مزینه و قلاع متینه دارد و از قدیم الایام باز همیشه معمور و مسکن سلاطین ذی شوکت بوده اغلب در میانه سه پادشاه صاحب دستکاه انقسام داشته هوایی در غایت رطوبت و اعتدال دارد و حسن معیشت و تنعم خلقش بدرجه کمال و از اکثر ممالک عالم ممتاز است در جمیع ماکولات و اقسام ملبوسات و اصناف ضروریات آن ملک را هیچ

آنجا بسر رفت و جمعیتی تمام داشتند و والد مرحوم
 بمذاکره و مباحثه مشغول بودند و در آن مجلس از
 مستفیدان بودم و باشارت والد رساله خلاصه الحساب را
 در خدمت عم مرحوم استفاده نمودم و گاهی بمواضع
 دلکشا و منزهات آن ولایت بسیر و تفرج رفته مکانهای
 دلکش بنظر میرسید و صحبتهای خوش روی میداد

---

† This Accusative postposition is wanting in Keene's Ms.

شریفه دارد چون شمع ایقین در عقاید دینیه و جمال
 الصالحین در اعمال و رساله^۲ بقیه و غیر آن
 دیگر از افاضل حاجی محمد شریف بود هم در آن
 بلده بخدمت ایشان رسیده ام حاوی فنون و مشربی
 بغایت صافی و ذوقی کامل داشت دیگر از افاضل
 سید العلماء میر محمد ابراهیم قزوینیست جامع معقول
 و منقول و از اتقیا بود در دار السلطنت قزوین ایشانرا
 دیده ام دیگر سید الافاضل^۳ میرزا قوام الدین محمد
 سیفی قزوینیست فاضلی نحریر خاصه در فنون منقوله
 امام بود شعر عربی و فارسی نیکو کفّتی و بغایت
 ستوده خصال بود همدراّن بلده ادراک صحبت ایشان
 نموده ام و این هر دو سید عالیشان تا چند سال قبل
 از این در حیات بودند و در گذشتند
^۴ بالجمله چون وصول بلاهجان روی داد در منازل
 قدیمه نزول و بخدمت عم عالیقدر و سایر افاضل و
 اعیان و مستعدان آن دیار رسیدم قریب بیگسال در

---

 ۱ Sir W. O. ایقین

۲ Sir W. O. بقیه

۳ Sir W. O. میر

۴ Sir W. O. بانجمله

CHAP. VI.

نهضت راقم در خدمت والد مرحوم از اصفهان
بکیلان و ذکر معدودی از افاضل معاصرین رحیم
الله و ورود بلاهجان

مجبلاً والد مرحوم را بشوق ملاقات برادر و ذوی
الارحام اراده رفتن بلاهجان از خاطر سر بر زد و مرا
همراه گرفته بانصوب نهضت نمودند و در هر منزل بعد
از نزول الهیات شرح تجرید و زبدة الاصول را
در خدمت ایشان میخواندم
و از افاضل و اعلام که در آن سفر ملاقات شده
فاضل محقق میرزا حسن خلف مرحوم مولانا عبد
الرزاق لاهیجیست در دار الهمنین قم که موطنش بود
در سن کهولت و اواخر حیات سعادت خدمت
ایشان یافته ام در علم و تقوی آیتی بود مصنفات

بِرَجَائِی چَنك و نای و نای آواز زانست و زغن
 بَنُوا قُصُورًا وَفِي تَحْتِ الثَّرَي سَكَنُوا
 مَا بَالُ مُلْكِهِمْ يَحْوِيهِمُ الْكَفَنُ

و هنوز هم که خرابی آن مصر جامع بنصاب کمال
 رسیده بهترین معبورهایی عالمست کسی که اوضاع
 سابقه آنرا مشاهده نکرده باشد چون بان دیار در
 آید چنان پندارد که چیزی اکاسته نشده و اگر طغیان
 تعدی و نیران ظلم عاملان اندک پستی گیرد بکتر
 مدتی برونق و ۲ حالت نخستین باز آید و از اطراف
 جهان محط رحال رجال شود عمرها الله تعالی بالعدل
 والانصاف

کاشته نشد Sir W. O. ۱

حال Sir W. O. ۲

بازاریگان او خردمند
 هم عقده کشای و هم رصد بند
 اوباش مجسطی آفرینند
 اطفال شفا در آستینند
 انهار بهشت اگر چهار است
 خلدیست که نهر او هزار است

تا آنکه از آسیب عین الکیال و حادثه روزگار بآن
 مصر اعظم از خرابی و ویرانی و پراکندگی ساکنان
 و دودمانهای قدیم رسید آنچه رسید

شعر

وَلَا بُدَّ أَنْ تَلْقَاكَ يَوْمًا مَنِيَّةً
 سَوَاءٌ عَلَيْهَا أَنْ تَجُورَ وَتَعْدِلَ

از روی یار خرکمی ایوان همی بینم تهمی
 وز قد آن سرو سهی خالی همی بینم چمن
 بر جای رطل و جام می اکوران نهادستند پی

اچه شرق و چه غرب را در او جاي
 يك كوچه گرفته هر دو ماواي
 از غایت بسط آن معظم
 صد وقت در او شود بيكدم
 يك خانه طلوع بامداد است
 يك كوچه شب سپاه زاد است
 صد بار ۲ بر اوج سر كشد مهر
 كش جاي دكر نهان بود چهر
 زآن آب و هوا تبارك الله
 كافشانده ۵ اوست جان ۳ آگاه
 فطرت كل كس ۴ مبيوي خارش
 ادراك كياه كشت زارش
 بر دركه اين جهان حكمت
 يونان باشد كدائي فطرت
 هر كوچه معلمي ستاده
 هر كام فلاطني فتاده

۱ This couplet is wanting in Sir W. O.'s.

۲ Sir W. O. باوج

۳ Sir W. O. آكه

۴ Sir W. O. بدي

مرضیات آراسته مدارس و معابد بیشمارش طول لیالی
 و ایام بریاضت و عبادت سعادت مندان^۱ و حق
 طلبان^۲ معموره و ببرکت معدلت سلاطین هوشمند دین
 پرور و مائر علماء و اکابر فیض کستر در طبایع قاطبه
 عوامش مراسم و قوانین ستوده و روشهای پسندیده
^۳منتطج و معمول و امور مکروهه و اعمال مذمومه
 بغایت نادر و مستور بود حکیم شفائی شاعر مشهور
 در یکی از مثنویات خود بقدر وسع توصیف آن
 نموده و گفته

مثنوی

کردون پدر است و مادر ارگان
 فرزند به از پدر^۲ صفهان
 محکم چو بنای دوستداری
 در کنکره اش فلک حصاری
 پر پیچ و خمست از آن حصارش
 کاندرا شکست روزگارش

اصفهان—منتطج—معمور Keene^۲ دین طلبان Sir W. O.^۱

بآن اکوارائی و شهری بآن شکوه و رونق و لطافت و نراحت و کثرت عبارات عالیه و آثار قدیمه و جدیده و انبوهی ناز و نعمت در ربع مسکون نشان نداده اند همانا^۳ ترتیب و تکمیل نفوس و ایدان انسانیه از تاثیرات آن سرزمین است همیشه منشائی افاضل و اکابر و مستعدان و هنرمندان بوده و هر قدر در^۴ توصیف خصایص جمیله آن کوشیده شود هنوز ناکفته بماند اگر هوشمند جهاننیده آفاق گردیده بآن بلده رسیدی و اقامت نموده عمر و فرصت یافتی هر آینه بخصوصیات و جهات امتیاز آن بر کل جهان آگاه کشتی حسن معیشت در آن برای فقیر و غنی و مسافر و مجاور یکسان و تحصیل هر کمالی و هر گونه نعمتی میسر و آسان اهالی آن از هر طبقه بفراسط و ذکا و مردی و مردمی و مروت آشنا جمهور خلقش بحلیه حیا و عفاف و رغبت بطاعات و

ترتیب Sir W. O. ^۳ لطافت Sir W. O. ^۲ کوارانی Keene ^۱

توصیف اختصاص Sir W. O. توصیف و خصایص Keene ^۴

حیده

^۵ Omitted in Keene's.

CHAP. V.

توصیف اصفهان یا ذکر شبهه از محاسن
دار السلطنت اصفهان

و در اصفهان آنقدر از افاضل و مستعدان بودند
که اگر استیغای اسامی ایشان شود بطول انجامد
والحق بآن جامعیت مصر اعظمی در معموره عالم
نتوان یافت

دِیَارِ بِهَا حَلَّ الشَّبَابِ تَمِیْمَتِی
وَأَوَّلِ أَرْضِ مَسَّ جِلْدِی تُرَابَهَا

هوایی^۲ بآن اعتدال و قوت و لطافت و آبی

۱ Omitted in Keene's.

۲ با آن Keene

نه اېكار خویش ايم نه بكار ديکري
چون چراغ روز مي سوزد مرا اين زندگي

ايضاً

دل روشن بتقريب هوس عشق آشنا کرد
اگر خواهد که آب آتش شود اول هوا کرد
چنين کر خواهش بيگان تير اوست جانم را
پس از مردن ۲ غبارم سنک سنک آهن ربا کرد

وله

صبحدم در پاي خم آمد مرا مينا بسنک
در چنين وقتي نيابد هيچکس را پا بسنک

---

۱ Sir W. O. بکاري twice.

۲ Keene و سنک غبار

آقا مهدیست که از دانشندان و در ریاضیات مهارتی
 بکمال دارد شنیده میشود که تا حال در حیات و
 بلاهجان سکنی نموده دیگر جامع الکمالات مولانا حاجی
 محمد کیلانی است وی از مشاهیر طلبه و بغایت
 حمیده خصال بود در اصفهان توطن اختیار^۲ کرد و در
 خدمت مجتهد مرحوم مولانا محمد باقر خراسانی که از
 اعظم علما^۳ بوده تحصیل نموده بود و در شعر سلیقه
 مستقیمه داشت اشعارش مشهور است در هر ماه
 یکدو نوبت بمنزل والد^۴ آمده چند روز توقف مینمود
 الحق بغایت هموار و پرهیزکار بود در اصفهان رحلت
 کرد اینچند بیت از اشعار اوست

مثنوی

از کداز شمع باشد شعله را ه پایندگی
 میکند از پهلوی مظلوم ظالم زندگی

۱ Sir W. O. دانشندانست   ۲ Omitted in Keene's.

۳ Sir W. O. بود تحصیل نمود   ۴ Omitted in Sir W. O.'s.

۵ Sir W. O. تابندگی

فصل کل و موسم بهارست
 کلزار برنگ و بوی یارست
 بیتو شب ماه تیره روزان
 چون چشم سفید کشته تارست

دیگر مرحوم مولانا شمس الدین محمد است خلف
 فاضل مجتهد مولانا محمد سعید کیلانی وی از اجمله
 مستعدان و جامع کمالات صوری و معنوی بود بعد
 از تحصیل بسیاری از فنون علیه ذوق سلوک و
 ریاضات بر او غالب شد و طرفه شوری و استغرافی
 ویرا فرو گرفت ترک علوم ظاهریه نموده بحاجی عبد
 القادر عاشق آبادی اصفهانی که خود را از مشایخ
 زمان میدانست و مریدان داشت نسبت ارادت
 درست کرد و در حیات والد خود در عنفوان
 شباب در گذشت و پس از مدتی والدش که از
 اعظم علما بود رحلت نمود با والد فقیر ایشانرا
 مودتی قدیم بود پسر دیگر مولانا محمد سعید مذکور

با فاده^۶ فقه و حدیث مشغول و اقوالش در شریعات معتد علیّه و روزگاری با سایش داشت در سال فوت مولانا محمد باقر در گذشت فقیر چند نوبت ایشانرا دیده ام پسرش حاجی ابو طالب نیز از محدثین بود بعد از پدر بچند سال در گذشت دیگر فاضل عالیشان آقا رضی الدین محمد است خلف علامه^۷ نحریر آقا حسین خوانساری و از انکیای علما بود اطبعی بغایت دقیق و فکرتی عالی داشت در خدمت او بسیاری از فضلا مستفید شدند در جوانی در گذشت فقیر در منزل والد بخدمت ایشان رسیده دیگر فاضل عارف میرزا باقر قاضی زاده است از دانشمندان روزگار و صاحب طبعان بود چون سکنی در محله عباس آباد اصفهان داشت بقاضی زاده^۸ عباس آباد معروف بود در اکثر علوم ماهر و با فاده مشغول و اوقاتی منتظم داشت با والد مرحوم مربوط بود تا رحلت نمود طبعش بکفتن شعر رغبت نمودی از ایشانست

الزمان اخوند مسیحائی کاشانیست بزبور فضل و کمال
 آراسته تلید و داماد مرحوم آقا حسین خوانساری
 و بغایت ستوده خصال و خوش صحبت بود شعر
 بسیاری گفته و منشآت نفیسه دارد صاحب تخلص
 داشت این چند بیت از ایشان است

پیوندد الفت تو چو تار نظاره است
 تا چشم میزنی بهم این رشته پاره است

بلبل بکل نشان دهد از رنگ و بوی تو
 پروانه با چراغ کند جستجوی تو
 تا باشدم بهانه^۱ از بهر بازگشت
 دل را بجا گذاشته رفتم ز کوی تو

در اصفهان بافاده مشغول بود هتا در گذشت دیگر
 مولانای مغفور حاجی ابو ترابست وی از صلحای
 دهر و از مصاحبان مولانا محمد باقر مجلسی بود

---

^۱ The three lines hence to اقوالش are omitted in Sir W. O.'s Ms.

اولادش اہمنصب دیوانی آلودہ شدند و ایشان را آن عزت و احترام نماید دیگر فاضل مبرور شیخ جعفر قاضی است وی از مشایخ بلدہ^۲ کمرہ و از اعظم تلامذہ^۲ استاد العلما آقا حسین خوانساری و جامع فنون علوم بود در مدرس او جمعی کثیر از افاضل استفادہ میکردند و روزگاری بعزت و احتشام داشت بہنصب شیخ^۲ الاسلامی رسید و آن شغل خطیر را بر نہج ستودہ تقدیم کرد و از وفور مہارت کہ در امور ملکی و قوانین معاشرت داشت بوزارت اعظم نوید یافت بعض امرای سلطانی کہ در پایہ آن منصب بزرگ بودند در شکست کار او کوشیدند و پادشاہ را از آن ارادہ در گذرانیدند در سن کہولت در گذشت و در^۳ جایر حسین علیہ السلام مدفون شد چون با والد مرحوم مودت و الفت تمام داشت مکرر فقیر بخدمت ایشان رسیدہ دیگر برادر کہتر ایشان شیخ^۴ علیست او نیز در سلك فضلا بود و بعد از برادر خود بچند سال در گذشت دیگر مسیح

۱ مناسب Sir W. O.

۲ In Keene's الای

۳ حایر Sir W. O.

۴ علی است Sir W. O.

CHAP. IV.

ذکر معدودی از افاضل ۱ معاصرین

اکنون برخی از افاضل و معارف که در ۲ صغر سن باصفهان ملاقات ایشان نموده ام و هم در آن اوان رحلت کرده اند بقلم آمد از آنجمله فاضل مرحوم مولانا محمد باقر مجلسی اصفهانیست که شیخ الاسلام و از مشاهیر محدثین و فقهای امامیه بود مولفات مشهوره دارد سه چهار نوبت ایشانرا ۳ دیده ام در هفتاد و دو سالگی در هزار و صد و ده هجری در گذشت دیگر عمده السادات میرزا علاء الدین محمد معروف بکلسانه است از افاضل و اتقیا بود و با والد مرحوم اختصاص تمام داشت بعبادت و افاده بسر میبرد و بر کتب متداوله شرعیه تعلیقات دارد و روزگاری باسودگی و عزت داشت در همان اوان او نیز در گذشت و

دیدم Sir W. O. ۳ صغیر Sir W. O. ۲ معاصر باشد Keene ۱

۱ مسوده میگردم و در آن مصیبت و اندوه شعر^۲ بسیاری
گفته ام از جمله مثنوی ساقی نامه است که افتتاح
آن اینست

خدایا توئی آکه از راز و بس
بهشت از تو دارند پاکان هوس
من و مستی و کج میخانه^۳
بآزادیم خط پیمانه^۴

تخمیناً یکهزار بیت است بغایت سنجیده و مستانه
گفته^۵ شده تا آنکه حق تعالی از آن^۴ درد و الم صحت
بخشید و پراکندگی بجمعیت^۵ ه کرائید

۱ سودا Sir W. O.

۲ بسیار Sir W. O.

۳ شد Sir W. O.

۴ فراد Sir W. O.

۵ Keene کرائید

و همچنین باندک تأملی بیت دیگر ۱ میکفتم تا غزل
تمام خواندم حصار گفتند که این طرز شعر بدیهه
گفتن امروز ۲ مقدور نیست و والد فرمود که الحال
ترا اجازت شعر گفتن دادم اما نه آن مقدار که وقت
ضایع کنی و قلمدانیکه در سرکار خود داشت برای
نوشتن این غزل مرا انعام ۳ فرمود

در همان اوان مرا حادثه ۴ سخت ۵ رسیده فترتی
در احوال پدید آمد جوش بهار و ۵ خرمی روزگار
بود با جمعی یاران خود بصحرا رفتم و اسپ تاختم
اسپ در دویدن بیفتاد و استخوان دست راست
من ۶ کوفته شد و تا یکسال باصلاح نیامد استادان ماهر
معالجهها میکردند و رنجی صعب کشیدم و پس از چندی
که وجع تسکین یافته بود همچنان بیکار و بار کردن
بود چون خوی بنوشتن داشتم قلم بدست چپ گرفته

۱ Keene has کفتم

۲ Sir W. O. مقدور کسی

۳ Sir W. O. کرد

۴ Sir W. O. رسید و

۵ Sir W. O. حرفی

۶ Keene's has گرفته

صید از حرم کشد خم جعد بلند تو
فریاد از تطاول مشکین کمند تو

حاضران از جا در آمدند و آفرینها گفتند تا
ایشان در تحسین بودند مرا بیت دیگر بخاطر ارسیده
بر خواندم

شد رشک طور از آمدنت کوی عاشقان
بنشین که باد ^۲ خورده ^۶ جانها سپند تو

درین مرتبه والد علامه نیز ^۳ از جا در آمد و تحسین
کرده فرمود که آنچه میگفتم در شعر ملا محنتش نیست
درین هست بیت دیگر بر خواندم

مشکل شده است کار دل از عشق و خوشدل
شاید رسد بخاطر مشکل پسند تو

۱ رسید و Sir W. O.

۲ خورده ^۶ جانان Sir W. O.

۳ از جا در آمد و Keene omits

بآن و استاد است اما کلامش بی نیک است و
 آنمقدار از حلاوت که تدارک بی نیکی کند ندارد
 با آنکه نیک در سخن شاید که کلسوزتر باشد از
 حلاوت چنانکه از همین مطلع بلند او اینمعنی مستنبط
 تواند شد دیگر تنها مصرع اخیر درست افتاده مصرع
 اول بطبع مانوس نیشود چه قامت را در کیند
 افتاده کفتن با سلیقه راست نیست اگر لفظ قامت
 نبود و کفّتی ای که بلند قدان در کیند تو اند
 این کلام پسندیده بودی حاضران تصدیق نمودند
 پس متوجه من شده فرمود میدانم که از شاعری
 هنوز باز نیامده^۲ اگر توانی درین غزل بیتی گفت
 بگو همان لحظه مرا مطلعی بخاطر رسید و چون نظر
 ایشان باز بین افتاد در یافتند که چیزی^۳ بخاطرم رسیده
 فرمود که اگر کفّتی بخوان و حجاب مکن این مطلع
 بر خواندم

۱ Keene has که ای

۲ Sir W. O. شاعری^۲

۳ Sir W. O. نهانده^۳

۴ Sir W. O. بخاطر^۴

صافی را که از مصنفات فاضل مبرور مولانا محمد محسن کاشانیست نزد ایشان قرات کرده با تمام رسانیدم و با کثرت مشاغل تحصیل و وظایف مرا شوقی موفور بصحبت مستعدان و موزونان بود و با جماعتی از آن طایفه مختلط بودم روزی در منزل والد علامه مجبوعی از مستعدان^۳ منعقد بود مرا هم در آن مجلس طلبیدند و از هر جا سخنان در میان بود یکی از حاضران این بیت ملا محترم کاشی را بر خواند

ای قامت بلند قدان در کیند تو
رعنائی آفریده^۴ قد بلند تو

و بعضی از حضار تحسین بلیغ^۵ فرموده^۶ والد مرحوم فرمود که دیوان^۷ ملا محترم بنظر من در آمده^۸ شاعری

۱ Sir W. O. موفوره^۱   ۲ Keene's has   ۳ Sir W. O. منعقد

۴ Keene has فرموده^۴   ۵ Omitted in Keene's.

۶ Sir W. O. شاعری آیان Keene شاعرای^۶

خلاف فقها بود اضطرابی و حیرتی رویداد و خاطر
 مطمین بفتاوی فقها و معمول بین الناس نمیشد و در
 آن باب خوض عظیم کردم و احادیث را اصل و
 ماخذ دانسته بسیاری از کتاب تهذیب الاحکام شیخ
 طوسی را در مدرس امجد الزمان آقا هادی خلف
 مولانا محمد صالح مازندرانی علیه الرحمه استفادہ
 نمودم و نظر در رجال حدیث و ۲ استادان کردم و
 رجوع بکتب ۳ اسنادلایه فقها و تشخیص طرق استنباط
 ایشان نمودم و بر کتب فروغیہ^۴ حدیث گذشتم و
 در آن باب ۴ جهد موفور کردم تا آنکه در مسایلی که
 مرا محتاج الیه و معمول به بود بقدر وسع اطمینانی
 حاصل آمد و از تقلید محض خاصه با تخالف آراء و
 عدم عصمت احدی از مفتیان که مدحض اقدام
 است و موقف حیرت فی الجمله رهایی حاصل آمد
 و در آن اوان بعد از نیم شب که والد مرحوم
 بر ۵ میخواستند پیش از آنکه بنوافل مشغول شود تفسیر

۱ Keene has مجهد ۲ Keene has اسناد ۳ Keene has استدلاله

۴ Keene has جد ۵ Sir W. O. and Keene میخواستند

حسرت بی پایان و غم جانگرای اینست که
 درین یکدو نفسی که باقی مانده باشد دیگر امید بهبود
 و اهتزاز^۲ نفیحه مقصود نیست

کو فصل بهاری که زمی گام بر آرم
 چون شاخ کل از خرقة خود جام بر آرم

صدق امیر المومنین علیه السلام حیث قال

إِحْذَرُوا^۳ فِرَارَ النَّعِيمِ فَمَا كُلُّ شَارِدٍ بِمَرْدُودٍ

آسایش است آنچه بخاطر نمیرسد
 آن روزگار نیست که این آرزو^۴ کنم

و هم در آن اوان از برکت هتقوی و ورعی که
 مرزوق شده بود مرا در مسایل^۵ فروعیه عملیه که مواضع

۱ Sir W. O. جان کذا

۲ Sir W. O. نفیحه

۳ Keene's has قرار النعم

۴ Keene's has کنیم

۵ Sir W. O. تقوای ۶ Keene has فرعیه Sir W. O. و عملیه

علمای امتتبع را میسر آمده باشد و با اینحال رغبتی
موفوره بطاعات و عبادات بود و لذتی عجیب از آن
می یافتند و لیالی و ایام جمعه و اوقات متبرکه را مصروف
باحیا و مواظبت باذکار و دعوات ماثوره می نمودم و
بسیاری از نوافل و سنن عملیه ضایع نمیشد و دلرا
طرفه رقت و صفائی و سینه را انشراحی بود و ذکر
آن احوال چنانکه بود نتوانم کرد و آنچه گفتم از
مقوله ذکر^۴ النعم من بضایع الیساکین است افسوس
افسوس چه دانستم که کار باین در ماندگی و دل
مردگی و افسردگی که اکنون کشیده خواهد کشید و
کام بلذت خود گرفته را باید با اینهمه تلخی و زهر
جانکداز ناکامی^۶ ساخت

وَبِتَّ بِلَيْلٍ سَاوَرْتَنِي غُسَيْلَةٌ
مِنَ الرَّقِشِ فِي أَنْيَابِهَا السَّمُّ نَاعٍ

۱ Sir W. O. باینحال and متتبع

۲ Omitted in Keene's.

۳ In Keene's معقوله ۴ Keene's has النعم ۵ Sir W. O. باینهمه

۶ In Sir W. O.'s the verb باید is placed immediately before ساخت

فضایل صوری و معنوی بود نمود چندی در خدمت او تحصیل نموده قدری از کتاب احیاء العلوم و رسایل اصطراب و شرح چغینی خواندم و والد مرحوم مرا اشارت ب مطالعه کتب اخلاق میفرمود و جمعی از مبتدیان اهل تحصیل هر روز حاضر شده قدری اوقات صرف مباحثه ایشان نموده آنچه را اخذ نموده بودم^۱ با ایشان تکرار میرفت و حق تعالی برکت و وسعتی در اوقات من کرامت فرموده^۲ بود و با وجود اشغال کثیره فرصت تنگی نمی نمود و شوق مباحثه و مطالعه چنان مرا بیقرار داشت که التفات بلدات نداشتم^۳ مکرر در شبها از کثرت بیداری من والدین را ترحم آمده مرا نصیحت و التماس باسراحت میکردند و سود نداشت و آنچه را بدرس نمیخواندم بمطالعه اخذ نموده مواضع مشکله را از والد سوال میکردم و آنمقدار از کتب مختلفه و فنون متنبته که در اندک مدتی بمطالعه^۴ من در آمد مکرر قلیلی از

۱ In Sir W. O.'s اصطراب

۲ In Sir W. O.'s میبفتم

۳ Keene's has بود

۴ Sir W. O. مکر

اظهار و کرامات و مقامات و مجاهدات و ضبط اوقات و
 طور معاش آن عالی مقام را شرح دهم کتابی شود بالجملة
 چون طبع ایشان موزون و احیاناً بکفتن شعر رغبت می
 نمود و مطلع بیدل من بسخن بود از آن چندان منع
 و زجر نمیفرمود بلکه گاهی امر بخواندن چیزیکه گفته
 بودم میکردند و تخلص بلفظ حزین از زبان کهر بار
 ایشانست این رباعی از اشعار آن قدوه^۱ کرام ثبت افتاد

رباعی

ایشوخ بیا در دل درویش نشین
 کان نمکی بر جگر ریش نشین
 در هجر تو دامنم گلستان شده است
 یکدم بکنار کشته^۲ خویش نشین

و در همان اوان ایشان برحمت حق پیوستند پس
 از آن والد علامه سفارش تعلیم و تربیت فقیر بفاضل
 عارف شیخ بهاء الدین کیلانی که از تلامذه سید الحکماء
 میر قوام علیه الرحمه و از کوشه نشینان و جامع

---

۱ Omitted in Keene's.

حدیث و اعمال اصول و چند نسخه دیگر در خدمت ایشان خوانده ام و هم در صغر سن والد مرحوم مرا بخدمت عارف حقایق و معارف قدوه مشایخ کرام شیخ خلیل الله طالقانی قدس الله روحه که در آن وقت از عزلت کزیدگان آندیار بود برده خواهش تربیت و ارشاد نمود قریب بسه سال بخدمت ایشان میرسیدم اگرچه کتابی بخصوص در خدمت او نخوانده ام لیکن هر روزه مطلبی و مسأله بر کاغذی بخط خود نوشته میدادند و آنرا تعلیم میفرمودند و مرا معلوم نبود که آن عبارت از چه کتابست و در اصلاح و تزکیه نفس^۲ ناقص چندان التفات و مبالغه مینمودند که زبان از بیان آن قاصر و دل از ادای شکر ایادی و حقوق آن عارف کامل عاجز است الحق اگر تصور استعداد من نبودی هرآینه برکات تربیت و انفاس آن بزرگوار بمقامی که بایست رسانیدی وی از اکابر مشایخ عارفین و جامع علوم ظاهر و باطن بود اگر خواهم که شبه^۳ از حالات

۱ Sir W. O. has معامله

۲ For this Sir W. O. has شوم

مطلع شد مرا از آن منع نمودی و والد مرحوم نیز
مبالغه در ترک آن داشتی و مرا صرف طبیعت
یکباره از آن ممکن نبود چیزی که وارد خاطر می
شد مینوشتم و پنهان میداشتم

در سن هشت سالگی والد مرحوم اشارت بتجوید
قرات قرآن نمود در خدمت مولانا ملک حسین قاری
اصفهانی که از صلحای زمان او در آن فن ۲ ممتاز اقران
بود ۳ دو سال قرات نموده چند رساله در آن علم
خواندم و از آن فراغ حاصل آمده حسن قرات من
مرغوب اساع شد پس والد علامه از فرط اشفاقی که
داشت خود بتعلیم من پرداخت شرح جامی بر کافیه
و شرح نظام بر شافیه و تهذیب و شرح ایساغوجی
و شرح شمسیه و شرح مطالع در منطق و شرح هدایه
و حکمة العین با حواشی و مختصر تلخیص و تمام مطول
و ۴ معنی اللیب و جعفریه و مختصر نافع و ارشاد
و شرایع الاحکام در فقه و من لا یحضره الفقیه در

۱ Keene's omits the و

۲ Sir W. O.'s has از ممتاز

۳ Sir W. O.'s has تا دو سال and استماع ۴ Keene's has معنی

نمودند مولانای مزبور بعد از بسمله این آیات را
سه نوبت تلقین فرمود

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي وَاحْلِلْ
عُقْدَةَ مِنِّ لِسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي

و فاتحه خوانده نوازش فرمود در دو سال
سواد خوانی و خطی میسر آمده و شوقی مفرط بتحصیل
حاصل شده هیچ شعلی نزد من مرغوب تر از خواندن
و نوشتن نبود کتب فارسی بسیار از نظم و نثر خواندم
برسایل صرف و نحو و فقه مشغول ساختند و بزودی
فرا گرفتم رساله چند از منطق تعلیم کردند مرا بآن فن
زیاده شوق و شغف پدید آمد و درست اخذ کردم
استادی که داشتم از ذکا و شوق من تعجب
مینمود و تحسین میفرمود و شوق افزونی می گرفت
۲ چون طبیعت موزون بود از شعر لذتی عظیم می یافتم
و بگفتن میل ۳ می شد و مدتی مخفی بود چون استاد

۱ شد—آمد Keene's has

۲ Sir W. O. has چون رغبت بانشا و شعر
۳ Omitted in Keene's.

CHAP. III.

ولادت راقم من غرایب الحفظ رغبت بانشا و
شعر حادثه^۱ جسمانی ذکر برخی از اسانید اعلام

اما مجمل احوال این بیقدار ولادت در روز دو
شنبه بیست و هفتم شهر اربیع الآخر بسال هزار و
یکصد و سه هجریه در دار السلطنت اصفهان اتفاق
افتاده و هنوز چیزی از احوال ایام رضاع بیاد مانده
چون چهار سال از عمر بر آمد والد مرحوم اشارت
بتعلیم نمود در آن اوان مولانای اعظم ملا شاه محمد
شیرازی علیه الرحمه که ۲ از اعلام روزگار بود وارد
اصفهان ۳ و روزیکه در منزل والد علامه مهیان بود فقیر را
بخدمت ایشان برای شروع ۴ تعلیم از روی تین حاضر

۱ Sir W. O. has جہادی intended I suppose for حمیدی الاخره

۲ Keene's has آنرا علام

۳ Instead of و Sir W. O. has بود understood in Keene's.

۴ Keene تعلیم از روزی Sir W. O. تعلم آرزوی

نبي ماند بسر کیفیتي میناي خالي را
 کشیدی تا ز من دست نوازش اي چمن پیرا
 مثل چون بید مجنون کشته ام آشفته حالي را
 تو در پیرانه سر رفتي و من هم در غمت پیرم
 بحسرت میکنم هر لحظه یاد ۱ خرد سالي را
 نهان اي عرش رفعت تا ۲ ندیدم در دل خاکت
 ندانستم که پوشد خاک سافل کوه عالي را
 کسستي تا ز هم شیرازه ۳ تالیف جسماني
 مثالي نیست در عالم هویدا بیمثالي را
 بدل آه رسائی دارم از مجموعه ۴ آتش
 ز خاطر برده ام یکباره مصرعهاي خالي را

۱ Sir W. O. has خورد

۲ Sir W. O. بدیدم

۳ Sir W. O. has دانش

تو خوشنود باد وصیت من بتو اینست که هر چند
 اوضاع دنیا را بر وفق مرام نه بینی و زمانه ناسازگار
 افتد باید که بذلت رضا ندهی و تبعیت دونباله
 روی اختیار نکنی چه عمر قلیل قابل آن نیست و در
 اصفهان اگر توانی زیاده توقف مکن که شاید از
 ما کسی باقی ماند و این سخن را فقیر در نیافتم
 تا بعد از چند سال که فتنه و خرابی اصفهان پدید
 آمد پس فرمود در لیالی و ایام متبرکه که بهره دست
 دهد و میسر آید ما را فراموش مکن بعد از ساعتی
 چند بعالم بقا ارتحال^۲ فرمودند مدفن ایشان در مقابر
 مشهوره بزار بابا رکن الدین در جنب تربت عارف
 ربّانی مولانا حسن دانشمند کیلانیست افاض الله
 تعالی علیه^۳ شایب الرحیمه والغفران واسکنه فی
 فردیس الجنان چند بیت از مرثیه^۴ که در فوت
 آن عالیقام بقلم آمده بود ثبت افتاد

غزل

سپهر از حرکت ای صاف حقیقت بی صفا کشته

^۱ شاید که Sir W. O.

^۲ فرمود Sir W. O.

^۳ In Sir W. O.'s شایب in Keene's شایب

و پنج سال که با ایشان بسر برده ام هرگز فعلی که در
 شرع مکروه باشد از ایشان ندیده ام و بعد از نیم
 شب در هیچ حال چه در صحت و چه در مرض
 او را بر بستر استراحت نیافته ام شش هفت سال
 پیش از فوت عزلت و خلوت بر مزاجش غالب آمده
 ترک مباحثه و معاشرت نمود و اصلاً پیرامون انتظام
 امور معاش اهل خانه نیکوکردید و این فقیر را در آن
 باب مختار^۲ ساخته گاهی بیطالعه مشغول^۳ میشد و
 بیشتر اوقات کریان بود و اکثر^۴ لیالی را بعبادت
 احیا می نمود سخن با کسی زیاده بر ضرورت نکفتی
 و سخن گفتن کسی را هم خوش نداشتی تا آنکه
 در سال هزار و یکصد و بیست و هفت هجری در سن
 هشت و نه سالگی امراض شدت کرد و ضعف مستولی
 شد صباحی که چاشتگاه آن رحلت کرد مرا طلبید
 و سفارش باز ماندگان و نیکوکاری^۵ با ایشان نمود
 پس فرمود چنانکه مرا خوشنود داشتی خدای از

۱ Keene's has حانی

۲ Keene's has بود ساخته

۳ Sir W. O. شدی

۴ Keene's has لبایی

۵ Sir W. O. ششت

۶ Sir W. O. بایشان

یک از افاضل را بحسن تقریر و شگفته^۱ طبعی ایشان ندیده ام علو نفسش چنانکه در نظر همتش دنیارا قدر کف خاکی نبود هرگز همت بر تحصیل مال و جاه دنیوی که ادنی تلذذ اورا باندک مسامحه بوجه اکمل میسر بود نکماشت و در طبع اندیشه فزونی و تن آسانی نداشت بارها شنیده ام که^۲ میفرمود لقمه نان حلالي که رازق عباد قسمت ساخته مارا^۳ کافي است و داعی بر تحصیل دنیا اگر^۴ پرورش دیگران و ایثار بر خواهندگانست بی ذلت نفس مومنه میسر نیست و نزد من سر سخاوتها قطع نظر کردن و وا گذاشتن^۵ آنچه زیست که در دستهای مردم است با ایشان هرگز مبادرت باشنائی ارباب دول نکردی و با جمعی از امرا و اکابر و اعیان که^۶ اخلاص داشتند و نهایت آداب مرعی میداشتند بزرگانه سلوک نمودی عبادت و ورعش بیثابه بود که در عرض بیست

۱ Sir W. O.'s has طبعی

۲ In Sir W. O.'s میفرمودند

۳ In Sir W. O.'s کافیت

۴ Sir W. O. before پرورش has

۵ Sir W. O. آنچه است

۶ Sir W. O. بایشان

۷ Sir W. O. اخلاصی

الحرام مشرف شده بغداد باز کشتند و چندی در مشاهده
 متبرکه عراق بسر برده باز باصفهان مراجعت نمودند و از
 اهالی آنجا حاجی عنایت الله اصفهانی را که از اتقیا و
 اخیار بود ابا ایشان موانست پدید آمد و صبیبه خود را
 بایشان تزویج نمود اولاد منحصر در چهار^۲ پسر بود
 مولود نخستین این بیقदार است و سه برادر دیگر
 یکی در کودکی و^۳ دو در عنفوان شباب در گذشتند
 مجلاً اگر در محاسن صفات و اخلاق کامله و علو
 همت و فطرت و قوت^۴ ایمان و کمال فضل و دانش
 آن علامه تحریر خوض رود سخن بدرازی کشد و بسا
 باشد که حبل بر مبالغه و حسن اخلاص این خاکسار
 کتند در هیچ فن از فنون علوم نبود که مهارتش بکمال
 نباشد و با این حال هرگز مباهات بعلم چنانکه رسم
 علماست نداشتی و با ادنی کسی از اهل تحصیل
 و فرومایه کان مصاحبانه سلوک کردی و با اینکه طول
 عمر بباحثه و افاده گذرانندی از جدل بغایت
 محترز بودی و این شیوه را مکروه داشتی هیچ

^۱ Sir W. O. has بایشان

^۲ Omitted in Sir W. O.'s.

^۳ Sir W. O. has دوم

^۴ Keene's has انباشد

و در کتابخانه ایشان که زیاده از پنج هزار مجلد بود هیچ کتاب علمی بنظر در^۲ نیامد که از اول تا باخر بتصحیح ایشان در نیامده باشد و اکثر محشی بخط ایشان بود و قریب بهفتاد مجلد را که از آنجمله تفسیر بیضاوی و قاموس اللغة و شرح لعه و تمام تهذیب حدیث و امثال ذلك بود بقلم خود کتابت نموده بود میفرمود که من مکرر در شباروزی یکهزار بیت و زیاده نوشته ام خطی بغایت زیبا و واضح داشتند از ایشان شنیده ام که میفرمودند والدم در حیات بود که باصفهان آمدم و باین سبب که مبادا توطن اختیار کنم زیاده بر قدر مصارف ضروریه بجهت من نمی^۳ فرستادند و آنرا هم در عرض سال بچند دفعه میفرستادند لهذا آنقدر که میخواستم برای ابتیاع کتاب زر مقدور نبود بسیاریرا خود می نوشتم بعد از چندیکه والد رحلت کرد اندیشه^۴ معاودت بلاهجان از خاطر محو شد

بالجمله در اصفهان مکانی خریده بر عمارتش افزودند و عازم سفر حجاز شده از راه شام بطواف بیت الله

^۱ In Keene's omitted.

^۲ In Keene's نیاید

^۳ Sir W. O.'s has فرستاد

^۴ Keene's has معاودت

CHAP. II.

مجموع احوال والد مرحوم من غرایب الاقذار علی
الکتابة من غرایب الصلاح والعبادة

اما والد مرحوم در سن بیست سالگی بعد از تحصیل
بسیاری از مطالب علمیة نزد مولانای فاضل ملا حسن
شیخ الاسلام کیلانی بشوق ادراک صحبت فضائی
عراق باصفهان آمده در مدرس استاد العلیا آقا
حسین خوانساری علیہ الرحمہ کہ مآثر فضایل و مناقبش
از غایت اشتہار بی نیاز از اظهار است با استفادہ
مشغول شدند و فنون ریاضیہ را در خدمت بطلیوس
زمان علامی مولانا محمد رفیع کہ برفیعی یزدی مشہور
است تکمیل نمودہ چنان استغراقی در مطالعہ و مباحثہ
۲ یافتند کہ محصلین را ۳ کمتر میسر آمده باشد و تا اواخر
عمر بر همان منہاج بود جماعتی کثیرہ از اصحاب
تحصیل ببرکت تربیت ایشان بہراتب عالیہ رسیدند

۱ Sir W. O.'s has استغراقی

۲ Sir W. O.'s has یافتند

۳ Sir W. O.'s has کمترین

وله رباعي

در کِلشن دهر محرم راز نبود
 در بزم زمانه نغمه پرداز نبود
 ۲ پنهان نتوان زمزمه پردازي کرد
 بستیم زبان کسی هم آواز نبود

فقیر در اصغر سن که در خدمت والد بلاهجان رسیدم
 سعادت ملاقات آن عم عالی مقدار در یافتم حَقًّا که
 در محاسن صفات و حسن اخلاق و شگفتگی و مجلس
 آرائی تا امروز مثل او کمتر دیده ام ده سال پیش
 از والد علامه در لاهجان برحمت ایزدی پیوست یک
 پسر مسی بشیخ مفید و دو صبیّه از ایشان مانده بود
 پسر هم پس از چندی در اول شباب در گذشت

والا and بخدمت and صغیر Sir W. O.'s has

و بهفت قلم بغایت نیکو نوشتی و خط استادان را چنان تتبع کردی که تمیز در میانه دشوار شدی مصحف مجید و صحیفه کامله مترجم باتمام رسانیده جهة والد مرحوم باصفهان فرستاده بود هر دو را بفقیه شفقت نموده بودند خوش نویسان مشهور اصفهان از دیدن آن بهره‌ها می بردند و در ترسل و انشا مهارت تمام داشت منشآت ایشان در سفاین مستعدان مسطور و مشهور است در شعر و معاً سلیقه درست و احیاناً بکفتمیل نمودی اینچند بیت از ایشان است

رباعی

باده خون جگر ماست ز مینا مطلب
 کوهر از چشم تر ماست ز دریا مطلب
 پی لیلی نتوان کشت چو مجنون در دشت
 آنچه در سینه توان یافت بصحرا مطلب

۱ Sir W. O.'s adds شعر understood in Keene's.

۲ Sir W. O. has تنها which may be thought preferable.

قندیل کعبه را بصنم خانه سوختیم
 وحدت چه حالتست که خوابت نمیبرد
 ما خود نفس ز گفتن افسانه سوختیم

ولد ایشان منحصر بشیخ عبد الله بود کسب فنون اعلم
 از والد خود نموده بتقوی و انقطاع از دنیا اتصاف
 داشته آنچه از وجه معاش و املاک موروثی حاصل
 آمدی بقلیلی قناعت نمودی و باقی را صرف
 دوستان و محتاجان کردی سه پسر از ایشان مخلف
 شد شیخ عطاء الله و شیخ ابو طالب و شیخ ابراهیم شیخ
 عطاء الله که ولد اکبر بود در فقه و حدیث اعلم علماء
 آن دیار و در زهد و کثرت عبادت درجه عالی
 داشت در سن کهولت در گذشت و اولاد از و نیاند
 شیخ ابراهیم که ۲ کمترین برادران بود از مستعدان
 روزگار و بعلو فطرت و ذکا اتصاف داشته مراتب
 متداوله علمیه را اکتساب نموده سر آمد ۳ اقران کردید

۱ Sir W. O. has علوم

۲ Sir W. O. has کمترین

۳ Sir W. O. has افزون

در کتابخانه والد علامه طاب ثراه بنظر فقیر رسیده
 و حاشیه مبسوطه بر فصوص فارابی و غیرها تکمیل علوم
 در خدمت سید المحققین امیر فخر الدین اسپاکی
 استرآبادی نبوده و بکفتن شعر^۲ رغبت داشته
 و حدت تخلص ایشانست و الحق سخنان عاشقانه اش
 در کیفیت و حسن بلاغت بی نظیر افتاده دیوان
 قریب بدو هزار بیت بنظر رسیده از آنجمله^۳ است

غزل

خوبست محبت اثری داشته باشد
 معشوق ز عاشق خبری داشته باشد
 دل رفت با تشکده^۴ عشق و نیامد
 می آمد اگر بال و پری داشته باشد
 مردیم ز بس ثابت و سیاره شمردیم
 آیا شب هجران سحری داشته باشد

وله

دل را بطاق ابروی جانانه سوختیم

^۱ Sir W. O. has سبکی

^۲ Sir W. O. has رعیت

^۳ Sir W. O. omits است

^۴ Keene's Ms. has آید

و از آن زمان باز لاهجان موطن اجداد گردید و جد فقیر
 شیخ اعلی بن عطاء الله از معارف علماء زمان خود
 بود خان احمد خان پادشاه کیلان نظر باستعدادی
 که ۲ داشته در تعظیم او مبالغه نمودی و بعض
 مراتب علمیه را از ایشان ۳ استفاده نموده در دار
 السلطنت قزوین بصحبت شیخ جلیل بهاء الدین
 محمد عاملی علیه الرحمه رسیده موانست تمام با هم
 داشتند چنانکه در شرح حدیث معراج که از
 تحقیقات ۴ عالیه ایشان است بتقریبی در فواتح آن
 ذکر صحبت خود با شیخ علیه الرحمه نموده و از
 مصنفات ایشانست شرح فارسی بر کلیات قانون که
 بالتیاس خان احمد خان نوشته و رساله اثبات واجب
 که مقدار دانش او از آن معلوم هتواند شد و رساله
 حل شبهه جذر اصم و این هر دو نسخه بخط ایشان

۱ Keene's Ms. has جمال الدین علی

۲ Sir W. O. after داشته has اند understood in Keene's.

۳ In Keene's استقلاله ۴ Sir W. has علیّه

۵ Keene's Ms. has توان

CHAP. I.

اجداد راقم

وانا المستمد بواهب المواهب محمد الهدعو بعلي
بن ابي طالب بن عبد الله بن علي بن عطاء الله بن
اسماعيل بن اسحاق بن نور الدين محمد بن شهاب
الدين علي بن علي بن يعقوب بن عبد الواحد
بن شمس الدين محمد بن احمد بن محمد بن جمال
الدين علي بن شيخ الاجل قدوة العارفين تاج
الدين ابراهيم المعروف بزاهد الجيلاني قدس الله ارواحهم
و ختم ٥ لي بالحسني

از اجداد اين فقير شيخ شهاب الدين علي بلده ٦
استارا كه موطن و مدفن شيخ است گذاشته بدار
السلطنت لاهجان كه احسن بلاد كيلانست سني ٦ نبود

١ In Keene's Ms. محمد بن

٢ In Keene's بن علي

٣ Sir W. O.'s has جهان

٤ Keene's Ms. has الشيخ

٥ Sir W. O.'s has not لي

٦ Keene's Ms. omits نبود

و آیندگان را تذکاري باشد مامول از ناظران کرام
آنکه بنظر شفقت و قرحم نکرند و بطلب مغفرت این
محروم کوي سعادت را معاونت فرمایند

رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهِيَ لَنَا مِنْ
أَمْرِنَا رَشْدًا

سعادت Keene's Ms. has ۲ داندگان Sir W. O.'s Ms. has ۱

چون انسان را ابهین ثمره و کزین سرمایه در کارگاه
 آفرینش تحصیل عبرتست و از اینست که گروهی
 از دانشمندان و قدر وقت شناسان بدوین کتب
 تواریخ و تحریر احوال هر بد و نیک پرداخته برخی
 از روزگار خود را در آن کار بی پایان برده اند و
 بالجملة ۲ تصحیح سیر و اخبار را نسبت بطبقات انام علی
 اختلاف مراتبهم فواید بی شمار است و چون این
 سرکشته عمر باشفتگی تلف کرده بچشم ۳ حقیقت
 ملاحظه احوال خود نمود سرگذشت ایام گذشته را
 برای تکرندگان خالی از فایده عبرتی ندید و در نقل
 احوال دیگران بسا باشد که ناقل را بنابر سببها تخلیط و
 اشتباه افتد اما در شرح احوال خویش مجال آن نیست
 خواست که بذکر شمه^۴ از حالات و واقعات خود که
 درین عجاله بخاطر مانده پردازد و در آن رعایت ایجاز
 و اختصار نباید تا طول مقال و آرایش ۴ عبارت مورث
 ملال خرد پژوهان نکردد و دوستانرا یادگاری

۱ Keene's Ms. has بهمین

۲ Sir W. O.'s Ms. has تصحیح

۳ Sir W. O.'s Ms. has عبرت

۴ Keene's Ms. has عبارات

P R E F A C E.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

۱ و به نستعین

نحمده و نساله التقی و نعتصم بعروة الوثقی و نصلي

علي سيدنا المصطفى وآله اعلام الهدى

لراقمه

ياراي زبان كو كه ثنائي تو ۲ كنيم

توصيف كمال كبريائي تو كنيم

چيزي به بساط ما تهي دستان نيست

جاني كه تو داده^۳ فدائي تو كنيم

---

1 For the second line of the Persian Sir William Ouseley's Ms. has

رت يسر وتمم بالخير

۲ In the 6th, 7th and 9th lines Sir W. O.'s Ms. has كنم

تاریخ احوال شیخ حزین

که خود نوشته است

تاریخ احوال بتذکرهٔ حال

مولانا ی

شیخ محمد علی حزین

که خود نوشته است

رباعی

عزّلتی در دام بال و پر شکن میخواستم
نیست عالم جای پروازی که من میخواستم
بعد مرگم نیست تاب بار منت از کسی
آتش تن را ز خاکستر کفن میخواستم

ایضاً

تا کی برای کریمه جگر خون کند کسی
خرج پر و مداخل کم چون کند کسی
در زیر آسمان بود آسودگی محال
خود را مگر ز دایره بیرون کند کسی

طبع فی دار السلطنة الانکلیسیّة

لندن

والسنة ۱۸۳۱ المسیحیّة